



Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра теорії та методики початкової освіти



ДИДАКТИКА

**Методичні рекомендації до вивчення курсу та організації самостійної роботи
(для здобувачів освіти спеціальності 013 «Початкова освіта»
денної та заочної форми навчання)**

Мукачево
МДУ 2022

*Розглянуто та рекомендовано до друку
науково-методичною радою Мукачівського державного університету
протокол № ____ від ____ лютого 2022 р.*

*Розглянуто та схвалено на засіданні
кафедри теорії та методики початкової освіти
протокол № ____ від ____ січня 2022 р.*

Рецензент:

Т 50

Дидактика: методичні рекомендації до вивчення курсу та організації самостійної роботи. Для здобувачів освіти спеціальності 013 «Початкова освіта», освітній ступінь «Бакалавр», денної та заочної форми навчання / Укладач: Товканець Г.В. – Мукачево: МДУ, 2022. – 46 с.

В методичних рекомендаціях розглядаються питання визначення цілей освіти і навчання, методів та змісту навчання, форм організації навчальної роботи, характеристика уроку і позаурочних форм освітньої діяльності з молодшими школярами.

У навчально-методичному виданні подано рекомендовану проблематику індивідуальних навчально-дослідних завдань та тестові завдання, що дозволить здобувачам освіти здійснювати самоконтроль та оцінити результативність власної навчальної діяльності.

Методичні рекомендації призначені для здобувачів освіти педагогічних спеціальностей, зокрема спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня «Бакалавр», викладачів, педагогів-практиків, а також усім, хто зацікавлений навчальною діяльністю в закладах загальної середньої освіти..

© Г.В. Товканець, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРОГРАМА КУРСУ «Дидактика».....	7
ЗМІСТ ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ	
ТЕМА 1. Дидактика. Загальна характеристика.....	8
ТЕМА 2. Зміст освіти в сучасній школі. Загальна характеристика змісту освіти. Освітня система в Україні. Стандарти освіти. Основні джерела змісту освіти: навчальний план, навчальна програма, підручники.....	11
ТЕМА 3. Структура та організація процесу навчання. основні функції та компоненти процесу навчання. структура процесу навчання.....	14
ТЕМА 4. Закономірності та принципи навчання.....	16
ТЕМА 5. Методи навчання.....	18
ТЕМА 6. Форми організації навчання.....	30
ТЕМА 7. Позаурочні форми навчання.....	36
ТЕМА 8. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю. Сутність, функції, види контролю. перевірка й оцінювання успішності учнів.....	39
ТЕМА 9. Технології навчання.....	42
ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	45
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТКИ.....	48
<i>Таблиця 2. Основні технології навчання.....</i>	<i>48</i>
<i>Тестові завдання з курсу «Дидактика».....</i>	<i>51</i>
<i>Критерії оцінювання.....</i>	<i>85</i>
<i>Перевірте себе: відповіді до тестових завдань з курсу «Дидактика».....</i>	<i>86</i>

ВСТУП

Ключовою умовою суспільних змін стає сама людина, її компетенції, знання, креативність, спроможність до лідерства, роботи в команді, готовність до крос-культурних взаємодій. Сьогоднішній день є часом гнучкої професійної підготовки, яка здатна реагувати на запити реального сектора економіки, що визначає конкурентоспроможність і рівень життя країни, зумовлює необхідність перебудови неефективних підходів, відмови від застарілих стереотипів. На необхідності забезпечення розвитку освіти і науки, адекватного використання модернізаційного потенціалу національної освітньо-наукової системи, виведення її на рівень європейської і світової якості наголошується у програмних документах української держави, зокрема, у законі України «Про освіту» (2017), Концепції Нової української школи, «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки» тощо.

Проблеми сучасного суспільства визначають як першочергові завдання педагогічної освіти. Сучасна початкова школа повинна сприяти відродженню духовності суспільства в цілому і кожної особистості. В останні десятиліття проблема людини у глобалізованому світі відійшла осторонь. Натомість в першу чергу вирішуються питання, пов'язані з технологіями, економікою. У ХХІ столітті, за словами В. Кременя, найпріоритетнішими стають наука, як сфера, що продукує нові знання, та освіта, як сфера, що олюднює знання. Питання нових форм, засобів та прийомів передачі досвіду, тобто системи виховання та навчання, набувають важливого значення. Розкриття значення навчання і технології освіти і є основним завданням курсу «Дидактика».

Метою курсу є забезпечення здобувачів освіти педагогічних спеціальностей знаннями з дидактики, закономірностей освітнього процесу, навчальної роботи зі здобувачами з особливими освітніми потребам, роботи з обдарованими та педагогічно занедбаними учнями, диференційованого навчання, різних освітніх технологій тощо.

Основні завдання дисципліни:

- ознайомлення здобувачів освіти з категорійним апаратом дидактики;
- формування умінь і навичок викладання в галузі освіти;
- ознайомлення з технологією навчання та виховання;
- засвоєння принципів та підходів до організації сучасного навчання;
- розвиток та формування педагогічного мислення, основних принципів культури спілкування;
- формування навичок організації самостійної роботи здобувачів освіти у навчанні;
- набуття навичок та прийомів прийняття управлінських рішень, адекватних умовам ринкового освітнього середовища;
- надання допомоги майбутнім фахівцям у професійній діяльності;
- знаходженні ефективних способів впливу на аудиторію, пізнанні індивідуально-психологічних особливостей людини, здійсненні заходів, спрямованих на згуртованість трудового колективу, запобігання конфліктним ситуаціям тощо.

У процесі вивчення курсу студенти повинні **знати**:

- закономірності та принципи процесу навчання;
- суть педагогічного процесу;
- закономірності та принципи функціонування освіти в Україні;

Студенти повинні **вміти**:

- застосовувати методи та прийоми навчання у практичній діяльності;
- визначати цілі та завдання педагогічної науки;
- залучати вихованців до активної участі у навчальному процесі;
- планувати та організовувати навчальну діяльність учнів початкової школи;
- вести діагностику педагогічного процесу;
- здійснювати контроль якості процесу навчання
- планувати та організовувати власну навчальну діяльність.

У результаті вивчення курсу «Дидактика» здобувачі освіти повинні мати сформовані такі спеціальні компетентості:

СК-3. Здатність до інтеграції та реалізації предметних знань як основи змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.

СК-4. Здатність управляти власними емоційними станами, налагоджувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, формувати мотивацію здобувачів початкової освіти до навчання та організувати їхню пізнавальну діяльність.

СК-5. Здатність до проектування осередків навчання, виховання й розвитку здобувачів початкової освіти.

СК-6. Здатність до організації освітнього процесу в початковій школі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій.

СК-7. Здатність до моделювання змісту відповідно до очікуваних результатів навчання, добору оптимальних форм, методів, технологій та засобів формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у процесі вивчення освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.

СК-8. Здатність до збору, інтерпретації та застосування даних у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності до формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти.

СК-9. Здатність до різних видів оцінювання навчальних досягнень здобувачів початкової освіти на засадах компетентнісного підходу.

СК-10. Здатність до професійно-педагогічної діяльності в освітньому середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами.

СК-11. Здатність до здійснення профілактичних заходів щодо збереження життя та здоров'я учнів початкової школи, до надання їм домедичної допомоги, до протидії та попередження булінгу, різних проявів насильства.

СК-12. Здатність доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід та аргументувати їх на засадах партнерської взаємодії в умовах початкової школи.

СК-13. Здатність дотримуватися вимог нормативно-правових документів, що регламентують організацію та управління освітнім процесом в початковій школі.

СК-14. Здатність до використання інновацій у професійній педагогічній діяльності.

Програмні результати навчання:

- управляти складною професійною діяльністю та проектами в умовах початкової школи, виробляти та ухвалювати рішення в непередбачуваних робочих та навчальних контекстах.
- організувати освітній процес із використанням цифрових технологій та технологій дистанційного навчання молодших школярів, розвивати в учнів навички безпечного використання цифрових технологій та сервісів
- інтегрувати та використовувати академічні предметні знання як основу змісту освітніх галузей державного стандарту початкової освіти (мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної) та трансформувати їх у різні форми.

- планувати й здійснювати освітній процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, забезпечувати розвиток пізнавальної діяльності учнів, формувати в них мотивацію до навчання
- організовувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування
- планувати та організовувати освітній процес у початковій школі, позаурочні й позашкільні заняття та заходи, використовуючи різні організаційні форми навчання та типи занять, із дотриманням принципу науковості та вимог нормативних документів початкової школи.
- використовувати в освітній практиці різні прийоми формувального, поточного і підсумкового оцінювання навчальних досягнень здобувачів початкової освіти, прийоми диференційованого оцінювання дітей з особливими освітніми потребами.
- збирати, інтерпретувати та застосовувати дані у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності
- застосовувати методи та прийоми навчання, інновації, міжпредметні зв'язки та інтегрувати зміст різних освітніх галузей в стандартних і нестандартних ситуаціях професійної діяльності в початковій школі, оцінювати результативність їх застосування.
- організовувати освітній простір з дотриманням принципів універсального дизайну, безпечно, проектувати навчальні осередки у класі спільно з молодшими школярами з урахуванням їхніх вікових особливостей, інтересів і потреб, забезпечувати дотримання вимог безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни, створювати психологічно комфортні умови освітнього процесу
- забезпечувати індивідуальний і диференційований розвиток здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей.
- планувати і здійснювати соціально-орієнтовану роботу з суб'єктами освітнього середовища початкової школи.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Методологічні основи дидактики

Тема 1. Дидактика як галузь педагогіки, її виникнення і розвиток
Зв'язок дидактики з іншими науками. Категорії дидактики

Тема 2. Зміст освіти в сучасній школі .Загальна характеристика змісту освіти
Освітня система в Україні. Стандарти освіти .Основні джерела змісту освіти:
навчальний план, навчальна програма, підручники

Тема 3. Структура та організація процесу навчання. Основні функції та
компоненти процесу навчання . Структура процесу навчання. Оптимізація процесу
навчання

Тема 4. Закономірності та принципи навчання. Закономірності навчання .
Принципи навчання

Змістовий модуль 2. Організація процесу навчання

Тема 5. Загальні методи навчання. Методи навчання та їх класифікація
Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності
Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності
Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної
діяльності

Загальні вимоги щодо оптимального поєднання методів навчання. Засоби навчання

Тема 6. Форми організації навчання. Організаційні форми навчання. Урок –
основна форма організації навчання

Тема 7. Позаурочні форми навчання. Семінарські заняття. Практикуми.
Факультативні заняття. Навчальна екскурсія. Додаткові групові, індивідуальні
заняття. Предметні гуртки. Домашня навчальна робота учнів

Змістовий модуль 3.

Контрольно-оцінна діяльність у навчальному процесі.

Тема 8. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю. Сутність, функції,
види контролю. Перевірка й оцінювання успішності учнів

Тема 9. Технології навчання. Диференційоване навчання в школі.
Диференціація в освіті. Види диференціації.

ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

ТЕМА 1. ДИДАКТИКА. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Дидактика як галузь педагогіки, її виникнення і розвиток.

Дидактика (грец. «didaktikos» – навчаю) – галузь педагогіки, що розробляє теорію навчання та освіти.

Вважається, що першим почав використовувати цей термін німецький педагог Вольфганг Ратке (1571 –1635), який тлумачив дидактику як наукову дисципліну, що досліджує теоретичні та методичні засади навчання. Статус науки дидактика отримала завдяки працям чеського педагога Я.-А. Коменського, який у книзі “Велика дидактика” (1632) виклав основні принципи навчання і форми його організації. Він автор існуючої класно-урочної системи, поділу учнів на класи, навчального часу – на навчальні роки, чверті з канікулами між ними, щоденних занять – на 45-хвилинні уроки і 10–20-хвилинні перерви. Ним були започатковані предметні системи викладання за певними програмами і підручниками, екзамени наприкінці року.

У розвиток дидактики вагомий внесок зробили французькі просвітники-педагоги XVIII ст. Клод-Андріан Гельвецій (1715–1771), Дені Дідро (1713–1784), Жан-Антуан Кондорсе (1743–1794), Жан-Жак Руссо (1712– 1778) та ін. Вони закликали враховувати вікові особливості учнів у навчальному процесі, виступали за активізацію методів навчання, опиралися на досвід та спостереження за учнями, перебудову школи, демократизацію освіти в інтересах народу.

Швейцарський педагог Йоганн-Генріх Песталоцці (1746–1827) спробував поєднати дитячу працю з навчанням; розробив теорію елементарної освіти, згідно з якою процес виховання має бути спрямований від простого до складного, а навчальний процес – побудованим на основі чуттєвих сприймань. На його думку, глибокі знання можна отримати лише за умови послідовного та систематичного навчання.

Німецький філософ і педагог Йоганн-Фрідріх Герbart (1776–1841) розробив теорію ступенів освіти; намагався вирішити проблему виховуючого навчання, в процесі якого виникають різнобічні інтереси; залишив багато цінних дидактичних порад щодо розвитку в учнів уваги, спостережливості, пам’яті, мови.

Значний внесок у дидактику в XIX ст. зробив німецький педагог Фрідріх-Адольф-Вільгельм Дістервег (1790– 1866), який очолював рух прогресивних учителів проти так званих регулятивів – реакційних освітніх законів пруського уряду, проголошував прогресивні принципи дидактики: природодоцільності, культуродоцільності, самодіяльності; створив дидактичні засади розвиваючого навчання. Він вважав, що засвоєння учнями знань можливе лише за умови виявлення ними активності у процесі навчання.

Російський педагог К. Ушинський (1823–1881) в основу свого бачення завдань педагогіки поклав ідею природодоцільності, народності початкового навчання. Він наполягав, щоб навчання будувалося з урахуванням психологічних особливостей учнів, від учителів вимагав глибоких знань, які виходили б за межі окремого предмета, дотримання таких дидактичних принципів як систематичність, послідовність, наочність, міцність засвоєння знань. Його прогресивні дидактичні принципи і методи викладання сповідували В. Водовозов, М. Корф, О. Остроградський та ін.

В Україні у XIX ст. помітною була постать Олександра Духновича (1803–1865), який у Закарпатті, що тоді було у складі Австро-Угорської імперії, створював підручники для народних шкіл, брав активну участь у культурно-освітній діяльності. Його твори «Книжица читальная для начинающих», «Краткий землепис для молодых русинов», “Сокращенная грамматика письменного русского языка”, “Народная педагогия” певним чином допомогли у відкритті на Закарпатті понад 70 початкових шкіл.

Автором кількох підручників був Борис Грінченко (1863–1910). Незважаючи на заборону царського уряду, він викладав у школах українською мовою, видав “Словарь украинского языка” в 4-х томах, а також “Українську граматика до науки читання й писання”.

Видатним дидактиком-практиком ХХ ст. був вітчизняний педагог Василь Сухомлинський (1918–1970), який розвинув ідею розумового виховання дитини під час навчання та практичної діяльності у педагогічній справі. У 50–80-х роках ХХ ст. розробці теоретичних питань дидактики приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних учених-педагогів, а також психологів.

Дидактика як складова педагогічної науки постійно поповнюється оригінальними ідеями завдяки знахідкам творчо працюючих учителів, педагогів-новаторів. Нині педагогічній громадськості широко відомі імена таких майстрів педагогічної праці, як В. Шаталов, С. Лисенкова, П. Амонашвілі, М. Щетинін, Є. Ільїн та інші. Сучасна дидактика запроваджує нові підходи до навчального процесу – його кібернетизацію, “гнучкі технології”, модернізовані методи і форми навчання. Зберігаючи цінні ідеї традиційного навчання, вона сприяє вдосконаленню освіти і навчання відповідно до вимог суспільства.

Зв'язок дидактики з іншими науками. Як і всі інші науки, дидактика належить до системи гуманітарних загальнолюдських знань, через це має взаємозв'язки практично з усіма науками. Найтісніше вона пов'язана з філософією та соціологією, політологією, педагогічною психологією, логікою, фізіологією людини, кібернетикою та їх конкретними методиками. Філософія та соціологія дають змогу дидактиці враховувати соціальні особливості життя та діяльності людей, їх вплив на процес навчання. Політологія розкриває для дидактики проблеми, пов'язані із впливом політичних явищ та процесів на навчання людей. Педагогічна психологія дає змогу враховувати психологічні закономірності та особливості процесу засвоєння знань, умінь, навичок. Фізіологія людини збагачує відомості про особливості розвитку людського організму, вищої нервової діяльності людини. Кібернетика розкриває закономірності процесів управління, передачі аналізу інформації. Використання її досліджень і наукових даних дає змогу сконструювати і застосовувати у педагогічному процесі навчальні та контрольні машини, здійснювати не тільки прямий, а й зворотний зв'язок учителя з учнями, що дає вичерпну інформацію про якість їхніх знань. Конкретні методики, зорієнтовані на викладання окремих дисциплін, збагачують дидактику даними про перебіг навчального процесу при застосуванні різноманітних форм і засобів навчання. Чим активніше впливає теоретична дидактика на методики і форми організації навчання, тим специфічнішою є методика викладання певного предмета. Дидактика співвідноситься з конкретними методиками, як теорія з практикою, а також як теорія з теорією, як дві взаємодіючі системи теоретичних знань у галузі педагогіки. Дидактичні закономірності і принципи є загальними; типи і структура методів і засобів навчання, які ґрунтуються на спільних принципах, мають певну схожість з іншими предметами; конкретні прийоми, засоби і методи у викладанні різних предметів є специфічними.

Категорії дидактики. Основними категоріями дидактики є: навчання, освіта, викладання, учіння, знання, уміння, навички, закономірності, принципи, форми, методи навчання.

Навчання – процес взаємодії вчителя та учня, в результаті якого здобувач освіти засвоює знання, набуває вмінь і навичок.

Освіта – процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості. Залежно від мети, особливостей підготовки учнів розрізняють загальну, політехнічну й професійну освіту. Загальна освіта є сукупністю основ науки про природу, суспільство, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від професії. Політехнічна освіта – сукупність знань про головні галузі виробництва й набуття загальнотехнічних умінь, необхідних для участі в продуктивній праці. Її здобувають у процесі вивчення предметів політехнічного циклу: математики, фізики, хімії, біології, географії, а також інших предметів – історії, основ держави і права, літератури, трудового навчання. Професійна освіта є сукупністю знань, практичних умінь і навичок, необхідних для певної галузі трудової діяльності. Вона забезпечує глибоке вивчення наукових основ з обраного виду праці, формування спеціальних практичних умінь та навичок, виховання майбутніх фахівців. Внаслідок професійного навчання особа набуває певну спеціальність і кваліфікацію.

Викладання – організація та управління вчителем пізнавальної діяльності учнів, в результаті чого відбувається розвиток і виховання школярів.

Учіння – власна навчальна діяльність учня.

Знання – факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини. Знання про навколишній світ поділяються на теоретичні знання (поняття, системи понять, теорії, гіпотези, закони і методи науки) і фактичні знання, одиничні поняття (знаки, цифри, букви, назви, події).

Уміння – здатність свідомо діяти на основі засвоєних знань. Передбачають використання набутих знань. Формування їх складним процесом аналітично-синтетичної діяльності, яке проходить кілька стадій: усвідомлення, оволодіння, реалізація.

Навички – автоматизовані, звичні, безпомилково виконувані дії (доведені до автоматизму уміння). Уміння і навички можуть бути теоретичними (в їх основі – правила оперування поняттями, вони є результатом аналізу, синтезу) і практичними (дії, що регулюються за допомогою формул, моделей).

Загальні результати навчання - сукупність знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей здобувачів початкової освіти, що відповідають загальним цілям освітньої галузі;

Здобувач освіти - здобувач освіти на першому рівні повної загальної середньої освіти;

Початкова освіта - перший рівень повної загальної середньої освіти, який відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, здійснювати певну діяльність.

Нова українська школа: 10 ключових компетентностей

- 1. Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами. Це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів). Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування.*
- 2. Спілкування іноземними мовами. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.*
- 3. Математична грамотність. Уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності. Здатність до розуміння і використання простих математичних моделей. Уміння будувати такі моделі для вирішення проблем.*
- 4. Компетентності в природничих науках і технологіях. Наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.*
- 5. Інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).*
- 6. Уміння навчатися впродовж життя. Здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою навчальну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.*
- 7. Соціальні і громадянські компетентності. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів.*
- 8. Підприємливість. Уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Здатність до підприємницького ризику.*
- 9. Загальнокультурна грамотність. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.*
- 10. Екологічна грамотність і здорове життя. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.*

ТЕМА 2. ЗМІСТ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ОСВІТИ. ОСВІТНЯ СИСТЕМА В УКРАЇНІ. СТАНДАРТИ ОСВІТИ. ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ЗМІСТУ ОСВІТИ: НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН, НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА, ПІДРУЧНИКИ

Зміст освіти – система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості.

Зміст освіти на кожному етапі суспільного буття залежить від рівня розвитку науки та економіки, специфіки системи народної освіти певної країни, відведеного на освіту часу, теоретичного і практичного значення окремих галузей науки в загальній системі людських знань, завдань суспільства і держави у галузі політики, економіки і виховання (соціального замовлення для системи народної освіти).

У контексті пріоритетних цілей освіти визначено головні засоби підвищення ефективної діяльності системи освіти:

- забезпечення випереджаючого розвитку всієї системи освіти, її спрямованості на проблеми майбутньої постіндустріальної цивілізації; формування безперервної системи освіти;
- активізація гуманного та творчого начала в освіті, створення передумов для всебічного розвитку й саморозвитку особистості, індивідуалізації та диференціації навчання, переходу на особистісно орієнтовані педагогічні технології;
- формування у процесі навчання цінностей мирного співіснування держав та міжнародного співробітництва;
- формування комунікативних навичок, уміння співпрацювати у колективі, відповідальності за індивідуальні та колективні рішення;
- запровадження гуманістично орієнтованих методів інноваційного та розвиваючого навчання на основі використання перспективних інформаційних технологій;
- забезпечення більшої доступності освіти для населення планети через використання можливостей дистанційної освіти та самоосвіти із застосуванням інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Державний стандарт – сукупність норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової та повної загальної середньої освіти, а також гарантії держави щодо її здобуття.

Державний стандарт початкової освіти (далі - Державний стандарт) (2018) визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження у базовому навчальному плані початкової освіти

2. У цьому Державному стандарті терміни вживаються у такому значенні:

1) загальні результати навчання - сукупність знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей здобувачів початкової освіти, що відповідають загальним цілям освітньої галузі;

2) здобувач освіти - здобувач освіти на першому рівні повної загальної середньої освіти;

3) початкова освіта - перший рівень повної загальної середньої освіти, який відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій.

На підставі базового навчального плану може здійснюватися повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти. У процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється таким чином, що їх сумарне значення не зменшується. Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей інтегрується в різній комбінації їх компонентів, утворюючи інтегровані предмети і курси, перелік і назви яких зазначаються в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти.

Базовий навчальний план має інваріантний і варіативний складники. Інваріантний складник є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від їх підпорядкування і форми власності. Виключення з інваріантного складника будь-якої з освітніх галузей є неприпустимим, оскільки порушує цілісність початкової освіти і наступність з базовою загальною середньою освітою.

Інваріантний складник базового навчального плану для спеціальних закладів (класів) передбачає проведення корекційно-розвиткової роботи, напрями та змістове наповнення якої визначаються з урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Кожна освітня галузь передбачає обов'язкову корекційно-розвиткову роботу.

Варіативний складник базового навчального плану розподіляється закладом загальної середньої освіти самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти і відображається в освітній програмі такого закладу.

Наприкінці навчального року (протягом п'яти днів у 1 і 2 класах або десяти днів у 3 і 4 класах) рекомендовано проводити навчально-пізнавальну, пошуково-дослідницьку практику, яка передбачає активну діяльність учнів у школі та поза її межами, реалізацію проєктів, екологічних акцій тощо.

Варіативність змісту початкової освіти забезпечується також шляхом запровадження резервного часу в освітній програмі закладу загальної середньої освіти, що сприяє, зокрема, задоволенню освітніх потреб здобувачів освіти, вирівнюванню їх досягнень, розвитку наскрізних умінь.

Вимірювання результатів навчання здобувачів освіти відбувається шляхом:

- формувального оцінювання, яке допомагає відстежувати особистісний розвиток здобувачів освіти і хід опанування ними навчального досвіду як основи компетентності, вибудувати індивідуальну траєкторію особистості;
- підсумкового оцінювання, під час якого навчальні досягнення здобувачів освіти співвідносяться з обов'язковими результатами навчання, визначеними цим Державним стандартом.

Завдання для державної підсумкової атестації здобувачів освіти розроблюються з урахуванням компетентнісного підходу.

Основні джерела змісту освіти: навчальний план, навчальна програма, підручники.

Зміст освіти для всіх типів навчальних закладів відображений у навчальних планах, програмах, підручниках і навчальних посібниках. *Навчальний план – документ*, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року.

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів (далі – Базовий навчальний план) визначає структуру та зміст загальної середньої освіти через інваріативну і варіативну складові, які встановлюють погодинне та змістове співвідношення між освітніми галузями (циклами навчальних предметів), гранично допустиме навчальне навантаження на учнів та загальнорічну кількість навчальних годин. Інваріантна складова змісту загальної середньої освіти формується на державному рівні, є єдиною для всіх закладів загальної середньої освіти, визначається через освітні галузі Базового навчального плану.

Інваріативна складова забезпечує єдність навчального процесу, визначаючи зміст загальнокультурної, загальнонаукової і технологічної (трудової) підготовки учнів, прилучення їх до загальнолюдських і національних цінностей. У 12-річній школі ця підготовка здійснюється через обов'язкові освітні дисципліни: мову і літературу, суспільствознавство (громадянознавство), мистецтво, природознавство, математику, інформатику, технології, фізичну культуру та основи здоров'я. Їх набір відповідає структурі діяльності людини, містить знання про людину, природу, суспільство, науку, культуру, виробництво і є змістовою основою для формування в учнів

цілісного уявлення про світ на рівні загальноосвітньої підготовки, достатньої для вибору професії та продовження освіти.

Варіативна складова змісту загальної середньої освіти формується загальноосвітнім навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону та індивідуальних освітніх запитів учнів (вихованців).

Навчальна програма – документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок з кожного навчального предмета, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.

Навчальні програми мають відповідати високому науковому рівню, передбачати виховний потенціал, генералізувати навчальний матеріал на основі фундаментальних положень сучасної науки, групувати його навколо провідних ідей і наукових теорій. У них не повинно бути надто ускладненого і другорядного матеріалу; їх призначення – реалізовувати міжпредметні зв'язки; ідеї взаємозв'язку науки, практики і виробництва, передбачати формування умінь і навичок учнів з кожного предмета.

Основні розділи навчальної програми:

- пояснювальна записка, яка містить виклад мети навчання з певного предмета, ознаки процесу (організація навчання кожного класу);
- зміст навчального матеріалу, поділений на розділи і теми із зазначенням кількості годин на кожному з них;
- обсяг знань, умінь і навичок (у їх різновидах) з певного предмета для учнів кожного класу;
- перелік унаочнень, літератури для учнів та методичної літератури для викладачів;
- критерії оцінювання знань, умінь і навичок щодо кожного з видів роботи.

Відповідно до навчальних програм розробляють підручники і навчальні посібники.

Підручник – книга, що містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни відповідно до мети навчання, визначеної програмою і вимогами дидактики.

Підручник повинен забезпечувати науковість змісту навчального матеріалу, якість, точність, простоту і доступність викладу, чіткість у формулюванні визначень правил, законів, ідей. Він має бути написаний точною і доступною мовою, мати чітко розподілений навчальний матеріал за розділами і параграфами, містити ілюстрації, схеми, малюнки, виділення шрифтом важливого матеріалу. Не другорядним є і його художнє оформлення.

Структура підручника:

1. Тексти: основний, додатковий, пояснювальний.
2. Позатекстові компоненти: апарат організації процесу засвоєння змісту; запитання і завдання; інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки розв'язування задач, прикладів); таблиці; написи-пояснення до ілюстративного матеріалу; вправи; ілюстративний матеріал (фотографії, малюнки, плани, карти, креслення та ін.); апарат орієнтування (вступ, зміст, бібліографія).

За характером відображення дійсності тексти можуть бути емпіричними (відображати факти, явища, події, містити вправи, правила) і теоретичними (містити закономірності, теорії, методологічні знання). Більшість шкільних підручників містить тексти обох типів.

За основним методом викладу матеріалу тексти можуть бути репродуктивні, проблемні, програмовані, комплексні. Репродуктивні тексти – високоінформативні, структурні, зрозумілі учням, відповідають завданням пояснювально-ілюстративного навчання. Проблемний текст подають у формі проблемного монологу, в якому з метою створення проблемних ситуацій позначають суперечності, вирішують проблему, аргументують логіку, формування думки. У програмованому тексті зміст подається частинами, а засвоєння кожного інформативного блоку перевіряється контрольними запитаннями. Комплексний текст містить певні дози інформації, необхідні учням для розуміння проблеми, а проблема визначається за логікою проблемного навчання.

Навчальний посібник – книга, матеріал якої розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші та довідкові відомості.

До цієї категорії навчальних видань належать атласи, довідники, збірники задач і вправ, словники, хрестоматії тощо. Підручники і навчальні посібники сприяють формуванню в учнів

навичок самостійної пізнавальної діяльності, самоконтролю, є засобом керівництва їх пізнавальною діяльністю.

ТЕМА 3. СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ. ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ТА КОМПОНЕНТИ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ. СТРУКТУРА ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Навчальний процес передбачає тісну взаємодію учителя й учня. Основними функціями навчання є освітня, виховна і розвиваюча. *Освітня функція навчання* сприяє перетворенню знань у надбання особистості, яка навчається, виробленню умінь і навичок використання знань на практиці. *Виховна функція* виявляється у формуванні світогляду, високих моральних якостей, естетичних смаків, трудових умінь. *Розвиваюча функція* спрямована на формування творчої особистості.

Основні компоненти навчального процесу:

1. *Мета навчання.* Визначається умовами розвитку суспільства та набутим досвідом у формуванні підростаючої особистості. Життєва і соціальна компетентність учнів, громадянське виховання є стратегічною метою 12-річної школи, що передбачає розвиток і саморозвиток учнів на основі повноцінного використання внутрішнього потенціалу особистості.

2. *Завдання навчання.* Випливають із мети навчання і дають змогу здобувати знання, набувати вміння і навички згідно з навчальними планами та програмами.

3. *Зміст освіти (навчання).* Стрижнем його є чітко окреслена система знань, умінь та навичок, якими повинен оволодіти здобувач освіти протягом навчання у школі.

4. *Методи навчання.* Основні способи навчальної роботи вчителя та учнів, за допомогою яких здобувають певні знання, вміння і навички.

5. *Засоби навчання.* Підручники, посібники, комп'ютери, навчаючі контролюючі машини, спортивні знаряддя, за допомогою яких учні здобувають знання та удосконалюють навички.

6. *Форми організації навчання.* Сприяють свідомому засвоєнню навчального матеріалу, оволодінню відповідними вміннями та навичками. Основною формою навчання у школі є урок, додаткові форми – факультативні заняття, гурткова, секційна робота, різноманітні конкурси, олімпіади, спортивні змагання тощо.

Структура процесу навчання. Процес навчання складається з цільового, стимулюючомотиваційного, змістового, операційно-дійового, емоційно-вольового, контрольного-регулюючого, оціночно-результативного компонентів.

Цільовий компонент. Забезпечує усвідомлення педагогами і передачу учням мети викладання кожного предмета, його конкретних розділів і тем. Це усвідомлення залежить від попереднього матеріалу, рівня освіченості та вихованості учнів, а головне – від цілеспрямованості вчителя, вміння поставити і роз'яснити учням цілі та завдання.

Організація процесу навчання пов'язана з чітким визначенням мети (освітньої, виховної, розвиваючої) та усвідомленням її учнями. *Освітня мета* полягає в забезпеченні засвоєння, закріплення, застосування теорій, понять, законів тощо (вчитель продумує їх перелік); формуванні загальнонавчальних та спеціальних (з певного предмета) умінь і навичок. *Виховна мета* реалізується у формуванні виховних світоглядних ідей, моральних якостей школярів (етичних норм, гуманізму, колективізму, активної позиції щодо навчання і життя загалом), естетичних поглядів, вміння працювати й контролювати себе, гігієнічних та фізкультурних навичок. Розвиваюча мета охоплює розвиток мислення, уваги, пам'яті, волі, емоцій, навчальних інтересів, мотивів і здібностей школярів.

Розвиток мислення відбувається на основі загальних розумових дій та операцій. До них належать:

– *структурування* (мислительна діяльність, спрямована на встановлення зв'язків між поняттями, реченнями, ключовими словами і т. ін., в процесі якої формується структура знань);

- *систематизація* (мислительна діяльність для встановлення віддалених зв'язків між поняттями, реченнями, в процесі якої вони організуються в певну систему);
- *конкретизація* (застосування знань на практиці);
- *варіювання* (зміна несуттєвих ознак понять, їх властивостей, фактів тощо при постійних суттєвих);
- *доведення* (логічне розмірковування);
- *формування висновків* (поступове спрощення теоретичного або практичного виразу з метою одержання наперед відомого його виду);
- *пояснення* (зосередження думки на найважливіших моментах, зв'язках);
- *класифікація* (розподіл понять на взаємопов'язані класи за суттєвими ознаками);
- *аналіз* (вичленення ознак, властивостей, відношень понять, знаходження спільних і відмінних їх властивостей);
- *синтез* (поєднання, складання частин – дія, зворотна аналізу);
- *порівняння* (виділення окремих ознак понять, знаходження спільних і відмінних їх властивостей);
- *абстракціонування* (визначення суттєвих ознак понять через відкидання несуттєвих);
- *узагальнення* (визначення ознак, властивостей, суттєвих для кількох понять).

Під час навчального процесу учитель сприяє розвитку волі та наполегливості учнів; виховує культуру їх емоцій – подив, радість, цікавість, переживання та ін.

Закріплення знань, умінь і навичок. Для того щоб знання стали надбанням учня, їх потрібно не тільки сприйняти, осмислити, а й запам'ятати. **Запам'ятовування** – процес пам'яті, завдяки якому відбувається закріплення нового через поєднання його з набутих раніше. Воно є основою накопичення, збереження та відтворення інформації.

Запам'ятовування може бути логічним (осмисленим) і механічним (простим повторенням).

Продуктивність запам'ятовування залежить від особливостей його довільного процесу.

Мимовільне запам'ятовування – форма запам'ятовування, що є продуктом дій (пізнавальних, практичних та ін.), але здійснюється автоматично, без мнемічної мети.

Мнемоніка (грец. mnemonikon – мистецтво запам'ятовування) є системою особливих способів, які полегшують процес запам'ятовування інформації та збільшують обсяг пам'яті.

Довільне запам'ятовування – форма запам'ятовування, за якої людина ставить перед собою мету запам'ятати і використовує для цього спеціальні прийоми. Здійснюється воно завдяки зусиллям суб'єкта пізнання. Продуктивному запам'ятовуванню навчального матеріалу сприяють його групування, переказ «своїми» словами, з попереднім осмисленням, повторення (первинне, поточне, узагальнююче), використання асоціативних образів, чуттєвих переживань (психологічних опор). Творчо працюючі вчителі широко використовують при цьому *опорні сигнали* – набір ключових слів, знаків тощо, розміщених на плакаті, аркуші паперу тощо.

Практичне застосування знань, умінь і навичок. Це останній етап процесу засвоєння знань, набуття умінь і навичок. Здатність до цього формується за допомогою різноманітних вправ, самостійних робіт, розв'язування задач на лабораторних і практичних заняттях, в різних видах повторення, написання творів. Особливе значення для повноцінного застосування знань мають міжпредметні зв'язки, вирішення різних життєвих завдань, де доводиться використовувати комплекс знань з різних навчальних предметів.

Ефективність засвоєння знань залежить від мотивації, учіння, розвитку емоційної сфери, самостійної і творчої ініціативи учнів.

Емоційно-вольовий компонент. Виявляється через напруження волі учня у процесі пізнавальної діяльності. Воля, емоційні процеси інтенсифікують пізнавальну діяльність школярів. Важливими є позитивні емоції, які створюють атмосферу співробітництва, поліпшують умови самостійної навчальної роботи, викликають бажання вчитись. Підвищенню емоційності навчання сприяє використання спеціальних дидактичних методів (демонстрації, використання технічних засобів навчання, змістовність матеріалу), показових прикладів, фактів, створення проблемних ситуацій.

Контрольно-регулюючий компонент. Містить методи контролю, самоконтролю і взаємоконтролю, якими користується вчитель паралельно з викладанням нового матеріалу.

Функція контролю здійснюється на всіх етапах навчального процесу. Вона є безперервною і не повинна обмежуватись лише констатацією досягнутого. Йдеться про зворотний зв'язок у навчанні, що передбачає: своєчасне реагування вчителя на допущені учнем (учнями) помилки; певну систему їх виправлення (здобувач освіти одержує підказку, йому негайно повідомляють правильну відповідь або здобувач освіти самостійно шукає помилку та способи для її виправлення).

На цьому етапі відбувається формування в учнів навичок та умінь самоконтролю в навчанні, планування своїх дій, оцінювання і регулювання власної діяльності і поведінки, передбачення результатів своїх дій, зіставлення їх з вимогами вчителя або колективу.

Оціночно-результативний компонент. Передбачає оцінювання якості знань учнів, яке здійснюють як педагоги, так і вони самі. Воно є ефективним чинником, коли результати оцінювання є об'єктивними, послідовними, узгоджуються між собою.

ТЕМА 4. ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ

Закономірності навчання – стійкі педагогічні явища, які базуються на повторюваності фактів, навчальних дій і є теоретичною основою принципів навчання.

Дидактичні закономірності відображають стійку залежність між елементами навчання – діяльністю вчителя, діяльністю учнів та змістом навчання.

У сучасній педагогіці виділяють декілька закономірностей процесу навчання.

1. *Обумовленість навчання суспільними потребами.* Вона відображає стан розвитку держави, економіки та культури, матеріалізується у тій частині національного доходу, яку виділяє держава на розвиток освіти. Знання цієї закономірності допомагає усвідомити, що навчальний процес має бути спрямований на розвиток інтелекту особистості, її творчих здібностей, уміння жити і працювати в соціальному середовищі. Ця закономірність передбачає, що в незалежній Україні найкраще має жити високоосвічена, висококваліфікована, розумна людина.

2. *Залежність навчання від умов, в яких воно відбувається.* Виявом цієї закономірності є стан навчально-технічної бази, наявність у вчительському колективі спеціалістів, чия кваліфікація, талант відповідають найвищим стандартам і які визначають особливості навчального процесу в школі.

Відчутно впливають на це побутові умови життя вчителя, його фінансова забезпеченість, оснащення школи технічними засобами навчання.

3. *Взаємозалежність процесів навчання, освіти, виховання, розвитку особистості.* Вона матеріалізується через уміння організувати навчальний процес на засадах гуманізму (доброти, людяності) з урахуванням свідомої дисципліни учня, формування позитивних його якостей словом і власним прикладом; індивідуальний підхід до кожного учня на основі його інтересів, зацікавленості щодо отримання знань, розвитку творчих здібностей.

4. *Взаємозв'язок навчальних і реальних пізнавальних можливостей учня.* В основі цієї закономірності той факт, що у центрі навчального процесу є здобувач освіти, який володіє певними можливостями для вдосконалення своїх здібностей та здобуття знань.

5. *Єдність процесів викладання і навчання.* Свідчить про спільну діяльність вчителя та учня, за якої у процесі навчання розвивається не тільки здобувач освіти, а й вдосконалює свої професійні навички вчитель.

6. *Взаємозалежність завдань, змісту, методів і форм навчання в навчальному процесі.* Усвідомлення її зобов'язує вчителя до врахування у своїй роботі досягнень педагогічної науки. Відповідно методи і форми навчання повинні стимулювати розвиток логічного мислення, уміння школяра застосовувати теоретичні знання на практиці, виявляти власну ініціативу та нестандартність у прийнятті рішень. На це мають бути зорієнтовані шкільні підручники, посібники. На ефективність навчання впливають і такі системні чинники: цілеспрямованість

взаємодії викладача й учня; залежність ефективності навчання від мотивації та активності дій учнів, єдності цілей учня і вчителя; залежність засвоєння знань від ефективності системно організованого повторення; використання попереднього досвіду учнів, усвідомленості учнями необхідності засвоєння матеріалу; послідовність розвитку навчальної роботи учня, згідно з якою складний спосіб діяльності може сформуватися тільки після засвоєння простих способів тощо.

Принципи навчання (дидактичні принципи) – певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність.

Дидактичні принципи поширюються на вивчення всіх дисциплін, значною мірою визначають їх зміст, форми організації та методи навчання. До головних принципів навчання належать:

Принцип науковості. Полягає в доборі матеріалу, який відповідав би структурі певної галузі знань і навчального предмета, специфіці його розділів і тем. Учителя він зобов'язує викладати предмет на підставі перевірених наукових даних, розкривати причинно-наслідкові зв'язки явищ, процесів, подій, новітні досягнення науки, зв'язок з іншими науками.

Принцип систематичності та послідовності. Певною мірою він є похідним від принципу науковості, оскільки кожна наука має свою систему і послідовність викладання в навчальному процесі. У школі систематичність досягається послідовним викладом навчального матеріалу, виділенням основного, логічним переходом від засвоєння попереднього до нового матеріалу. Внаслідок цього учні усвідомлюють структуру знань, з'ясовують логічні зв'язки між структурними частинами навчального предмета. Дотримання цього принципу забезпечує системність здобуття знань (відповідно і системність мислення) учнів.

Принцип доступності, дохідливості викладання. Виявляється в компенсуванні складнощів змісту навчального матеріалу майстерним його викладанням учителем або вдалою подачею автором підручника. Чим складнішим є матеріал, тим простіше, дохідливіше слід його подавати. Принцип доступності залежить і від дотримання правила. Ґрунтується він на дидактичних положеннях Я. Коменського: для того, щоб учні були зачаровані навчальним матеріалом, розуміли його, педагог має застосовувати точні мову, жести.

Принцип зв'язку навчання з життям. Полягає у використанні на уроках життєвого досвіду учнів, розкритті практичної значимості знань, застосуванні їх у практичній діяльності; у участі школярів у громадському житті. Відповідно до нього, наукові положення в навчально-виховному процесі повинні підтверджуватися конкретною педагогічною практикою.

Принцип свідомості й активності учнів. Виник і розвивався як заперечення догматизму і пасивної ролі учнів у навчанні. Виходить з того, що позитивний результат будь-якої діяльності визначається активністю людини. Передбачає широке використання у навчанні проблемних методів, задіяння всіх психічних процесів, які сприяють активізації пізнання.

Принцип наочності. Передбачає навчання на основі живого сприймання конкретних предметів і явищ дійсності або їх зображень. Наочність буває: *натуральна* (рослини, тварини, гірські породи, зоряне небо, прилади, машини, явища природи), *образна* (картини, таблиці, моделі, муляжі, математичні фігури), *символічна* (географічні карти, графіки, діаграми, схеми, формули). Вона сприяє розумовому розвитку учнів, допомагає виявити зв'язок між науковими знаннями і житейською практикою, полегшує процес засвоєння знань, стимулює інтерес до них (розвиває мотиваційну сферу учнів), допомагає сприймати об'єкт у розмаїтті його виявів і зв'язків. Використання наочності потрібно підпорядковувати конкретній меті, розвитку самостійності й активності учнів з урахуванням їх вікових особливостей. Вона має бути змістовною, естетично оформленою, відповідати психологічним законам сприймання, не повинна містити нічого зайвого і не викликати додаткових асоціацій. Готуючи учнів до сприймання наочності, їй не слід переоцінювати або недооцінювати у процесі навчання.

Принцип міцності знань, умінь і навичок. Передбачає тривале збереження в пам'яті набутих знань, умінь і навичок.

Принцип індивідуального підходу до учнів. Означає врахування рівня розумового розвитку, знань та умінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності учнів, їх особливостей пізнавальних інтересів, вольового розвитку учнів, їх ставлення до навчання.

Принцип емоційності навчання. Реалізується через жвавий, образний виклад матеріалу, мову учителя, його ставлення до учнів, зовнішній вигляд, використання цікавих прикладів, застосування наочності і технічних засобів навчання, створення в учнів почуття виконаного обов'язку.

Принцип демократизації. Означає організацію навчального процесу відповідно до умов розвитку суспільства і тенденцій розвитку цивілізації, врахування особливостей навчання залежно від розвитку дитини та використання ефективних форм впливу на неї.

Принцип виховання здорової дитини. Реалізується в процесі навчання через створення певної системи фізичного виховання (урок фізкультури кожного дня), поєднання фізичної культури з моральним, інтелектуальним та естетичним вихованням, створення матеріальної бази для зміцнення здоров'я школярів.

Принцип диференціації навчального процесу. Передбачає дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, намаганням кожного школяра розвивати свої здібності на основі відповідних умов у школах-ліцеях, школах-гімназіях.

Принцип оптимізації навчально-виховного процесу. Базується на досягненні школярами високого рівня знань, умінь і навичок, розвитку їх психологічних, інтелектуальних функцій, вдосконаленні способів та шляхів навчально-пізнавальної діяльності з допомогою вчителів-професіоналів, яких запрошують для викладання у школи на конкурсній основі за контрактом.

Принцип нетрадиційності системи навчання. Полягає у використанні в класно-урочній системі нових форм навчання, які сприяють засвоєнню учнями знань на основі колоквиумів, заліків, рефератів, наукових повідомлень, участі в олімпіадах, конкурсах тощо. Передбачає навчання різновікових груп учнів і базується на тому, що старші допомагатимуть засвоїти навчальний матеріал молодшим. Дидактичні принципи взаємопов'язані, зумовлюють один одного. При організації навчального процесу вчитель повинен керуватися всіма принципами. У цьому йому допомагають правила навчання (окремі вимоги до викладання).

ТЕМА 5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Методи навчання та їх класифікація

Метод навчання – взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток.

У вузькому значенні метод навчання є *способом керівництва пізнавальною діяльністю учнів*, що має виконувати три функції: навчаючу, виховну і розвиваючу. Він є складним педагогічним явищем, в якому поєднані гносеологічний, логіко-змістовий, психологічний, педагогічний аспекти. Складовою методу навчання є прийом навчання.

Прийом навчання – конкретна навчальна ситуація, що сприяє досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу.

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

До цієї групи належить сукупність методів (словесні, наочні, практичні), спрямованих на передачу і засвоєння учнями знань, формування умінь і навичок.

Словесні методи навчання. Головна їх особливість у тому, що інформація подається учням через слово викладача, а сприймання її здійснюється у процесі слухання. Усю їх різноманітність іноді зводять до двох методів: *евристичного (запитального)* – бесіда; та *акроматичного (викладацького)* – пояснення, розповідь, лекція, інструктаж, робота з підручником, встановлювати взаємозв'язок між поняттями.

Бесіда – діалогічний метод навчання, за якого вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу. Вона є одним із активних методів навчання, реалізується за допомогою чотирьох типів дидактичного діалогу: «викладач – здобувач освіти», «здобувач освіти – здобувач освіти», «здобувач освіти – підручник», «здобувач освіти – комп'ютер». Більш поширений перший тип діалогу. Діалог «здобувач освіти – здобувач освіти» використовують у найактивніших формах бесіди: парній і груповій роботі на уроці, дискусії, диспуті. Діалог «здобувач освіти – підручник» належить до групи методів самостійної роботи, використовується в процесі навчання і самонавчання. Діалог «здобувач освіти – комп'ютер» досить ефективний метод, але за умови повної комп'ютеризації процесу навчання. Метод бесіди реалізується за допомогою запитань – відповідей. Якщо запитання мають тільки інформаційний характер («Що?», «Де?», «Коли?»), бесіда є повідомлюючою. Вона орієнтована на актуалізацію пам'яті, а мислення учнів є репродуктивним. Якщо запитання до учнів мають проблемний характер («Чому?», «Як Ви вважаєте?», «Чим можна пояснити?» тощо), бесіда є евристичною, або сократичною. У цьому випадку мислення учнів творче, продуктивне. Вищий рівень евристичної бесіди – дискусія. Навчальна дискусія, яка є одним із найдинамічніших словесних методів навчання, має велике розвиваюче і виховне значення. У процесі дискусії учні вчать сперечатися, доводити, аргументувати, обстоювати свою думку, адекватно оцінювати себе, поважати думки інших. Бесіду, що будується на питаннях, які потребують чітких, однозначних відповідей, називають катехизичною (грец. *katechesis* – настанова, повчання). Вона має в основному догматичний характер. Вдаються до неї за потреби викладача пересвідчитися в точності засвоєння правил, законів, формулювань, алгоритмів дій.

Залежно від дидактичної мети розрізняють три типи бесід: відтворюючу, систематизуючу, евристичну. *Відтворююча (контрольно-перевірююча) бесіда* призначена для закріплення в пам'яті учнів вивченого матеріалу і перевірки ступеня його засвоєння. Мета *систематизуючої бесіди* – узагальнення і систематизація знань. Проводять на завершальних етапах вивчення теми чи розділу, на уроках узагальнення і систематизації знань. Логіка їх побудови заснована на ретроспективному аналізі (ретроспекція – установа зв'язків між новими результатами і раніше зробленими висновками). Мета *евристичної бесіди* – розвиток творчого мислення учнів. Для досягнення дидактичної мети викладачеві необхідно завдяки актуалізації опорних знань учнів створити відповідну базу для неї. Не можна розраховувати на пізнавальну і розвиваючу ефективність, якщо викладач отримуватиме лише однозначні відповіді. А така форма евристичної бесіди, як дискусія, взагалі не можлива, якщо викладач ставить перед учнями нескладні питання, що вимагають однозначної відповіді. Під час її слід використовувати не тільки контролюючі й актуалізуючі, але й стимулюючі та діагностичні запитання. Вони повинні бути короткими й точними, стимулювати думку учня. Їх слід ставити в логічній послідовності.

Пояснення – словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо. Головне його завдання – розкриття причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей розвитку природи, суспільства, людського мислення. Оскільки матеріал можна пояснювати різними логічними шляхами або способами міркування, пояснення може бути індуктивним, дедуктивним, традуктивним. *Індукція* – спосіб міркування, при якому висновок отримують на основі аналізу окремих фактів. Індуктивне пояснення забезпечує можливість переходу від одиничних фактів до загальних положень. *Дедукція* – спосіб міркування, за якого частковий висновок робиться лише логічним шляхом від загальних положень. У навчанні дедуктивні методи зводяться до вивчення спершу загальних положень (законів, правил, формул та ін.), а потім – часткових випадків або виявів загального положення. Такий підхід поширюється на вивчення багатьох граматичних правил, властивостей речовин і математичних співвідношень. Індуктивні та дедуктивні методи використовують не тільки як засоби пояснення в межах одного уроку, вони можуть бути логічною формою пояснення тем і цілих розділів, що охоплюють декілька уроків. Оскільки дедуктивні методи сприяють розвитку аналітичних особливостей мислення, а індуктивні – синтетичних, слід однаковою мірою використовувати обидва. *Традукція* – вид умовиводу, в

якому посилання і висновки є судженнями однакового ступеня загальності (висновок від одиничного до одиничного, від часткового до часткового, від загального до загального). Різновидом традуктивного умовиводу є аналогія.

Розрізняють кілька типів пояснень: *причинні*, які виявляють причини певного явища, події, факту (наприклад, пояснення передумов різних історичних подій, причин виникнення фізичних, хімічних та інших явищ тощо); *генетичні*, що розкривають передісторію явищ; *закономірні*, які розшифровують зміст закономірних зв'язків, конкретних виявів закону; *структурні* – розкривають будову об'єкта, взаємодію його елементів (наприклад, пояснення будови машин, приладів, механізмів); *функціональні* – допомагають усвідомити специфіку функціонування об'єкта (наприклад, пояснення дії приладу, машини). Щоб пояснення було результативним, потрібно створити базу пояснення, тобто – актуалізувати (оживити, відтворити в пам'яті) раніше засвоєні знання, на основі яких будуватиметься логіка пояснення. Актуалізація опорних знань є обов'язковим елементом уроку, її здійснюють безпосередньо перед поясненням нового матеріалу як пасивним шляхом (викладач сам нагадує учням опорні знання), так і активним (учні одержують завдання, у процесі виконання яких згадують раніше вивчене).

Важливою умовою творчої діяльності є здатність людини до навмисної (довільної) актуалізації. Сутність її в тому, що людина, яка намагається подолати певні труднощі, ставить собі запитання: «Що мені необхідно знати (уміти) для того, щоб ...?». Такий підхід до вирішення проблеми доцільно виховувати в учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Процес пояснення буде ефективнішим, якщо викладач забезпечить надійний та оперативний зворотний зв'язок, отримуючи інформацію від учнів про ступінь розуміння, глибину проникнення в сутність пояснюваного явища. Він забезпечує уважне спостереження викладача за пізнавальною діяльністю учнів, їх поведінкою, зосередженістю, а також ставить запитання, які дозволяють оцінити ефективність свого пояснення.

Полегшують розуміння пояснюваного матеріалу тлумачення рідко вживаних слів, уточнення термінів (понять), використання аналогії та образного зіставлення, переформулювання (перефразування) основних питань, використання повторення при роз'ясненні найбільш складних моментів.

Розповідь – образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні явища і події. Характеризується відсутністю взаємних питань між викладачем та учнями, незначною тривалістю (10–12 хв.), доступною формою викладу. Викладач може використовувати цитати, резюмування, наочні засоби, яскраві образні приклади, зіставлення. Розрізняють три типи розповіді: *розповідь-вступ* (використовують перед вивченням нової теми для стимулювання та актуалізації опорних знань), *розповідь-викладання* (пояснення), *розповідь-завершення* (проводять після пояснення або вивчення теми з метою узагальнення вивченого, підбиття підсумків).

За особливостями проникнення в явища дійсності розповіді бувають: художні, наукові, науково-популярні, описові. *Художня розповідь* – образний переказ фактів, вчинків дійових осіб тощо. *Науково-популярна* розповідь – виклад наукового або взагалі складного питання в загальнодоступній формі.

Описова розповідь – послідовний виклад ознак, особливостей предметів і явищ навколишньої дійсності (її історичних пам'яток, внутрішніх переживань героя тощо). Головне завдання полягає в ознайомленні учнів з предметами та явищами. Це потребує від них значного запасу знань, розвинутої уяви, що робить описову розповідь нелегкою для сприймання.

Лекція – інформативно-доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу. Найпоширеніша вона в системі вузівської освіти. Відрізняється строгістю викладу. Читання лекцій передбачає ретельну підготовку викладача: визначення мети, складання чіткого плану, добір теоретичного й наочного матеріалу, логічний і послідовний виклад інформації. У школі найчастіше її використовують для узагальнення і систематизації знань після вивчення однієї або декількох взаємопов'язаних тем. За призначенням лекції поділяють на: *вступні* (дають загальне уявлення про завдання, зміст дисципліни, розкривають структуру і логіку розвитку конкретної галузі науки, сприяють розвитку в учнів інтересу до предмета з метою його

творчого засвоєння); *тематичні* (присвячують розкриттю конкретних тем навчальної програми); *оглядові* (головне завдання полягає у сприянні належного взаємозв'язку і наступності між теоретичними знаннями і практичними вміннями та навичками учнів. Читають перед іспитами (установча), виконанням практичних, творчих, самостійних робіт; *заклучні* (підбивають підсумки вивченого матеріалу через виділення вузлових питань, зосередження уваги на практичному значенні здобутих знань; стимулюють інтерес учнів до вивчення дисципліни).

Лекція за своєю суттю завжди діалогічна, вимагає від учителя врахування інтересів, настроїв, інформованості учнів. Науковий і фактичний матеріал її повинен відображати вузлові питання дисципліни. Готуючись до лекції, необхідно передбачити можливі запитання учнів. Структура лекції є наслідком творчості вчителя. Проте доцільно передбачити: вступ (чіткий, короткий, виразний виклад вихідних позицій, можливе використання яскравих фактів, суперечливих ситуацій); виклад основного змісту (послідовне, адаптоване до рівня сприйняття викладення матеріалу); висновок (коротке узагальнення або яскрава цитата, що підбиває підсумок).

Інструктаж – короткий, лаконічний, чіткі вказівки (рекомендації) щодо виконання дії. Поділяється на вступний, поточний і заключний. *Вступний інструктаж* проводять перед початком самостійної роботи учнів, щоб довести до них мету й способи виконання завдання. *Поточний інструктаж* проводять у процесі самостійної роботи. Розрахований він на допомогу окремим учням. Якщо помилки є типовими, вчитель перериває роботу і дає додаткові роз'яснення всім учням. Під час *заклучного інструктажу* підбивають підсумки, демонструють кращі роботи учнів, оцінюють їх, визначають подальші перспективи.

Робота з підручником. Ця робота полягає в самостійному опрацюванні учнями друкованого тексту, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні.– читання і складання простих або розгорнутих планів (логічно послідовних заголовків з окремих параграфів чи розділів підручника);

– читання підручника і підготовка відповідей за планом викладання нового матеріалу вчителем;

– підготовка відповідей і розгорнутих виступів за спеціальним завданням учителя;

– виконання практичних завдань і вправ за підручником та навчальним посібником.

Наочні методи навчання. До наочних методів навчання належать: ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження.

Метод ілюстрування – оснащення ілюстраціями статичної (нерухомої) наочності, плакатів, малюнків, картин, карт, схем та ін.

Метод демонстрування – показ рухомих засобів наочності, приладів, дослідів, технічних установок тощо.

Можливий показ учням різноманітних наочних об'єктів – реальних предметів (безпосередня наочність) та їх зображень (опосередкована наочність).

За критерієм взаємодії учня з об'єктом наочності вона може бути споглядальною та дієвою. *Споглядальною* наочність є тоді, коли учні під керівництвом учителя спостерігають, розглядають об'єкти в натурі або в зображеннях; *дієвою* є наочність – коли пізнають об'єкти, діючи: виготовляють (моделі, карти, діаграми, таблиці), спостерігають і виготовляють різні предмети й матеріали в навчальних майстернях, кабінетах, лабораторіях тощо. Поєднуючи споглядання з дією, наочність допомагає засвоювати знання глибше й повніше, ніж спостереження без праці.

За критерієм відображення засобами наочності дійсності їх поділяють на такі види:

1. *Натуральні об'єкти* – рослини, тварини, знаряддя і продукти праці, мінерали, хімічні речовини та ін. Конкретність, повноту, багатогранність натуральних об'єктів не можуть замінити штучні зображення. Але використання на уроках натуральних об'єктів не завжди можливе.

2. *Зображальні (образно-опосередковані) засоби* – навчальні картини, репродукції художніх картин, макети, муляжі та ін. Цінність їх у тому, що вони в яскравій образній формі відображають складні предмети і явища. При їх використанні необхідно звертати увагу на внутрішню суть зображень, маючи на меті навчити учнів читати картину, бачити головне в ній

(ідею, основний зміст). Так само слід спрямовувати сприймання учнів на найістотніші ознаки й особливості предметів, представлених у вигляді макетів, муляжів, скульптур (загальна структура предмета, основні його частини, взаємозалежність між ними).

3. *Схематичні засоби* – географічні, топографічні, історичні карти, схеми, малюнки, діаграми, графіки тощо. Вони відображають дійсність в умовних, символічних і графічних формах, схематично, але чітко показують кількість та просторові відношення між окремими елементами відображуваних явищ, зв'язки й залежності між різними сторонами об'єкта. Зображальні та схематичні наочні посібники можуть бути площинними і об'ємними. Окремі педагоги наочністю вважають звукотехнічні, екранні засоби навчання. Методика і техніка демонстрування наочності й ілюстрування вимагає чіткої організації спостереження, визначення його мети, ознак, предметів і явищ, спостережуваних учнями. При демонструванні предметів та їх моделей особливу роль відіграє порівняння і зіставлення. Крім прийомів, що спонукають учнів до аналітичної роботи в процесі сприймання, вдаються до групування виявлених ознак. До прийомів демонстрування та ілюстрування відносять також художній словесний опис, прийоми драматизації, інсценізації літературних творів як силами учнів, так і за допомогою аудіо- та відеозасобів. Наочні методи вимагають від учителя суворого дотримання технічних прийомів і правил. Наприклад, об'єкт, що демонструється, має бути розміщений так, щоб він був доступним усім учням, його слід заздалегідь підготувати. Не варто перевантажувати урок наочністю. Кожний об'єкт має з'являтися тоді, коли він потрібний.

Самостійне спостереження – безпосереднє споглядання та сприймання явищ дійсності. Активна і діяльна сутність людини вимагає, щоб здобувач освіти здобував знання не тільки з книг, а й безпосередньо з життя, власних спостережень і дослідів. Це природні явища (погода, пори року, схід сонця тощо), поведінка тварин, функціонування механізмів. Спостереження здійснюють безпосередньо або з допомогою спеціальних приладів (мікроскопа, телескопа, термометра, барометра та ін.). Спостереження – це складна діяльність, що виражається у єдності сприймань і мислення. Здобувач освіти ніби стає експериментатором, він аналізує процес, втручається в нього, змінює, щоб краще його пізнати. Спостереження і досліди в навчальному процесі можуть виконувати *демонстраційно-ілюстративну* (є засобом закріплення раніше засвоєних знань, навичок та умінь) і *дослідницьку* (є засобом здобуття нових знань) *функції*. Самостійні спостереження і досліди, які бувають короткочасними і тривалими, фронтальними й індивідуальними, учні можуть проводити на уроках і поза ними, у процесі гурткової роботи або дома за завданням учителя. Тривалі спостереження вимагають систематичної фіксації фактів і висновків у щоденниках спостережень. Організація спостережень і дослідів передбачає такі основні етапи: вступний інструктаж учителя; вивчення або повторення раніше засвоєних знань, необхідних для проведення роботи; самостійні спостереження і досліди; висновки учнів; висновки вчителя (найчастіше у формі бесіди); колективні теоретичні узагальнення та оцінювання виконаної роботи.

Практичні методи навчання. Використовують для безпосереднього пізнання дійсності, поглиблення знань, формування вмінь і навичок. До них належать: вправи, лабораторні, практичні, графічні й дослідні роботи.

Вправи – цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій та операцій (розумових, практичних) для формування навичок і вмінь.

Їх особливості залежать від змісту і дидактичної мети навчання. За формою навчальної діяльності учнів вправи поділяють на усні, письмові, графічні, технічні. *Усні вправи* широко застосовують при викладанні всіх предметів: усна лічба на уроках математики, усні вправи з мови, розповідь з історії, літератури, опис у географії, фізиці тощо. *Письмові вправи* виконують при вивченні різних предметів, найчастіше – мови та математики. На уроках з мови учні виконують різні види переписування, диктанти, стилістичні вправи, творчі роботи та повідомлення. При виконанні *графічних вправ* учні виражають свої знання зображальними засобами – малюванням і кресленням. Насамперед, складанням таблиць, кресленням діаграм, графіків, карт, деталей машин,

графічним методом розв'язування задач з алгебри тощо. *Технічні вправи* стосуються виконання розмітки, рубання зубилом у слюсарній справі тощо.

За навчальною метою вправи бувають вступні, пробні, тренувальні, творчі, контрольні. Під час *вступних вправ* учитель поєднує пояснення з демонстрацією дій, а учні повторюють їх за вчителем. *Пробні вправи* застосовують, коли новий матеріал ще недостатньо засвоєний учнями. їх три види: попереджувальні (пояснення учня передують виконанню дій), коментовані (пояснення і виконання дії збігаються) і пояснювальні (дія передують поясненню щодо її виконання). *Тренувальні вправи* від пробних відрізняються більшим ступенем самостійності учнів, поступовим наростанням їх складності. Це вправи за зразком, інструкцією, за завданням без зразка і докладних вказівок учителя. Вони наближаються до *творчих вправ* – застосування знань, умінь і навичок в нових життєвих ситуаціях, розв'язування задач із зайвими або неповними даними тощо.

Виконання вправ передбачає певну послідовність дій, спершу матеріал вправ необхідно розчленовувати на окремі елементи, а здобувач освіти повинен добре розуміти кожен із них. Наступним етапом є об'єднання розчленованих елементів для своєрідного «зв'язування» окремо вироблених навичок. Виконання вправ слід постійно контролювати, аналізувати, розвиваючи в учнів навички самоконтролю.

Лабораторні роботи – вивчення у школі природних явищ за допомогою спеціального обладнання. Вони є одним із видів дослідницької самостійної роботи учнів, здійснюваної за завданням учителя в спеціально пристосованому приміщенні (лабораторії), де є необхідне обладнання (прилади, столи, витяжні шафи та ін.). Така робота сприяє поєднанню теорії з практикою, виробленню вмінь працювати з приладдям, опрацьовувати, аналізувати результати вимірювань і науково обґрунтовано оцінювати їх. Лабораторні роботи проводять як в ілюстративному (учні у своїх дослідах відтворюють те, що було попередньо продемонстровано учителем або прочитано в підручнику), так і в дослідницькому плані (учні самі вперше виконують поставлене перед ними пізнавальне значення й на основі дослідів самостійно приходять до нових висновків).

Практичні роботи – застосування знань учнями у ситуаціях, наближених до життєвих. Вони передбачають безпосереднє використання знань учнів у суспільно корисній праці (заміряння, зіставлення, визначення ознаки та властивостей предметів, формулювання висновків). За своєю метою й завданнями аналогічні лабораторним роботам. Під час вивчення деяких навчальних предметів застосовують термін «лабораторно-практичні роботи» (в геометрії, хімії, трудовому навчанні). Сприяють розвитку пізнавальних сил, самостійності учнів, формуванню умінь і навичок, необхідних для майбутнього життя й самоосвіти, розвитку спостережливості й аналізу явища. Зміст і прийоми виконання практичних робіт зумовлюються специфікою навчального предмета.

Графічні роботи – відображення знань учнів у кресленнях, графіках, діаграмах, гістограмах, таблицях, ілюстраціях, ескізах, замальовках із натури. Виконують за завданням і під керівництвом учителя. Застосовують під час вивчення теоретичних навчальних предметів на всіх етапах шкільного навчання. Техніку графічного зображення учні опановують на уроках креслення, малювання, математики (побудова графіків), біології (малювання схем), географії (робота з контурними картами), історії (складання хронологічних таблиць) та ін.

Дослідні роботи – пошукові завдання, проекти, що передбачають індивідуалізацію навчання, розширення обсягу знань учнів, використовують на факультативних, гурткових заняттях з метою підготовки учнів до виконання навчальних завдань на найвищому рівні пізнавальної активності та самостійності. Вони сприяють поєднанню теорії з практикою, формуванню в учнів активності, ініціативи, допитливості, творчої уяви, уміння зосереджуватися, спонукають до самостійної пошукової діяльності.

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності

До цієї групи належать методи, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів навчальною інформацією. Їх поділяють на дві групи.

1. Методи формування пізнавальних інтересів учнів. Вони викликають позитивні дії та настрої – образність, цікавість, здивування, моральні переживання. Пізнавальний інтерес на початковій стадії формується під впливом емоційних чинників. Для створення емоційної ситуації важливими є вдало дібрані приклади з літератури, художніх фільмів, особистих переживань вчителя. Яскравість розповіді, високий пафос збуджують зацікавленість учнів, як до окремих питань теми, так і до матеріалу загалом.

Найпоширенішими серед методів даної групи є: *метод створення ситуації новизни навчального матеріалу*. Передбачає окреслення нових знань у процесі викладання, створення атмосфери морального задоволення від інтелектуальної праці. Відчуття збагачення знаннями спонукає учнів до самовдосконалення.

Метод опори на життєвий досвід учнів. Полягає у використанні вчителем у навчальному процесі життєвого досвіду учнів (фактів, явищ, які вони спостерігали в житті, навколишньому середовищі або в яких самі брали участь) як опори при вивченні нового матеріалу. Це викликає в учнів інтерес, бажання пізнати сутність спостережуваних явищ.

Метод пізнавальних ігор. Сприяє створенню емоційно-піднесеної атмосфери, засвоєнню матеріалу за допомогою емоційно насиченої форми його відтворення. Пізнавальні ігри (ділові, рольові, ситуативні) моделюють життєві ситуації, стосунки людей, взаємодію речей, явищ. Вони можуть бути основною або допоміжною формою навчального процесу. Розвиваючий ефект досягається за рахунок імпровізації, природного вияву вільних творчих сил учнів. У виховному значенні гра допомагає учням подолати невпевненість, сприяє самоствердженню, найповнішому виявленню своїх сил і можливостей.

Метод створення відчуття успіху в навчанні. Постійне відчуття учнем успіху в навчанні зміцнює впевненість у власних силах, пробуджує почуття гідності, бажання вчитися.

Діяльність дитини є чинником розвитку її особистості. Здійснюючи фізичні, інтелектуальні, духовні зусилля, вона вправляється в різних видах діяльності, розвиває здібності, набуває досвіду і навичок. Проте чинником розвитку особистості стає не стільки здійснення трудових операцій, скільки одержуваний результат, пережитий як досягнення, успіх. Саме усвідомлення особистих індивідуальних досягнень, оцінюване вчителем як удача, перемога над собою, є стимулами його подальшого розвитку в цьому напрямі.

Радість, її чекання повинні проймають життя дитини. Особлива роль в індивідуальній особистісній підтримці приділяється створенню ситуацій успіху. Успіх передбачає не стільки удачу або щасливий випадок, скільки результативність у досягненні наміченого, а також пов'язане з ним суспільне визнання отриманого результату. Переживання, що супроводжують досягнення успіху, стимулюють не тільки самопочуття і задоволення собою, а впливають на подальший розвиток, визначають його темпи, спрямованість, соціальну активність особистості.

Без відчуття успіху в учнів пропадає інтерес до школи і навчальних занять, але досягненню успіху в різноманітних видах діяльності заважають обставини, з-поміж яких виділяють помилки знань, умінь, життєвого досвіду, психологічні і фізіологічні особливості розвитку, слабку саморегуляцію й ін. Педагогічно виправдане створення для учнів ситуації успіху передбачає використання спеціальних прийомів індивідуально-особистісної підтримки. У їх різноманітті найпоширенішими є:

1. Еврика. Передбачає створення умов, за яких здобувач освіти, виконуючи навчальне завдання, несподівано для себе доходить висновку, який розкриває раніше йому невідомі можливості. Отриманий результат повинен бути новий, цікавий, оригінальний, відкривати нові перспективи пізнання. Завдання вчителя помітити це глибоке особистісне “відкриття”, підтримати учня і поставити перед ним нові завдання, надихнути на їх вирішення.

2. Навмисна помилка, або “Допоможи мені”. Передбачає використання вчителем навмисно зроблених помилок з метою привернути увагу учнів, звернення до них за допомогою, що пробуджує почуття гідності (знайшов помилку вчителя), стимулює бажання вчитися.

Диспут (від лат. *disputo* – досліджую, сперечаюсь) – публічна суперечка на наукову чи суспільно важливу тему та *навчальна дискусія* (від лат. *discussio* – розгляд, дослідження) –

суперечка, обговорення певного питання. Базується на обміні думками між учнями, вчителями й учнями, що вчить їх мислити самостійно, сприяє розвитку аналітичних навичок.

Навчас мислити самостійно, розвиває здатність до виваженої аргументації та поважання думки інших.

Розрізняють види дискусій:

- дискусія, що виникає під час вирішення певної проблеми класом або групою учнів;
- дискусія, скерована на формування моральних та ідейних переконань;
- дискусія, метою якої є обґрунтування наукових положень, що вимагають попередньої підготовки учнів за першоджерелами.

Дискусії завжди передують коротке вступне слово вчителя або учня (керівника дискусії).

Для того, щоб дискусія забезпечила очікувані результати, необхідно дотримуватися таких основних вимог:

- всі учасники дискусії мають бути підготовленими до неї;
- кожен її учасник повинен мати чіткі тези своєї пропозиції, точну постановку задач, а не реферат, читання якого марна трата часу;
- можна практикувати “розминку” з метою залучення до дискусії всіх учнів;
- дискусія має бути спрямована на з’ясування проблеми, а не на “змагання” її учасників;
- протилежні точки зору не повинні нівелюватися (саме їх наявність просуває дискусію вперед);
- дискусійні зауваження мають бути зрозумілими;
- якщо дискусія видалася жвавою, керівникові слід утримуватися від власного виступу.

Багато щоб всі учасники дискусії (найдоцільніше – 10–15 учнів) були почергово її керівниками, які традиційно готуються до дискусії ґрунтовніше, ніж інші.

Серед різноманітних форм дискусій найпоширенішими є:

- «круглий стіл» – бесіда, в якій беруть участь 5–6 учнів, котрі обмінюються думками як між собою, так і з аудиторією (рештою класу);
- засідання експертної групи («панельна дискусія»), в якій беруть участь 4–6 учнів разом з обраним головою; спочатку група обговорює певну проблему, потім пропонує свою позицію всьому класу у формі повідомлення або доповіді;
- форум – обговорення, в якому експертна група обмінюється думками з аудиторією (класом);
- симпозіум – обговорення, у процесі якого учасники виступають з повідомленнями, представляючи власну позицію, відповідають на запитання класу;
- дебати – обговорення, побудоване на основі заздалегідь запланованих виступів учасників, які представляють дві команди-суперниці; після виступів команди відповідають на запитання, вислуховують спростування своїх аргументів тощо;
- судове засідання – обговорення, що імітує судовий розгляд справи.

2. Метод стимулювання обов’язку і відповідальності в навчанні. Передбачає показ учням суспільної та особистої значущості учіння; висунення вимог, дотримання яких означає виконання ними свого обов’язку; привчання їх до виконання вимог; заохочення до сумлінного виконання обов’язків; оперативний контроль за виконанням вимог і в разі потреби – вказівки на недоліки та зауваження

Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності. Методи контролю забезпечують одержання зворотної інформації про зміст, характер і досягнення у навчально-пізнавальній діяльності учнів та про ефективність праці вчителя.

Залежно від форми контрольних завдань (проходження інформації між викладачем і учнями) перевірка може бути усною, письмовою, графічною і практичною.

Метод усного опитування. Є найпоширенішим і найбільш ефективним. Його використовують при вивченні майже всіх предметів. Полягає у з’ясуванні рівня знань учня завдяки прямому контакту з ним під час перевіркової бесіди. Усне опитування передбачає постановку вчителем питань (завдань), підготовку учнів до відповіді та демонстрування своїх

знань, корекцію і самоконтроль викладених знань у процесі відповіді, аналіз та оцінювання її. Індивідуальне опитування передбачає перевірку знань, умінь та навичок окремих учнів. При цьому більшість учнів залишається пасивними. Тому важливо під час такого контролю активізувати увагу та діяльність усього класу. Цього можна досягти за допомогою таких прийомів, як продовження або рецензування відповіді, внесення до неї доповнень та уточнень. Сильним активізуючим фактором при фронтальному і груповому опитуванні є виставлення поурочного бала. Така форма атестації враховує всі види діяльності учнів на уроці (відповідь стосовно раніше вивченого матеріалу, доповнення та уточнення відповідей інших учнів, пізнавальна активність при засвоєнні нового матеріалу тощо). Система поурочної оцінки сприяє активізації роботи класу від початку й до кінця уроку і дає змогу оцінити знання значної кількості учнів.

Письмовий контроль. Особливістю письмової контрольної роботи, порівняно з усною перевіркою, є глибина відповідей на запитання і виконання практичних дій, більша тривалість її проведення і підбиття підсумків. Її проводять у формі письмових відповідей на запитання, письмового розв'язання задач, предметних диктантів (математичних, фізичних тощо), які дають змогу оперативно визначити якість знань учнів. Найпоширенішим способом проведення предметних диктантів є письмове завершення учнями фрази, початок якої вимовляє викладач. Результати таких диктантів визначають шляхом заслуховування і коментування відповідей окремих учнів або парної роботи на уроці, коли два учні обмінюються своїми зошитами і перевіряють правильність відповідей один в одного. Такий контроль сприяє формуванню навиків самоконтролю.

З метою перевірки знань проводять і так звані «експрес-диктанти», під час яких учні пишуть відповіді у двох зошитах (контрольному і робочому). Контрольний здають викладачеві, робочий залишають у себе. Диктант перевіряють за робочим екземпляром, фронтально або способом парного контролю. За фронтальної перевірки здобувач освіти сам виставляє собі оцінку за виконану роботу. Письмовий контроль дає змогу за короткий проміжок часу перевірити багатьох учнів, зберігати результати перевірки; виявляти неточності у відповідях учнів. Але він забирає багато часу у учителя для перевірки письмових робіт.

Тестові методи перевірки знань. Вони становлять систему завдань для оцінювання знань учня, студента за допомогою кількісних норм. Здебільшого передбачають вибір особою, яка проходить тестування, однієї з кількох запропонованих відповідей. Термін запровадив до вжитку у 1899 р. американський психолог Дж. Кеттел (1860–1944), а тести як прийом оцінювання почали застосовувати у Великобританії у 1864 р. На відміну від традиційних методів контролю, орієнтованих в основному на перевірку засвоєння конкретних знань, тестовий контроль спрямований на перевірку засвоєння ключових елементів навчального матеріалу. Він відрізняється більшою об'єктивністю, усуває суб'єктивізм, скорочує час на перевірку, сприяє дотриманню єдності вимог, запобігає випадковості при оцінюванні знань, забезпечує сприйняття учнем оцінки як об'єктивної, дає змогу статистично опрацювати одержані результати.

У шкільній практиці найпоширенішими є тести досягнень, креативності, критеріально-орієнтовані. *Тести досягнень* використовують для оцінювання рівня розвитку логічного мислення учнів, оволодіння ними розумовими операціями, науковими принципами, основними законами та ін., а спеціалізовані тести досягнень дають змогу оцінити рівень засвоєння окремих тем, понять, явищ, процесів, способів дій у межах конкретного навчального предмета. *Тести креативності* використовують для оцінювання творчих здібностей учнів, уміння знаходити нетрадиційні способи вирішення проблемних завдань. *Критеріально-орієнтовані тести* використовують для визначення динаміки індивідуальних досягнень щодо певного критерію (наприклад, динаміки розвитку уміння). Тестовий контроль ще рідко застосовують у вітчизняній школі у зв'язку з незначним вибором педагогічно апробованих тестів, методичних рекомендацій щодо їх використання. *Іспити (екзамени)*. Екзамени, як і інші види перевірки успішності, підвищують відповідальність учителя і кожного школяра за свою роботу, сприяють систематизації вивченого, вихованню в учнів вимогливості до себе тощо. Влаштовують їх в урочистій, діловій і спокійній

атмосфері, перевіряючи знання учнів вимогливо, але тактовно і доброзичливо, виставляючи оцінки відповідно до єдиних критеріїв і норм.

Іспити проводять методом письмової роботи, бесіди, практичної, лабораторної роботи, тестування, захисту учнівських науково-дослідних робіт. За результатами навчання учням (випускникам) видають відповідний документ (табель, свідоцтво, атестат, довідка).

Для забезпечення загального контролю запроваджено *державну підсумкову атестацію* учнів. Проводять її в усіх без винятку навчальних закладах. Її зміст, форми і порядок проведення визначає Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Нерідко вчителі вважають психологічно доцільним здійснювати *взаємоконтроль учнів*, як метод взаємодопомоги сильніших слабшим. Від педагогів залежить, щоб взаємоконтроль не перетворювався на штучний засіб «витягування» слабшого (підказування, шпаргалки, списування завдань).

Засобом активізації свідомості, зміцнення знань, розвитку умінь і навичок є *самоконтроль*. Згідно з ним учнів, які користуються повною довірою педагогів унаслідок свідомого ставлення до навчання, переводять на самоконтроль, довіряючи їм самим собі виставляти оцінку. Цей метод спонукає їх до підвищеної відповідальності. Стосовно більшості учнів досвідчений педагог використовує систему неповного самоконтролю, інколи, наприклад, дозволяючи наприкінці творчих робіт заглянути у підручник, перевірити написане. При виконанні письмових контрольних робіт, особливо диктантів, учитель залишає певний час, щоб учні змогли уважно прочитати написане, виправити випадково зроблені помилки.

Самооцінка учня в навчальному процесі розвиває критичне ставлення до своїх здібностей і можливостей, об'єктивне оцінювання результатів навчання. За результатами самооцінки учнів поділяють на таких, що переоцінюють, недооцінюють, оцінюють себе адекватно. Для формування навичок самоконтролю й адекватної самооцінки учнів треба мотивувати виставлену йому оцінку, пропонувати йому оцінити свою відповідь, організувати у класі взаємоконтроль, рецензування відповідей інших учнів тощо. Важливо при цьому ознайомити їх з нормами і критеріями оцінювання знань.

Результати самоконтролю і самооцінки знань з окремих тем вносять у класний журнал, що сприятливо впливає на зміцнення відповідальності учнів за навчальну роботу.

Засоби навчання.

Ефективність використання методів навчання в сучасній школі значною мірою обумовлене наявністю матеріально-технічних засобів.

Засоби навчання – допоміжні матеріально-технічні засоби з їх специфічними дидактичними функціями.

Технічні засоби навчання – обладнання й апаратура, що застосовуються в навчальному процесі з метою підвищення його ефективності.

Залежно від дидактичного призначення використовують як джерело знань посібник для самостійної роботи, засіб ілюстрації, повторення та систематизації. Застосовують як окремо, так і в комплексі – одночасно або послідовно поєднують різні за навчальними й виховними можливостями засоби перед поясненням, під час пояснення чи повторення навчального матеріалу.

Екранні засоби. До них належать транспаранти, діапозитиви, діафільми, дидактичні матеріали для епіпроекції.

Транспарант є екранним засобом зорової наочності, ефективним завдяки своїм високим демонстраційним властивостям: фронтальності, контрастності, яскравості тощо. Інформацію з екрана учні розглядають емоційно, що сприяє зосередженню їх уваги на об'єктах вивчення, а це важливо для інтенсифікації, підвищення ефективності навчального процесу.

Останнім часом перевагу надають динамічним засобам унаочнення, які, порівняно із статичними, стимулюють творче мислення учнів. Чутгеві образи, що послідовно змінюються і наочно відображають логіку розумових дій, полегшують першу фазу засвоєння навчального матеріалу. Головна перевага динамічних засобів унаочнення полягає в тому, що вони викликають

мимовільну увагу учнів до образів, які послідовно змінюються і сприяють перетворенню її в стійку, свідомо контрольовану увагу.

Особливо цінними з погляду дидактики є динамічні транспаранти з переставними деталями, завдяки яким учні сприймають не готовий матеріал, а активізують свою пізнавальну діяльність. Зміст і логічна побудова схематичного динамічного зображення полегшують перехід від чуттєвого сприйняття до абстрактного мислення. Динамічні транспаранти можуть бути представлені серією рисунків-накладок на прозорих плівках, набором окремих накладних деталей, поєднанням зображень на прозорій основі та накладних деталей, стаціонарними динамічними моделями для демонстрації на графопроекторі.

Діафільми і діапозитиви, на відміну від динамічних транспарантів, у яких використовується і мовний, і зображувальний матеріал, будуються на зображеннях. Основою зорового ряду в них є малюнок.

Діафільми – своєрідна екранна розповідь, що передбачає сюжетну організацію матеріалу, діапозитиви – окремі ілюстрації певних явищ, пов'язаних лише методичним задумом, а не сюжетом.

Проектування кадрів діафільму, діапозитивів забезпечує крупноформатне, чітке, яскраве зображення, що полегшує сприйняття матеріалу, дає яскравіше уявлення про предмет, явище, ситуацію. Екран, що світиться, концентрує увагу учнів на зображенні, розвиває спостережливість, стимулює пізнавальну діяльність. Субтитри (міжкадровий текст), запитання і відповіді визначають методику їх використання у навчальному процесі.

Моделі, муляжі як наочні засоби навчання є точною копією певного об'єкта. Такі засоби наочності допомагають сформуванню у дітей правильного уявлення про певний предмет, його властивості.

Друковані засоби. До них належать таблиці, картки для складання таблиць, картини, роздавальний образотворчий матеріал.

Таблиці – найпоширеніший, традиційний вид друкованих засобів, що належать до зорової наочності. Вони забезпечують довготривале, не обмежене у часі експонування мовного матеріалу, дуже прості у використанні.

Таблиця передбачає не просто показ матеріалу, але й його групування, систематизацію. Дидактична функція демонстраційних таблиць полягає в тому, що вони дають учням орієнтири для застосування правил. Їх найчастіше використовують при вивченні складних тем.

Демонстраційні картки подають матеріал частинами, відображають одне й те саме явище багаторазово, полегшуючи запам'ятовування конкретного матеріалу.

Картини використовують як засіб розвитку мовлення учнів. Вони стимулюють їх уяву, використовуються для подальшого розвитку сюжету чи відновлення того, що відбувалось раніше.

Роздавальний образотворчий матеріал призначений для самостійної індивідуальної роботи і використовується на етапі формування навичок. Специфічна його особливість – лексичний коментар на основі малюнка. Яскравість, якісне поліграфічне виконання малюнків – найважливіша вимога до роздавального образотворчого матеріалу.

Засоби слухової наочності. *Компакт-диски і аудіокасети* є головними засобами слухової наочності. Сприяють виробленню літературної вимови, наголосу, інтонації тощо. Покликані полегшувати засвоєння складних щодо орфографії слів, виділених у підручнику для запам'ятовування. При їх компонуванні максимально використовують дидактичний матеріал підручника, озвучуючи тексти, вправи, пов'язані з формуванням навичок правильної вимови. У звукових посібниках доцільно використовувати додатковий матеріал – вправи з наголошування і вимови, віршові тексти. Складний мовний матеріал групують за спільними і відмінними ознаками. Аудіозаписи найчастіше використовують при засвоєнні важких слів. При їх використанні важливо подбати про психологічний настрій зацікавленості. На уроках розвитку зв'язного мовлення озвучують окремі фрагменти літературних творів, розширюючи уявлення учня про емоційне забарвлення тону, можливості інтонації. Інколи для пояснення, закріплення матеріалу

використовують навчальні радіопередачі. Наочно-слухові (аудіовізуальні) засоби навчання. До них належать діафільми із звуковим супроводом, кінофільми та кінофрагменти.

Діафільми із звуковим супроводом поєднують два основних засоби створення ситуації – зображення і слово, їм властива мобільність: звуковий супровід можна підключати і відключати, використовувати вибірково, повторювати потрібну частину фонограми. Це відрізняє їх від кінофільмів, розширює організаційно-методичні можливості для поєднання зорової та слухової наочності, особливо на уроках розвитку мовлення.

Звуковий супровід – це своєрідний еталон, орієнтуючись на який учні коригують свою вимову. Водночас він є своєрідним ключем, контрольним текстом, з яким можна співвіднести відповідь. Цю функцію реалізують фрагменти, які містять завдання, пов'язані з зоровим рядом, малюнками. Читання субтитрів доручають учням з високою успішністю, розподіливши між ними ролі. Це допомагає тренувати окремих учнів у виразному читанні, в оцінюванні читання.

Кінофільми і кінофрагменти забезпечують динаміку зображення, синхронну подачу зображення і звуку, доповнюють мовленнєвий ряд музичним супроводом. Розрізняють декілька типів навчальних кіноплівок: цілісні фільми, які складаються із декількох частин, і кінофрагменти (3–5 хвилин).

Кінофільми забезпечують звуковий коментар, поєднують зорове сприйняття із слуховим. Методика роботи з ними передбачає уважне ставлення до дикторського тексту, що стимулює учнів до пошуку нових мовних засобів, які доповнюють мовний ряд кінофільму.

Комп'ютер та інформаційні технології в навчальному процесі. У сфері освіти комп'ютери використовують як об'єкт вивчення; як засіб навчання, як складову системи управління народною освітою та як елемент методики наукових досліджень. Школа покликана сформувати в учнів комп'ютерну грамотність, ознайомивши їх з напрямками застосування комп'ютерів, використовувати їх можливості.

Використання комп'ютерів у навчальному процесі відбувається за багатьма напрямками:

– *як засіб індивідуалізації навчання.* За допомогою завдань та індивідуальної роботи учня з комп'ютером досягають значних успіхів у засвоєнні матеріалу. Адже комп'ютер фіксує всі етапи його роботи, оцінює її. Вчитель має змогу будь-коли проаналізувати його дії.

– *як джерело інформації.* Через комп'ютер можна отримувати величезну кількість інформації, яку вчитель може використовувати в навчальному процесі. Але комп'ютерна інформація не повинна замінювати підручник, книги, інші джерела знань.

– *як засіб оцінювання, обліку та реєстрації знань.* Для цього використовують програми з контрольними та екзаменаційними питаннями, відповідями на них та нормативами оцінювання кожної відповіді. Комп'ютер не тільки оцінює відповіді, а й видає рекомендації щодо виправлення помилок;

– *як засіб творчої діяльності учня.* Сучасне програмне забезпечення комп'ютерів дає змогу творчо працювати учням: – текстовий редактор – замінює друкарську машинку, маючи значно більше функцій (вибір шрифту, його розміру, кольору, розміщення друкованого тексту, корекція написаного, заміна блоків тексту);

– графічний редактор – сприяє розвитку художніх навичок, допомагає в кресленні, проектуванні;

– музичний редактор – дає змогу писати музику для будь-якого інструмента, оркестру;

– *як засіб заохочення до навчання в ігровій формі.* Робота на комп'ютері стимулює успішне виконання навчального завдання, як дослідницький пошук, тип мислення; забезпечує тренінг у певному виді діяльності.

– *як засіб допомоги дітям з дефектами фізичного і розумового розвитку.*

ТЕМА 6. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Форма організації навчання – спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі.

Педагогічній практиці відомі понад тридцять конкретних форм навчання.

Загальноприйнятими формами організації навчальної роботи є *колективна* – уроки у школі, лекції та семінарські заняття у вузі, екскурсії, факультативні заняття тощо та *індивідуальна* – самостійна робота, дипломні та курсові проекти тощо, які суттєво відрізняються за ступенем самостійності пізнавальної діяльності учнів і ступенем керівництва навчальною діяльністю з боку викладача.

Вибір форм організації навчання зумовлюється завданнями освіти і виховання, особливостями змісту різних предметів та їх окремих розділів, конкретним змістом занять, складом, рівнем підготовки і віковими можливостями учнів.

Організаційні форми навчання змінюються і розвиваються разом із суспільним розвитком. За первіснообщинного ладу навчання було практично-догматичним. Діти засвоювали виробничий і моральний досвід у процесі спільної праці та повсякденного спілкування з дорослими. Навчальна робота з ними була індивідуальною, потім індивідуально-груповою.

Індивідуальне навчання. Полягає в тому, що здобувач освіти виконує завдання індивідуально, але за допомогою вчителя (вивчення підручника). Воно досить ефективне, оскільки враховує особливості розвитку дитини, індивідуалізує контроль за перебігом і наслідками навчальної роботи. Проте індивідуальне навчання потребує значних матеріальних витрат, здобувач освіти позбавлений можливості співпрацювати з однолітками. Тепер використовується у формі репетиторства і консультування.

Індивідуально-групової форма навчання. Згідно з нею учитель займається з групою дітей (10–15 осіб), навчальна робота має індивідуальний характер, оскільки діти різного віку неоднаково підготовлені. Діти приходять на заняття в різний час. Учитель по черзі опитує кожного учня, пояснює новий матеріал, дає індивідуальні завдання. Подібна організація навчальної роботи існувала до того часу, поки навчання не стало масовим, обмежувалось виробленням найпростіших навичок читання, письма і рахування. Тепер її використовують в малокомплектних сільських школах, де на уроці одночасно навчаються учні різних класів.

Класно-урочна форма навчання. За феодального ладу розвиток виробництва і підвищення ролі духовного життя в суспільстві сприяли виникненню форм масового навчання дітей. Однією з перших було групове (колективне) навчання у братських школах Білорусі та України (XVI ст.). Воно започаткувало класно-урочну форму навчальної роботи, теоретично обґрунтовану в праці Я.-А. Коменського “Велика дидактика”. Як система, що забезпечує масовість навчання, за якої можна “усіх навчати всьому”, вона існує понад три століття, переважає і тепер. Сутність її полягає в тому, що учнів одного віку розподіляють на класи, заняття з ними проводять поурочно за наперед складеним розкладом. Усі учні працюють над засвоєнням одного й того ж матеріалу.

З формуванням класно-урочної системи навчання в педагогіці почали використовувати такі поняття, як навчальний рік, навчальний день, урок, перерва, чверть, канікули, її ефективність була настільки очевидною, що незабаром вона стала головною у школах багатьох країн світу.

Белл-ланкастерська система взаємного навчання. У XVIII ст. ідея Яна-Амоса Коменського про можливість залучення кращих учнів до навчання інших була поширена у Західній Європі. Вона була названа белл-ланкастерською системою взаємного навчання від прізвищ англійського священика Ендрю Белла і вчителя Джозефа Ланкастера, котрі одночасно застосували її в Англії та Індії. Сутність її в тому, що через гостру нестачу вчителів один учитель навчав 200–300 учнів різного віку. До обіду він займався з групою старших учнів, після обіду кращі учні займалися із молодшими, передаючи їм одержані знання. Замість підручників застосовувались унаочнення, здебільшого саморобні таблиці. Свого часу цю систему подекуди запроваджували у вітчизняній школі: вона виправдовувала себе там, де не вистачало вчителів, але

значного поширення не набула, оскільки не забезпечувала необхідної підготовки дітей. Здебільшого застосовувалася в сільських малокомплектних школах, де вчитель навчав два-три класи одночасно.

Мангеймська форма вибіркового навчання. Виникла наприкінці XIX ст. як спроба відмовитися від класно-урочної системи. Вперше була застосована в німецькому місті Мангейм доктором Йозефом-Антоном Зіккінгером. Суть її полягає в тому, що учнів, залежно від їх здібностей та успішності, розподіляли по класах на слабких, середніх і сильних. Відбір здійснювався на основі спостережень, результатів психометричних обстежень, характеристик учителів та екзаменів. Елементи цієї системи збереглися в Австралії та США, де в школах створюються класи більш здібних і менш здібних учнів. Вона стала основою для створення шкіл різного типу в Англії, куди набирають учнів за результатами тестових іспитів після закінчення початкових класів.

Дальтон-план. На початку XX ст. у США, Англії та деяких інших країнах Заходу виникли системи індивідуалізованого навчання, що мали готувати активних, ініціативних, енергійних функціонерів. З цих систем навчання найбільшого поширення набув дальтон-план, вперше застосований у 1903 р. в американському місті Дальтоні (штат Массачусетс) учителькою Оленою Паркхерст. Ця система ґрунтується на забезпеченні кожного учня можливістю працювати індивідуально, згідно зі своїм темпом. Загального плану (розкладу) занять не було, колективна робота проводилася протягом години, решту часу учні вивчали матеріал індивідуально, звітуючи про виконання кожної теми перед учителем відповідного предмета. За відсутності уроків, навчальні класи перетворювались на предметні “лабораторії”, кожен здобувач освіти працював самостійно, виконував тижневі, місячні завдання (“підряди”) відповідно до своїх індивідуальних можливостей, а вчителі консультували і контролювали їх. Елементи цієї системи застосовуються у заочному навчанні.

Бригадно-лабораторна форма навчання. У другій половині 20-х років XX ст. дещо змінений дальтон-план був використаний в організації бригадно-лабораторної форми навчання, яка поєднувала колективну роботу бригади (частини класу) з індивідуальною роботою учнів. Розподілені на невеликі групи-бригади (по 5–7 осіб), учні вчилися за спеціальними підручниками (“робочими книгами”), виконували спеціально визначені вчителем денні, тижневі, місячні “робочі завдання” з кожного навчального предмета. Ця система себе не виправдала, оскільки знижувала роль учителя, не давала міцних знань, породжувала безвідповідальне ставлення до навчання. Але окремі її елементи виявились ефективними: групові завдання при виконанні лабораторних і практичних робіт, самостійне опрацювання підручника, довідкової та допоміжної літератури.

План Трампа. У XX ст. у США виникла форма навчання “план Трампа”, розрахована на максимальну індивідуалізацію навчального процесу на основі використання технічних засобів, поєднання індивідуального навчання з колективною роботою учнів. На думку її автора – американського педагога Д. Ллойда Трампа, у процесі навчання потрібно поєднувати масову, групову та індивідуальну його форми. Для цього 40% навчального часу учні проводять у великих групах (100–150 осіб), де читаються лекції з використанням різних технічних засобів; 20% – у малих групах (10–15 осіб), де обговорюють лекційний матеріал, поглиблено вивчають окремі розділи, відпрацьовують уміння та навички, 40% – працюють індивідуально з використанням додаткової літератури та комп’ютерної техніки.

Комплексний метод навчання. Виник на початку XX ст., започаткований педагогами швейцарцем Адольфом Фер’єром, бельгійцем Овідієм Декролі, німцем О. Шульцем. Його суть в об’єднанні навчального матеріалу в теми-комплекси. Але комплексність порушувала предметність викладання, систематичність вивчення основ наук. У колишньому СРСР “комплекси” вважали альтернативою догмам старої школи, вкладаючи в західні комплексні програми свій зміст, наприклад, комплексні програми «Праця», «Природа», «Суспільство». Але це не дало міцних, систематизованих знань. Тому в 30-х рр. школа й педагогічна наука повернулися до класичної класно-урочної системи.

Класно-урочна система використовується в багатьох країнах (зокрема, в Україні), має багато позитивних особливостей: ґрунтується на закономірностях процесу засвоєння навчального матеріалу, передбачає засвоєння нового матеріалу в невеликих обсягах, плановірно і послідовно, з чергуванням різних видів розумової та фізичної діяльності. Вона забезпечує єдність системи навчання в масштабі всієї країни, що полегшує планування і складання програм з навчальних предметів. Її використання полегшує виховання в учнів почуття колективізму, дає змогу використовувати фронтальні форми роботи з усім класом.

Має вона й серйозні недоліки, оскільки орієнтована у процесі навчання на середнього учня, допускає необхідність залишати учнів на повторний курс, якщо вони не засвоїли один чи два предмети. Не дає їм можливості на індивідуальний підхід до учнів, достроково освоїти програму.

Урок – основна форма організації навчання. Урок – логічно закінчена, цілісна, обмежена в часі частина навчально-виховного процесу, яку проводять за розкладом під керівництвом учителя з постійним складом учнів. Тривалість уроків у загальноосвітньому навчальному закладі становить: у 1 класі – 35 хв., у 2 – 40 хв., у 5–12 – 45 хв. Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідними органами управління освітою та державної санітарно-епідеміологічної служби. Тривалість перерв між уроками визначають з урахуванням потреб в організації активного відпочинку і харчування учнів, але не менше 10 хв., великої перерви (після другого або третього уроку) – 20 хв.

У сучасній дидактиці існують різні класифікації уроків, залежно від взятих за основу ознак. За способами їх проведення виділяють: урок-лекція, кіноурок, урок-бесіда, урок-практичне заняття, урок-екскурсія, урок самостійної роботи учнів у класі, урок лабораторної роботи, за загальнопедагогічною метою організації занять: урок вивчення нового матеріалу; удосконалення знань, умінь і навичок; контролю та корекції знань, умінь і навичок. Залежно від дидактичної мети: спеціалізований урок (переважає одна мета), комбінований (дві або більше рівнозначні мети). Різновидами спеціалізованого уроку є: урок засвоєння нових знань; урок засвоєння умінь та навичок; урок застосування знань, умінь та навичок; урок контролю та корекції знань, умінь та навичок; урок узагальнення та систематизації знань.

Елементи уроку. Зумовлюються завданнями, які належить вирішувати на уроках певного типу, для успішного досягнення певних дидактичних цілей. Тому кожний тип уроку має властиву тільки йому структуру, яку створює набір конкретних елементів.

1. *Організаційна частина.* До неї належать привітання, перевірка підготовленості учнів до уроку, виявлення відсутніх, повідомлення плану роботи. Мета її – мобілізувати дітей до праці, активізувати їх увагу, створити робочу атмосферу на уроці.

2. *Мотивація навчальної діяльності.* Передбачає формування в учнів потреби вивчення конкретного навчального матеріалу. Містить повідомлення теми, мети та завдань уроку. Виникненню мотивів для навчання сприяє чітке усвідомлення його мети – кінцевого, запланованого результату спільної діяльності викладача й учнів.

3. *Перевірка знань учнів.* Означає перевірку письмового домашнього завдання, яку проводять різними методами контролю залежно від поставленої мети: усна перевірка (опитування), вибіркова письмова перевірка за допомогою карток-завдань.

4. *Стимулювання навчальної діяльності.* Необхідне для розвитку в учнів зацікавленості до вивчення нової теми. Може здійснюватися за допомогою введення додаткової (вторинної) навчальної інформації, після чого буде викладатись основна, а також завдяки створенню викладачем проблемних, імітаційних або ігрових ситуацій.

5. *Актуалізація опорних знань.* Покликана забезпечити узгодження між викладеною вчителем інформацією та сприйняттям, засвоєнням, осмисленням її учнями. Щоб пояснення було зрозумілим, учням необхідно нагадати попередній вивчений матеріал, на базі якого засвоюватимуться нові знання.

6. *Пояснення нового матеріалу.* Полягає не тільки у викладанні, а й у керуванні процесом засвоєння учнями нових знань. Для успішного засвоєння учнями нових знань викладачеві необхідно подбати про їх сприймання, розуміння, закріплення і застосування. Бажано щоб під час

пояснення нового матеріалу між учнями і вчителем існував зворотний зв'язок для з'ясування незрозумілих моментів.

7. *Діагностика правильності засвоєння учнями знань.* Допомагає викладачеві, учням з'ясувати причину нерозуміння певного елемента змісту, невміння чи помилковості виконання інтелектуальної або практичної дії. Вона може бути здійснена за допомогою серії оперативних короточасних контрольних робіт (письмових, графічних, практичних), усних фронтальних опитувань. За допомогою комп'ютерної техніки діагностика може бути здійснена особливо оперативно. Результати її відкривають для викладача чітку картину диференційованості учнів за рівнем засвоєння навчального матеріалу.

8. *Закріплення нового матеріалу.* Здійснюється за допомогою вибіркового фронтального опитування учнів або за допомогою невеликої самостійної роботи. Для цього викладач повинен підібрати питання, завдання, які сприятимуть приєднанню нових знань до системи засвоєних раніше знань, умінь та навичок.

9. *Підбиття підсумків уроку.* Передбачає коротке повідомлення про виконання запланованої мети, завдань уроку. Учитель аналізує, що нового дізнались учні на занятті, якими знаннями та вміннями оволоділи, яке значення мають ці знання для наступного вивчення предмета. У підсумках уроку має бути відображено позитивні та негативні аспекти діяльності класу та окремих учнів, оцінено їх роботу.

10. *Повідомлення домашнього завдання.* Містить пояснення щодо змісту завдання, методики його виконання, передбачає його запис на дошці, а учнями – в щоденник.

Нестандартні уроки. Особливість нестандартних уроків полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке викликало б інтерес в учнів, сприяло їх оптимальному розвитку і вихованню. До нестандартних уроків належать:

1. *Уроки змістовної спрямованості.* Їх основним компонентом є взаємини між учнями, засновані на змісті програмного матеріалу – уроки-семінари, уроки-конференції, уроки-лекції;

2. *Уроки на інтегративній основі* (уроки-комплекси, уроки панорами). Їм властиве викладання матеріалу кількох тем блоками, розгляд об'єктів, явищ в їх цілісності та єдності. Проводять такий урок кілька вчителів, один з яких ведучий. Поєднують різні предмети: історію та музику, географію та іноземну мову тощо.

3. *Уроки міжпредметні.* Мета їх – «спресувати» споріднений матеріал кількох предметів.

4. *Уроки-змагання* (уроки-КВК, уроки-аукціони, уроки-турніри, уроки-вікторини, уроки-конкурси). Передбачають поділ дітей на групи, які змагаються між собою, створення експертної групи, проведення різноманітних конкурсів, оцінювання їх результатів, нарахування певної кількості балів за правильність і повноту відповідей.

5. *Уроки суспільного огляду знань* (уроки-творчі звіти, уроки-заліки, уроки-експромт-екзамени, уроки-консультації, уроки-взаємонавчання, уроки-консиліуми). Особливості цих уроків полягають в опрацюванні найскладніших розділів навчальної програми, відсутності суб'єктивізму при оцінюванні (експертами виступають учні, дорослі, батьки). Вони спонукають до активної самостійної пізнавальної діяльності, вивчення додаткової літератури. Проводять їх наприкінці чверті, семестру, року.

6. *Уроки комунікативної спрямованості* (уроки-усні журнали, уроки-діалоги, уроки-роздуми, уроки-диспути, уроки-прес-конференції, уроки-репортажі, уроки-панорами, уроки-протиріччя; уроки-парадокси). Передбачають використання максимально різноманітних мовних засобів, самостійне опрацювання матеріалу, підготовку доповідей, виступи перед аудиторією, обговорення, критику або доповнення опонентів. Сприяють розвитку комунікативних умінь, навичок самостійної роботи. Підготовка доповідей розвиває мислення, пробуджує інтерес, перетворює малоцікаве повторення на захоплююче зіставлення точок зору.

7. *Уроки театралізовані* (уроки-спектаклі, уроки-концерти, кіно-уроки, дидактичний театр). Проводять їх у межах діючих програм і передбаченого навчальним планом часу, викликають емоції, збуджують інтерес до навчання, спираючись переважно на образне мислення, фантазію, уяву учнів.

8. *Уроки-подорожування, уроки-дослідження* (уроки-пошуки, уроки-розвідки, уроки-лабораторні дослідження, уроки-заочні подорожування, уроки-експедиційні дослідження, уроки-наукові дослідження). Зацікавлюють дітей, чиї інтереси мають романтичну, фантастичну спрямованість. Пов'язані з виконанням ролей, відповідним оформленням, умовами проведення, витівками.

9. *Уроки з різновіковим складом учнів*. Їх проводять з учнями різного віку, спресовуючи у різні блоки матеріал одного предмета, що за програмою вивчається у різних класах.

10. *Уроки-ділові, рольові ігри* (уроки-суди, уроки-захисти дисертацій, уроки – “Слідство ведуть знавці”, уроки-імпровізації, уроки-імітації). Передбачають виконання ролей за певним сценарієм, імітацію різнопланової діяльності, життєвих явищ. Особливо цінною є навчальна гра для школярів молодших класів, у яких конкретне образне мислення переважає над абстрактним. Проте деякі вчені вважають, що навчальні ігри дегуманізуюче впливають на учнів, оскільки дають можливість маніпулювати життям інших людей без одночасного підкорення системі стимулюючих імпульсів, яка існує в реальному житті. В іграх єдиним стимулюючим началом є боязнь бути низько оціненим товаришами або педагогом. Багато хто з педагогів недооцінює дидактичний ефект навчальних ігор, хоч і визнає їх роль у підтриманні в учнів пізнавального ентузіазму.

11. *Уроки драматизації* (драматична гра, драматизація розповіді, імпровізована робота у пантомімі, тіньові п'єси, п'єси з ляльками і маріонетками, усі види непідготовленої драми – діяльність, де неформальна драма створюється самими учасниками гри). Спрямовані на розвиток співробітництва і єдності у навчальній групі. Драматизація є засобом надання навчальному матеріалу і навчальному процесу емоційності. Забезпечує міжпредметні зв'язки з літератури, історії, предметів естетичного циклу тощо. Проте деякі педагоги застерігають від надмірного захоплення драматизацією, зокрема, при вивченні історії, що може зашкодити серйозному аналізу історичних подій.

12. *Уроки-психотренінги*. Спрямовані на розвиток і корекцію дитячої психіки (пізнавальної, емоційно-особистісної сфери), виховання індивідуальності, цілісної та багатогранної особистості. Використовують їх при навчанні дітей різного віку. Психотренінги загострюють сприйняття, поліпшують розумову діяльність. Навчання прийомів самоконтролю, самоорганізації, самодисципліни, розвитку активності сприяють психокорекції особистості.

Форми роботи на уроці. Проведення будь-якого типу уроку передбачає застосування відповідних форм навчальної роботи учнів, кожна з яких має відповідну методичку організації. Основними формами роботи на уроці є індивідуальна, фронтально-колективна, групова.

Індивідуальна робота. Передбачає самостійне виконання учнем навчального завдання на рівні навчальних можливостей (темпу роботи, рівня підготовки). Можлива безпосередня допомога вчителя (допомога й підбадьорювання під час самостійної роботи) і опосередкована (виконання домашнього завдання за рекомендаціями вчителя). Застосовують індивідуальну роботу за програмованого, комп'ютерного навчання, для перевірки знань.

Фронтально-колективна робота. Означає постановку перед класом проблемних питань або пізнавальних завдань, у вирішенні яких беруть участь усі учні: вони пропонують варіанти розв'язання, перевіряють, обґрунтовують, розвивають найбільш вдалі, відкидають неправильні. Вчитель при цьому керує колективним пошуком рішень, спрямовує пізнавальну активність учнів.

Групова робота. Полягає у спільних зусиллях учнів щодо вирішення поставлених учителем завдань. Вони здійснюють планування, обговорення і вибір способів вирішення навчально-пізнавальних завдань, взаємоконтроль і взаємооцінку.

Серед форм групової роботи основними є: ланкова, бригадна, парна.

Ланкова форма передбачає організацію навчальної діяльності постійних груп учнів з 4–6 осіб (на чверть або навчальний рік) з однаковою або з різною успішністю. Ефективнішою є група зі змішаним складом учнів (учні з високими, середніми та низькими навчальними можливостями). Вони працюють над єдиним завданням (вчитель пояснює матеріал, у групах здійснюють

повторний аналіз за питаннями, запропонованими учителем). Оптимальна тривалість роботи в групах 5–7 хв. для молодших школярів, 10–15 хв. – середніх, 15–20 хв. – старших.

Бригадна форма передбачає формування тимчасових груп учнів для виконання навчальних завдань. Є два різновиди організації їх роботи: кооперативно-груповий (кожна група виконує частину загального завдання, що доцільно при вивченні великого за обсягом матеріалу), диференційовано-груповий (завдання з урахуванням їх складності розподіляють між учнями з різними навчальними можливостями).

Парна робота полягає в допомозі сильного учня слабшим, у взаємодопомозі. Склад пар визначає вчитель, враховуючи симпатії або можливості учнів. Пари можуть мати постійний (статичні) і змінний склад (динамічні). Головне за парної організації навчальної діяльності – взаємонавчання і взаємоконтроль. Згідно з методикою цієї системи учитель готує картки з диктантом для кожного учня; один здобувач освіти читає текст, другий пише, потім навпаки; учні обмінюються написаним і перевіряють його; той, хто допустив помилки, робить усний розбір під контролем партнера; потім партнери змінюються і все починається спочатку, але з іншими текстами.

Групову навчальну роботу застосовують при виконанні лабораторних і практичних робіт, на навчально-дослідних ділянках, на уроках з основ наук – під час засвоєння, повторення, застосування, узагальнення і систематизації знань.

Типова структура групового заняття: перевірка домашнього завдання, підготовка до групової роботи (інструктаж учнів про послідовність дій, роздача карток з однаковими або диференційованими завданнями, створення проблемної ситуації, постановка проблеми), ознайомлення із завданням, обговорення і складання плану виконання завдання, звіт про виконану роботу.

Основні вимоги до уроку. Урок є основною організаційною формою навчально-виховної роботи і складним психолого-педагогічним актом в процесі навчання, що базується на власній організаційній методиці та психологічних засадах. Правильна побудова уроку має не тільки навчальне, а й виховне значення, сприяє не лише засвоєнню знань, а й формуванню зібраності, організованості та дисципліни учнів. Тому урок має відповідати організаційним, дидактичним, психологічним, етичним та санітарно-гігієнічним вимогам, які тісно пов'язані між собою, доповнюють одна одну.

Організаційні вимоги. Передбачають чітке визначення мети і завдань уроку, раціональну його структуру, підтримання високої працездатності, дисципліни, оптимальне використання часу.

Дидактичні вимоги. Висувають на передній план чіткість навчальних завдань, освітню і виховну мету, оптимальний зміст, раціональні методи, дотримання принципів навчання.

Психологічні вимоги. Спрямовують на стимулювання навчально-пізнавальної діяльності, метою якої є формування позитивного ставлення учнів до навчання. Тому в процесі навчання учитель повинен дбати не тільки про рівень власної діяльності (викладання), але й діяльності учнів (учіння). Обов'язковим елементом кожного уроку є формування мотивів навчальної діяльності.

Етичні вимоги. Відображають одну зі сторін педагогічної моралі – характер взаємин учителя й учнів на уроці (вимогливість, принциповість, справедливість, тактовність). Якщо взаємини між ними не узгоджуються з існуючими нормами моралі, якщо вони є формальними, втрачають обидві сторони, а потім – суспільство.

Санітарно-гігієнічні вимоги. Акцентують увагу вчителя на відповідальності не тільки за глибокі та фундаментальні знання дітей, але й за їх психофізіологічний стан.

Значна частина санітарно-гігієнічних вимог до процесу навчання повинна виконуватися без безпосередньої участі вчителя (забезпечення відповідної площі, кубатури класних приміщень, освітлення класу, раціональний розклад уроків, сприятливий шкільний режим та ін.). Будь-яке порушення норм шкільної гігієни вчитель не має залишати без уваги.

Протягом уроку він повинен стежити за рівнем втомлюваності учнів. Сам процес втомленості має дві фази: рухливої непосидючості та загальмованості. Якщо здобувач освіти починає відволікатися від роботи, займатися сторонніми справами, потягатися, розмовляти – це

ознака першої фази втомленості. В'ялість, апатія, позіхання, розсіяність свідчать про виникнення загальмованості. Щоб уникнути другої фази втомленості, необхідно зробити короткочасний відпочинок або змінити вид діяльності учнів.

На працездатність учнів впливають і меблі, за якими вони сидять. Невідповідність висоти парт викликає психологічний дискомфорт, може призвести до порушення постави та зору дітей. Втомленість учнів можуть спричинити тіснота, задуха, підвищена вологість, хімічний склад повітря (повітря, в якому 0,1% вуглекислого газу, є несприятливим для перебування людини). Тому провітрювання класу є обов'язковою санітарно-гігієнічною вимогою до організації навчального процесу.

Учнів стомлює одноманітність, нетворча робота. Фізіологи з'ясували, що у 90% дітей втомленість під час навчальної діяльності виникає не від нестачі енергії, а від її надлишку. Вони більше втомлюються на нецікавих уроках, ніж на уроках, наповнених напруженим, цікавим змістом. Саме тому вчитель повинен уміло використовувати інтонаційні засоби мови, стежити за її гучністю та інтенсивністю, чергувати різноманітні методи навчання, використовувати гру, створювати ситуації зайнятості та емоційного переживання. Гігієна розумової праці пропонує також вміле поєднання логічних міркувань з науковими образами, постійний перехід від простого матеріалу до складнішого, що забезпечує нормальне функціонування кори головного мозку, віддаляє прояви стомленості.

Значні санітарно-гігієнічні вимоги пред'являються до використання технічних засобів навчання і засобів наочності. Використання контрастних екранів і підйомних майданчиків при демонструванні дослідів, моделей та макетів, застосування підфарбованих рідин, ретельне затемнення при перегляді кінофільмів, діафільмів, діапозитивів, чіткість зображення на екрані, світлові указки та кольорова крейда полегшують зорове сприйняття учнів.

Порушенням санітарно-гігієнічних вимог до уроку є затримання учнів після дзвінка в класі, байдужість учителя до здоров'я учня, нехтування правилами техніки безпеки. Тому ставлення вчителя до санітарно-гігієнічних вимог свідчить не тільки про рівень його професійності, але й про його моральність та етичні якості.

ТЕМА 7. ПОЗАУРОЧНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ

У навчально-виховному процесі сучасної школи, крім уроку використовують позаурочні форми: семінари, практикуми, факультативи, екскурсії, індивідуальні або групові додаткові заняття, предметні гуртки, домашню навчальну роботу.

Практикум – форма навчального процесу, за якою учні самостійно виконують практичні та лабораторні роботи, застосовуючи знання, навички й уміння. Проводять їх із предметів фізико-математичного і природничо-біологічного циклів після вивчення великих розділів курсу.

Під час практикуму узагальнюють і систематизують теоретичні знання, дбаючи про їх практичне застосування, оволодіння елементами дослідницької діяльності.

Проведенню практикуму передують уроки-повторення, узагальнення та систематизації матеріалу. На практикум відводять 10–15 год. навчального часу протягом 2–3 тижнів (наприкінці півріччя або року). Для зручності їх проведення учнів поділяють на групи. На початку практикуму викладач проводить інструктивне заняття, потім повідомляє тему, мету і завдання, актуалізує опорні знання, навички і вміння учнів. Добір необхідного обладнання і матеріалів, складання плану роботи відбувається теж під керівництвом учителя. Учні самостійно виконують завдання, роблячи певні розрахунки й обчислення, креслення, проводячи спостереження, розв'язуючи геометричні задачі тощо. Практикум завершується обговоренням і теоретичним обґрунтуванням одержаних результатів.

Факультатив (лат. facultatis – необов'язковий) – навчальний курс, не обов'язковий для відвідування. Факультативні заняття впроваджено в шкільну практику, як форму диференційованого навчання. Для факультативів розроблено варіанти програм, навчальні

посібники. За освітніми завданнями виділяють такі види факультативів: з поглибленого вивчення навчальних предметів (позапрограмове поглиблення знань з метою вступу до вищого навчального закладу); з вивчення додаткових дисциплін; з вивчення додаткової дисципліни з одержанням спеціальності; міжпредметні факультативи. Кожен з видів факультативу може поділятися залежно від дидактичної мети на теоретичні, практичні, комбіновані.

Теоретичні факультативи організують для поглибленого вивчення окремих тем, розділів, висвітлення складних теоретичних проблем, узагальнення й систематизації знань. Структура теоретичних факультативів передбачає обґрунтування актуальності теми, теоретичного й практичного значення питань, що розглядаються, створення проблемних ситуацій. Розкриття проблеми здійснюють у формі викладу матеріалу вчителем, виступів учнів з рефератами, доповідями. Теоретичні факультативні заняття проводять у формі лекцій, семінарських занять, науково-теоретичних конференцій.

Практичні факультативні заняття проводять для формування пошукових навичок і вмінь у процесі розв'язування технічних задач. Структура практичних факультативів передбачає постановку завдань, обґрунтування їх актуальності, практичного значення; розв'язування задач та конкретизацію результатів роботи; обговорення результатів, підбиття підсумків заняття.

Комбіновані факультативні заняття проводять у формі науково-практичних конференцій, комбінованих, лекційно-практичних, семінарсько-практичних, практичних уроків. Їх структура залежить від дидактичних завдань і допускає різноманітне поєднання компонентів. На початку заняття учні самостійно розкривають опрацьовані теоретичні питання, потім індивідуально виконують дослідження. Під час обговорення результатів роботи учні підбивають підсумки заняття загалом.

Факультативи доручають, як правило, найдосвідченішим педагогам. Можливе запрошення для ведення факультативів фахівців з вищих навчальних закладів, наукових інститутів.

Навчальна екскурсія (лат. *excursio* – прогулянка) – форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання.

Екскурсія є складною формою навчально-виховної роботи, триває 45–90 хв. Вона відкриває можливості для комплексного використання методів навчання, збагачує знаннями учнів і самого вчителя, допомагає виявити практичну значимість знань, сприяє ознайомленню учнів з досягненнями науки, є ефективним засобом виховання учнів, зокрема їх емоційної сфери.

Екскурсії поділяють: за змістом (виробничі, біологічні, історичні, географічні, краєзнавчі, мистецькі); за часом (короткотермінові, тривалі); за черговістю під час навчального процесу: попередні, або вступні (на початку вивчення теми, розділу програми), супровідні, або проміжні (в процесі вивчення навчального матеріалу), заключні, або завершальні (наприкінці вивчення теми, розділу), за відношенням до навчальних програм (програмні та позапрограмні).

Об'єктами навчальних екскурсій є промислові підприємства, лабораторії НДІ, вищі навчальні заклади, установи культури і мистецтва (музеї, виставки), храми, історичні місця і пам'ятки тощо. Планують їх заздалегідь у межах урочного часу (екскурсії з виховною метою належать до позакласних заходів, їх проводять в позаурочний час).

Для ефективного проведення екскурсії необхідне чітке визначення освітньої та виховної мети, вибір оптимального змісту, об'єкта екскурсії з урахуванням рівня підготовки учнів.

Проведення екскурсії поділяють на декілька етапів:

1. Теоретична та практична підготовка передбачає опанування учнями мінімумом необхідних знань. Учитель заздалегідь знайомиться з об'єктом, домовляється з екскурсоводом про дидактичний зміст екскурсії.

2. Інструктаж, завдання якого полягає в ознайомленні учнів з метою і змістом екскурсії. Учитель характеризує об'єкт, зацікавлює ним, повідомляє про план екскурсії, за потреби – накреслює маршрут-схему.

3. Проведення екскурсії, що передбачає послідовний розгляд об'єктів екскурсії, визначення головного для отримання необхідної інформації про об'єкт. Учні запитують, спостерігають,

запам'ятовують, роблять нотатки. Завершується екскурсія відповідями на запитання щодо її змісту.

4. Опрацювання матеріалів екскурсії передбачає уточнення, систематизацію, узагальнення одержаних під час екскурсії вражень, спостережень. обов'язковим є аналіз підсумків навчальної екскурсії – усне опитування, використання даних під час наступних уроків. За потреби наслідки екскурсії оформлюють у вигляді стенда, плаката чи альбому.

Календарні плани екскурсій складають на півріччя, їх затверджує керівництво школи. Тематику екскурсій визначені в програмах навчальних дисциплін.

Предметні гуртки – науково-освітні гуртки, організовані з метою розширення й поглиблення знань учнів з різних предметів навчального плану школи й розвитку в них інтересу до відповідних галузей науки, художньої літератури й мистецтва, техніки тощо.

Вони посідають важливе місце серед позаурочних форм навчання. Створюють їх у школі відповідно до навчальних предметів (математичні, фізичні, хімічні, літературні та ін.), керують ними учителі на громадських засадах. Предметні гуртки беруть участь у проведенні масових виховних заходів у школі: готують і проводять тематичні вечори, конкурси, олімпіади, тижні та місячники знань, випускають стінну, радіогазету, альманахи.

До різних видів практичної діяльності прилучають дітей технічні гуртки. У них є можливість проводити певну профорієнтаційну роботу з учнями і виховувати в них любов до праці. Фізичному розвитку дітей сприяють організовані в школах різноманітні спортивні секції (волейбольна, футбольна, легкої атлетики, гімнастична тощо), їх мета – досягнення високих результатів і перемог у спортивних змаганнях водночас із зміцненням здоров'я та загальним фізичним розвитком дітей. Учнів поділяють на вікові групи, перед кожною з яких ставлять свої навчально-виховні завдання.

Під час занять у гуртках педагог не повинен забувати про громадянське, моральне, трудове, естетичне і фізичне виховання учнів. Слід також дбати про організованість і дисципліну, активність і самостійність учнів. Всі гуртки працюють двічі на місяць. Очолюють їх ентузіасти-педагоги, батьки.

Домашня робота – самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків. Їх виконують не тільки вдома, а й у школі, зокрема, в групах подовженого дня. Тому її ще називають самопідготовкою. Необхідність домашніх завдань зумовлена тим, що знання, навички й уміння засвоюються не відразу, а через періодичне повторення. Крім того, лише в домашній роботі здобувач освіти може якнайкраще виявити, випробувати свої можливості, набути уміння самостійно вчитися, переборювати труднощі.

Домашні завдання – це не лише виучування поясненого на уроці, виконання вправ, розв'язання задач тощо. Вони передбачають і самостійне вивчення нового матеріалу, особливо в середніх і старших класах. Для того, щоб домашня навчальна робота була ефективною, учні повинні бути уважними і спостережливими, вміти запам'ятовувати, користуватися мисленневими операціями, цінувати і розподіляти час, фіксувати прочитане, побачене, почуте (тези, конспект, реферат, анотацію, рецензію та ін.), писати твори, виготовляти наочні посібники та ін.

Домашня навчальна робота учнів вимагає передусім чіткого і правильного нормування. Перевантаження шкодить фізичному і розумовому розвитку школярів, негативно впливає на їх навчання і виховання. Визначаючи обсяг домашньої роботи, виходять із загальних положень щодо терміну її виконання: 1 клас – до 1 год.; 2–3 класи – до 1,5 год.; 4–5 класи – до 2 год.; 6–7 класи – до 2,5 год.; 8 клас – до 3 год.; 9–12 класи – до 4 год. Цей обсяг не повинен перевищувати третини від того, що зроблено на уроці у 1–7 класах і половини – у 8–12 класах. Напередодні вихідних і святкових днів домашніх завдань учням не задають.

На практиці використовують різні види домашньої навчальної роботи: робота з текстом підручника (читання, відтворення матеріалу, ознайомлення з новим текстом, виписування незрозумілих виразів, зворотів); виконання письмових і графічних робіт (написання переказів, творів, виготовлення креслення, малюнків, заповнення контурних карт та ін.); виконання усних вправ (підбір прикладів на правила, вивчення хронологічних таблиць та ін.); самостійна практична

робота, яка вимагає певних спостережень (за рослинами, тваринами, вивчення рельєфу місцевості, явищ природи, творів мистецтва); виконання різноманітних вправ і розв'язання задач; читання статей, науково-популярних журналів; проведення дослідів; заучування напам'ять правил, цитат, віршів.

Домашні завдання мають бути чітко сплановані, своєчасно повідомлені на уроці (завдання дається при зосередженні уваги всіх учнів). Вчитель повинен визначити зміст домашнього завдання (воно має бути зрозумілим усім учням), провести інструктаж щодо його виконання (що і як робити вдома), систематично перевіряти, оцінювати їх виконання. Він має забезпечувати диференційований підхід до визначення змісту й обсягу домашніх завдань з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, їх запитів та інтересів; використовувати творчі завдання, які приваблювали б учнів новизною і цікавістю, стимулювали до пошукової діяльності.

Обов'язок учителів і батьків – створити дитині належні умови для виконання домашніх завдань. Вона повинна мати вдома своє робоче місце, необхідні посібники, старатися виконувати завдання в день, коли отримала.

ТЕМА 8. КОНТРОЛЬ ЗА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ. СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ, ВИДИ КОНТРОЛЮ. ПЕРЕВІРКА Й ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ УЧНІВ

Сутність, функції, види контролю. Основними функціями контролю за успішністю є:

а) освітня – полягає в систематичному спостереженні вчителем за навчальною діяльністю учнів, виявляє її результати і коригує її;

б) діагностична – учитель виявляє успіхи і недоліки в знаннях, навичках та уміннях, з'ясовує їх причини і визначає заходи для підвищення якості навчання, попередження і подолання неуспішності;

в) виховна – систематичний контроль та оцінювання успішності виховують в учнів свідому дисципліну, наполегливість у роботі, працьовитість, почуття відповідальності, обов'язку; залучення їх до взаємоконтролю сприяє формуванню в них принциповості, справедливості, взаємоповаги;

г) розвиваюча – обґрунтування оцінки вчителем, самооцінки і взаємооцінки сприяє розвитку в учнів логічного мислення, пам'яті, мисленнєвої діяльності, мови тощо;

д) стимулююча – добре вмотивоване і справедливе оцінювання успішності учнів є важливим стимулом у навчальній діяльності, який переростає в стійкий мотив обов'язку і відповідальності;

е) управлінська – на основі контролю вчитель одержує інформацію про стан успішності, успіхи і недоліки кожного учня, і це дає йому змогу правильно скоригувати роботу учнів і свою.

Усі ці функції взаємопов'язані та мають комплексний характер. За місцем у навчальному процесі розрізняють такі види контролю:

– *попередній*. Здійснюють перед вивченням нового матеріалу для з'ясування якості опорних знань, навичок і вмінь з метою їх актуалізації та корекції, встановлення необхідних внутріпредметних і міжпредметних зв'язків;

– *поточний*. Здійснюють у процесі вивчення нового матеріалу для з'ясування якості засвоєння учнями знань, навичок і вмінь з метою їх корекції;

– *періодичний (тематичний)*. Покликаний після вивчення розділів навчальної програми перевірити, оцінити і скоригувати засвоєння певної системи знань, навичок і вмінь;

– *підсумковий*. Є облік успішності учнів наприкінці навчальної чверті;

– *заключний*. Здійснюють наприкінці навчального року з метою обліку успішності кожного учня за рік. Важливим видом контролю є екзамени (перевідні та випускні).

Ефективність контролю залежить від його організації: часу проведення самостійних і контрольних занять, їх частотності й послідовності, характеру самостійної роботи учнів (індивідуальної, групової, фронтальної), поєднання методів контролю і самоконтролю (усного,

письмового, графічного, практичного, тестового), фіксації й оформлення даних контролю процесу навчання.

Перевірка й оцінювання успішності учнів. Учитель перевіряє та оцінює успішність учнів, керуючись директивними документами, педагогічною теорією та практикою. Найголовнішими з цих вимог є індивідуальний характер перевірки та оцінювання знань, систематичність, диференційованість, об'єктивність, умотивованість оцінок, вимогливість учителя, єдність вимог.

Реформування загальної середньої освіти передбачає втілення у життя принципу гуманізації освіти, методологічну переорієнтацію процесу навчання з інформативної форми на розвиток особистості людини, індивідуально-диференційований, особистісно-орієнтований підхід до навчання оцінювання навчальних досягнень кожного учня.

Система оцінювання покликана визначати на кожному етапі навчання рівень успішності учнів відповідно до вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, рівень компетентності учнів, їх готовності до застосування засвоєних знань на практиці. Адже навчальна діяльність повинна не просто дати людині суму знань, а сформувати комплекс компетенцій.

Компетенція – загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Основними компетенціями, яких потребує сучасне життя, є:

а) *соціальні* – здатність брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, врегулюванні конфліктів ненасильницьким шляхом, у функціонуванні та розвиткові демократичних інститутів суспільства;

б) *полікультурні* – пов'язані з життям у полікультурному суспільстві, передбачають розуміння несхожості людей, взаємоповагу до їх мови, релігії, культури тощо;

в) *комунікативні* – володіння усною і писемною рідною та іншими мовами;

г) *інформаційні* – зумовлені зростанням ролі інформації у сучасному суспільстві й передбачають оволодіння інформаційними технологіями, вміння здобувати, критично осмислювати і використовувати різноманітну інформацію;

д) *саморозвитку та самоосвіти* – потреба і готовність постійно вдосконалюватись як у професійному, так і в особистому та суспільному плані.

Чотирибальна система оцінювання знань, умінь і навичок учнів не відображала відмінність у рівнях навчальних досягнень учнів. Тому з 1 вересня 2000 р. запроваджено дванадцятибальну шкалу оцінювання, побудовану з урахуванням підвищення рівня особистих досягнень учня. При оцінюванні вчитель має враховувати рівень успішності учня, а не ступінь його невдач, до чого його, як правило, спонукала чотирибальна система.

Критерії оцінювання ґрунтуються на принципі позитивності, за якого оцінки не поділяють на позитивні й негативні (нерідко виконували каральні функції). При цьому перевідними (випускними) є всі оцінки 12-бальної шкали оцінювання, які виставляють у відповідний документ про освіту.

Критерії оцінювання. Дванадцятибальна шкала оцінювання побудована за принципом урахування особистих досягнень учнів.

При визначенні навчальних досягнень учнів аналізуються: характеристики відповіді учня (елементарна, фрагментарна, повна, логічна, доказова, обґрунтована, творча); якість знань (правильність, повнота, осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність); ступінь сформованості загальнонавчальних та предметних умінь і навичок; рівень оволодіння розумовими операціями (вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки тощо); досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми, формулювати гіпотези, розв'язувати проблеми); самостійність оцінних суджень.

Ці орієнтири покладено в основу чотирьох рівнів навчальних досягнень учнів: початкового, середнього, достатнього, високого, які визначаються за характеристиками:

– *початковий* – відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення;

–*середній* – здобувач освіти відтворює основний навчальний матеріал, здатний вирішувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності;

–*достатній* – здобувач освіти знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), робить висновки, виправляє допущені помилки; відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень; він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності;

–*високий* – знання учня глибокі, міцні, узагальнені, системні; він уміє застосовувати їх творчо, навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вміннями самостійно оцінювати життєві ситуації, явища, факти, виявляти і обстоювати власну позицію.

Обов'язковими видами оцінювання навчальних досягнень учнів є **тематичне і підсумкове**.

Підсумкове оцінювання здійснюється наприкінці чверті, семестру або навчального року. Підсумкову оцінку за семестр (чверть) виставляють за результатами тематичного оцінювання, за рік – на підставі семестрових (четвертних) оцінок. Поточне оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюють як в усній, так і письмовій формі. При цьому виставлення в журнал поточних оцінок не є обов'язковим для вчителя.

Перед початком вивчення чергової теми учні мають бути ознайомлені з тривалістю її вивчення (кількість занять); кількістю і тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення; питаннями, що виносяться на атестацію, якщо вона передбачена в усно-письмовій формі, або орієнтовними завданнями (задачами) тощо; терміном і формою проведення тематичної атестації; умовами оцінювання. Якщо темою передбачено виконання учнями практичних, лабораторних робіт, інших практичних завдань, їх виконання є обов'язковою умовою допуску учнів до тематичної атестації. Самостійні роботи, диктанти, поточні форми роботи є процесом набуття учнями певних компетенцій. Оцінки за роботи виставляють для фіксації рівня досягнень учня з конкретних питань, але вони не впливають на оцінку тематичного заліку.

За наявності вагомих причин, які здобувач освіти з етичних міркувань не може оприлюднити, атестація за згодою вчителя може бути перенесена на пізніший термін, але не більше, як на тиждень.

За тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів у журналі відводять по дві клітинки: для першої та можливої повторної (для підвищення оцінки) атестації.

Тематичну атестацію проводять у різних формах. Головне – об'єктивне оцінювання навчальних досягнень учнів. Результати атестації доводять до їх відома, оголошують перед класом (групою) протягом тижня, фіксуючи їх у класному журналі. Учні, які не засвоїли матеріал теми, повинні доопрацювати його, їм надають необхідну допомогу, визначають термін повторної атестації. Здобувач освіти має право на переатестацію і для підвищення атестаційного балу.

Семестрову (четвертну) оцінку виставляють на основі оцінок, одержаних за результатами тематичних атестацій наприкінці чверті, семестру. Її виставляють лише за умови проходження учнем усіх запланованих тематичних атестацій, а річну – за результатами семестрових (четвертних).

Формувальне оцінювання – здійснюється у процесі навчання і необхідне для того, щоб з'ясувати, чи успішно учні діють під час навчання, а також дає змогу визначити, як необхідно будувати навчання в подальшому. Формувальне оцінювання ґрунтується не на кількісних (скільки помилок), а на якісних показниках. Наприклад: як працювали учні, чи співпрацювали з іншими, чи докладали зусилля, чи ставилися до навчання з цікавістю. Це можливо оцінити лише через спостереження за роботою учнів, а не перевіркою результатів навчання.

Формувальне оцінювання:

– має показати учням, наскільки зросли їхні знання та вміння, як захоплююче пізнавати нове, як знання та вміння можуть знадобитися в житті.

– виявляє рівень зацікавленості дітей пізнавальною, навчальною або іншими видами діяльності, допомагає визначити, до якої міри діти мотивовані, зацікавлені окремими формами роботи.

- допомагає також визначити здатність дітей використовувати на практиці здобуті знання та вміння, рівень розуміння змісту понять і залучення їх до активного словника дітей.
- може допомогти оцінити взаємодію педагога, дітей і батьків. Такі знання допомагають педагогу вчасно коригувати свою діяльність так, щоб кожній дитині було комфортно й цікаво, а також бачити те, над чим ще треба попрацювати.

ТЕМА 9. ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Найбільш відомою є класифікація цілей пізнавальної діяльності запропонована американським ученим Б. Блумом, яку використовують при плануванні навчання і оцінці його результатів. Вона є надійним інструментом дослідної перевірки нових курсів. Наведемо приклад таксономії цілей навчання, які охоплюють пізнавальну (когнітивну) сферу.

Таблиця 1. Категорії навчальних цілей впізнавальній сфері

Основні категорії навчальних цілей	Приклади узагальнених типів навчальних цілей
1. Знання Ця категорія означає запам'ятовування і відтворення вивченого матеріалу від конкретних фактів до цілісних теорій	Здобувач освіти: <ul style="list-style-type: none"> · знає терміни, що використовуються, · знає конкретні факти, · знає методи і процедури, · знає основні поняття, · знає правила і принципи.
2. Розуміння Його показником може бути перетворення (трансляція) матеріалу з однієї форми вираження в іншу (напр., із словесної в математичну); інтерпретація матеріалу учнем (пояснення, короткий виклад); передбачення подальшого розвитку явищ, подій, наслідків чи результатів.	Здобувач освіти: <ul style="list-style-type: none"> · розуміє факти, правила, принципи, · інтерпретує словесний матеріал, схеми, графіки, діаграми, · перетворює словесний матеріал в математичні вирази; · приблизно описує майбутні наслідки, які витікають з наявних даних.
3. Застосування Ця категорія означає вміння використовувати вивчений матеріал у конкретних умовах і нових ситуаціях. Вона передбачає: застосування правил, методів, понять, законів, принципів, теорій.	Здобувач освіти: <ul style="list-style-type: none"> · використовує поняття і принципи в нових ситуаціях; · застосовує закони і теорії в конкретних практичних ситуаціях; · демонструє правильне застосування методу чи процедури.
4. Аналіз Ця категорія означає вміння поділити матеріал на складові частини так, щоб чітко проявилася його структура. Вона передбачає: знаходження частин цілого, виявлення взаємозв'язків між ними, усвідомлення принципів організації цілого. Навчальні результати вимагають усвідомлення як змісту навчального матеріалу, так і його внутрішньої будови.	Здобувач освіти : <ul style="list-style-type: none"> · виділяє приховані припущення; · бачить помилки і недоліки в логіці міркувань; · розмежовує факти і наслідки; · оцінює значущість даних.
5. Синтез Ця категорія означає вміння комбінувати елементи так, щоб одержати нове ціле. Таким новим продуктом може бути:	Здобувач освіти : <ul style="list-style-type: none"> · пише невеликий твір; · пропонує план проведення експерименту; · використовує знання з різних галузей, щоб скласти

повідомлення (виступ, доповідь), план дій, схеми, які впорядковують наявні дані. Навчальні результати передбачають діяльність творчого характеру з акцентом на створення нових структур.	план вирішення тої чи іншої проблеми.
6. Оцінка Ця категорія означає вміння оцінювати значення того чи іншого матеріалу (твердження, художнього твору, дослідницьких даних). В основі судження учня повинні бути чіткі критерії: внутрішні (структурні, логічні) чи зовнішні (відповідність поставленій меті). Критерії можуть визначатися самими учнями чи пропонуватися учителем.	Здобувач освіти : · письмово оцінює логіку побудови матеріалу; · оцінює відповідність висновків наявним даним, значущість того чи іншого продукту діяльності, використовуючи внутрішні критерії; · оцінює значущість того чи іншого продукту діяльності, використовуючи зовнішні критерії.

Існують системи опису навчальних результатів через характеристику рівнів засвоєння знань. Так, І. Лернер пропонує розрізняти три рівні засвоєння знань: 1) первинне засвоєння, впізнавання-відтворення; 2) застосування в знайомій ситуації (за взірцем); 3) застосування в новій ситуації (творче).

Загальновизнаною є класифікація рівнів засвоєння, яку запропонував В. Беспалько: 1) впізнавання об'єктів, властивостей, процесів під час повторного сприймання інформації про них чи дій з ними (знання-знайомство); 2) відтворення, репродуктивна дія – самостійне відтворення і застосування інформації для виконання даної дії (знання-копії); 3) застосування, продуктивна дія – пошук і використання суб'єктивно нової інформації для самостійного виконання нової дії (знання, вміння і навички); 4) творчість, творча дія – самостійне конструювання способу діяльності, пошук нової інформації (знання-трансформації).

В педагогічній теорії має місце велика кількість характеристик і визначень педагогічних технологій (ПТ):

1. ПТ – цілісний процес постановки цілей, постійне оновлення навчальних планів і програм, тестування альтернативних стратегій і навчальних матеріалів, оцінювання педагогічних систем в цілому і формулювання нових цілей, як тільки стає відомою інформація про ефективність системи (С. Сполдінг).

2. ПТ – алгоритмізація діяльності вчителів та учнів на основі проектування всіх навчальних ситуацій (Л. Фрідман).

3. ПТ – опис, проект процесу формування особистості (А. Беспалько).

4. ПТ – науково обґрунтований припис ефективного здійснення педагогічного процесу (Цветков).

5. ПТ – сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу (Б. Ліхачов).

6. ПТ – опис процесу досягнення запланованих результатів навчання (І. Волков).

7. ПТ – комплексний інтегративний процес, який містить ідеї, засоби і способи організації діяльності для аналізу проблем, що охоплюють всі аспекти засвоєння знань, і планування, забезпечення, оцінювання та управління розв'язанням цих проблем (Асоціація з педагогічних комунікацій і технологій США).

В подальшому ми будемо оперувати поняттям “технологія навчання”, предметом якої є створення систем навчання і професійної підготовки. Розуміння сутності технологічного процесу і наявність різних підходів до його визначення вимагає знайти узагальнену інваріантну ознаку технології навчання.

Серед основних характеристик (критеріїв) технологій навчання учені виділяють такі: системність, науковість, концептуальність, відтворюваність, діагностичність, ефективність навчання, його вмотивованість, алгоритмічність, інформаційність, оптимальність тощо. Значну увагу в технологіях навчання приділяють питанням розвитку і максимального використання технічних засобів навчання, їх освітнім можливостям. Часто серед різних ознак як інваріантну виділяють закономірності технології. Таким чином, технологія навчання – упорядкована сукупність і послідовність методів і процесів, які забезпечують реалізацію проекту дидактичного процесу і досягнення діагностованого результату.

Майбутньому педагогу необхідно орієнтуватися в широкому спектрі сучасних технологій навчання, їх цілях, концептуальних положеннях, особливостях методики (Табл. 2 ДОДАТОК).

В технології навчання важливе місце належить забезпеченню зворотного зв'язку, який дозволяє в процесі організації контролю постійно знаходити учнів, в яких виникають труднощі із засвоєнням навчального матеріалу. Це дозволяє коректувати недоліки окремих методів і прийомів, з яких складається технологічний процес.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет і завдання дидактики.
2. Основні дидактичні категорії.
3. Система дидактичних наук.
4. Зв'язки дидактики з іншими науками.
5. Джерела розвитку сучасної дидактичної науки.
6. Зміст освіти та його структурні компоненти.
7. Історичний характер змісту освіти. Теорії формування змісту освіти.
8. Сучасні вимоги до відбору змісту освіти.
9. Державний стандарт загальної середньої освіти.
10. Структура базового навчального плану.
11. Структура типового навчального плану.
12. Характеристика навчальної програми.
13. Поняття шкільного підручника.
14. Сутність процесу навчання.
15. Функції процесу навчання.
16. Цільовий компонент процесу навчання.
17. Стимуляційно-мотиваційний компонент процесу навчання.
18. Змістовий компонент процесу навчання.
19. Операційно-діяльнісний компонент процесу навчання.
20. Контрольно-регульовальний компонент процесу навчання.
21. Оцінно-результативний компонент процесу навчання.
22. Особливості діяльності вчителя в процесі навчання.
23. Основні етапи засвоєння учнями навчального матеріалу.
24. Принципи та правила навчання.
25. Принцип спрямованості навчання на вирішення завдань освіти, розвитку і виховання.
26. Принцип науковості навчання.
27. Принцип систематичності й послідовності навчання.
28. Принцип доступності навчання.
29. Принцип зв'язку теорії з практикою навчання.
30. Принцип свідомості й активності учнів у навчанні.
31. Принцип наочності навчання.
32. Принцип міцності засвоєння знань, умінь та навичок.
33. Принцип індивідуального підходу до навчання учнів.
34. Принцип емоційності навчання.
35. Поняття про методи та прийоми навчання.
36. Класифікація методів навчання за джерелом знань.
37. Класифікація методів навчання за логікою передачі і сприймання інформації.
38. Класифікація методів навчання за характером пізнавальної діяльності учнів.
39. Класифікація методів навчання за ступенем керування учінням.
40. Розповідь як словесний метод навчання.
41. Пояснення як словесний метод навчання.
42. Інструктаж як словесний метод навчання.
43. Лекція як словесний метод навчання.
44. Бесіда як словесний метод навчання.
45. Робота з підручником як словесний метод навчання.
46. Ілюстрування як наочний метод навчання.
47. Демонстрування як наочний метод навчання.
48. Самостійне спостереження як наочний метод навчання.
49. Вправи як практичний метод навчання.

50. Лабораторні роботи як практичний метод навчання.
51. Практичні роботи як метод навчання.
52. Характеристика засобів навчання.
53. Поняття про форми організації навчання.
54. Характеристика індивідуальної системи навчання.
55. Характеристика індивідуально-групової системи навчання.
56. Характеристика групової системи навчання.
57. Белл-ланкастерська система навчання.
58. Мангеймська система навчання.
59. Класно-урочна система навчання.
60. Дальтон-план як система навчання.
61. Бригадно-лабораторна система навчання.
62. План Л. Трампа як система навчання.
63. Урок як форма організації навчання.
64. Класифікація уроків за дидактичною метою.
65. Поняття нестандартного уроку.
66. Фронтальна форма організації навчальної діяльності учнів на уроці.
67. Групова форма організації навчальної діяльності учнів на уроці.
68. Парна форма організації навчальної діяльності учнів на уроці.
69. Індивідуальна форма організації навчальної діяльності учнів на уроці.
70. Характеристика семінарського заняття.
71. Характеристика навчальної екскурсії.
72. Факультатив як позаурочна форма навчання.
73. Предметний гурток як позаурочна форма навчання.
74. Організація домашньої навчальної роботи учнів.
75. Поняття моніторингу навчальних досягнень учнів.
76. Перевірка знань, умінь і навичок учнів.
77. Тестування як метод перевірки.
78. Оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів.
79. Рівні навчальних досягнень учнів.
80. Облік навчальної роботи учнів.
81. Поняття про технологію навчання.
82. Сутність технології пояснювально-ілюстративного навчання.
83. Сутність технології програмованого навчання.
84. Сутність технології модульно-рейтингового навчання.
85. Сутність технології диференційованого навчання.
86. Сутність технології розвивального навчання.
87. Сутність технології особистісно орієнтованого навчання.
88. Сутність технології поетапного формування розумових дій.
89. Сутність технології проблемного навчання.
90. Сутність технології проектного навчання.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». – К., 2017.
2. Товканець Г.В. Педагогіка: навчально-методичні матеріали / Г.В. Товканець. – Мукачево: МДУ, 2012. – 266 с.
3. Фіцула М.М. Педагогіка: Посібник. – К., 2000. – 165 с.
4. Чайка В.М. Основи дидактики: Навчальний посібник. Реком. МОНмолодьспорт України як навч. пос. для студ. ВНЗ/ В.М. Чайка К.: Академвидав, 2011. – 450 с.
5. Конституція України / [Електронний ресурс] / Режим доступу :
6. http://www.president.gov.ua/content/constitution.html .
7. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] / Режим доступу :
8. http://www.mon.gov.ua/education/average
9. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/education/average .
10. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://uapravo.net/data2008/base64/ukr64541/page10.htm .
11. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/education/average .
12. Державний стандарт базової і повної середньої освіти [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/education/average .
13. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/education/average
14. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1 – 4 класи. – К. : Початкова школа, 2012. – 432 с.

ДОДАТКИ

Таблиця 2. Основні технології навчання

№ пп.	Технологія навчання	Цілі навчання	Концептуальні положення	Особливості методики
1.	Проблемне навчання (Дж. Дьюї)	Оволодіння знаннями, уміннями і навичками, засвоєння способів самостійної роботи, розвиток пізнавальних здібностей	Засвоєння знань – процес некерований; засвоєння матеріалу – результат задоволення потреби в знаннях здобувач освіти – активний суб'єкт свого навчання; проблемність навчального матеріалу; зв'язок навчання з життям дитини, грою, працею	Використання проблемних методів, створення проблемних ситуацій на всіх етапах процесу навчання, відбір актуальних для учня завдань, особистісний підхід і майстерність учителя, стимулювання самостійної пізнавальної діяльності учня
2.	Технологія інтенсифікації навчання на основі знакових моделей навчального матеріалу (В. Шаталов)	Формування ЗУН, прискорене навчання, навчання всіх учнів з будь-якими індивідуальними даними	Особистісно орієнтований підхід; навчання без примусу; багаторазове повторення, орієнтовна основа дій; поетапний контроль; вивчення великими блоками; динамічний стереотип діяльності, засотування опорних схем	Опорні схеми відображають основні одиниці інформації у взаємозв'язках; робота з опорними сигналами в 5 етапів (вивчення теорії в класі, домашня самостійна робота, фронтальний контроль засвоєння конспекту, усне промовляння опорного конспекту, узагальнення і систематизація); конкретизація абстрактного матеріалу; розробка системи навчальної діяльності учнів
3.	Перспективно випереджувальне навчання з коментованим управлінням (С. Лисенкова)	Засвоєння знань, умінь, навичок; орієнтир на стандарти; успішне навчання всіх учнів	Успіх – основна умова розвитку учня; комфортність навчання; попередження помилок, а не робота над ними; диференціація (завдання для кожного); послідовність, системність змісту навчального матеріалу; індивідуалізація навчання	Випереджувальне введення деяких складних питань програми (перспективна підготовка); коментоване управління, використання опорних схем, в першому класі навчання здійснюється без домашніх завдань; диференційоване опитування; наступність навчання
4.	Диференційоване навчання	Навчання учнів із урахуванням їх	Створення гомогенних класів (шкіл) за інте-	Диференціація завдань; вивчення теми через послі-

	(М. Гузик, І. Закатова)	можливостей і здібностей; адаптація навчання до особливостей різних груп учнів	ресами, здібностями, професійними намірами; допомога учням – відповідно до результатів навчання	довність використання 5 типів уроків: урок-лекція, комбіноване семінарське заняття, урок узагальнення і систематизації знань, урок міжпредметного узагальнення матеріалу, урок-практикум
5.	Технологія індивідуалізації навчання: метод проєктів, батовська система, план Трампа (І. Унт, А. Границька, В. Шадриков)	Розвиток здібностей учня, попередження його неуспішності; формування навчальної мотивації й особистісних якостей	Основа індивідуалізації – вивчення особливостей учнів (ЗУН, інтелектуальних можливостей і пізнавальних інтересів); поєднання інд. роботи з іншими формами навч. діяльності; інд. темп і стиль роботи	Індивідуальні навчальні завдання, плани, програми, робочі зошити; надання свободи вибору окремих елементів процесу навчання; формування адекватної самооцінки учнів
6.	Технологія програмованого навчання: блочне навчання, модульне навчання (Б. Скінер, Н. Краудер)	Навчання на основі науково розробленої програми, яке враховує індивідуальні дані учня	Управління за- своєнням навчального матеріалу за допомогою машин; навч. матеріал – сукупність невеликих частин інформації	Покрокове розкриття і вивчення навчального матеріалу, використання спеціальних технічних засобів, забезпечення зворотнього зв'язку
7.	Комп'ютерні (інформаційні) технології навчання	Формування умінь роботи з інформацією, дослідницьких умінь приймати оптимальне рішення, цілісне інформаційне забезпечення	Оптимальне поєднання індивідуальної і групової роботи; підтримка психологічного комфорту; принцип адаптивності, управління	Використання на всіх етапах процесу навчання; формалізована модель змісту, статистична, текстова, графічна, ілюстративна інформація; індивідуальна допомога учневі
8.	Укрупнення дидактичних одиниць (П. Ерднієв)	Забезпечення цілісності математичних знань, послідовності розділів і тем; створення синтезованих підручників	Одночасне вивчення взаємопов'язаних дій, операцій, теорем; єдність процесів складання і розв'язування задач; забезпечення системності знань, єдності свідомого і підсвідомого компонентів мислення	Вправа-тріада: початкова задача, обернена задача, узагальнення; основні етапи роботи над вправою: створення матем. вправи, виконання вправи, перевірка відповіді (контроль), перехід до спорідненої, більш складної вправи
9.	Поетапне формування розумових дій (Л. Виготський, П. Гальперін,	Ефективне засвоєння програмних ЗУН	Мислення – результат інтеріоризації практичних дій; основа навчання – діяльність з використанням	Організація самостійної роботи з новими завданнями; робота з конспектами і тестами; контроль на всіх етапах засвоєння;

	Н. Тализіна)		орієнтовної основи дій (ООД)	використання чотирьох урочного циклу: урок-пояснення, урок-розв'язання задач, урок-узагальнення, самостійна робота.
10.	Система розвивального навчання (Л. Занков)	Високий загальний розвиток особистості; гармонізація змісту	Цілеспрямований розвиток на основі комплексної розвивальної системи; системність і цілісність змісту; провідна роль теоретичних знань; навчання на високому рівні утруднень; просування у вивченні матеріалу швидкими темпами; усвідомлення учнем процесу учіння; включення раціональної та емоційної сфери; індивідуальний підхід	Кожний елемент знань засвоюється у зв'язку з іншими; розвиток спостережливості та пізнавального інтересу; використання колективних та індивідуальних форм, інформаційних і пошукових методів; стимулювання самостійної діяльності учнів
11.	Технологія розвивального навчання Д. Ельконіна-В. Давидова	Формування теоретичної свідомості і мислення; формування не тільки ЗУН, але й способів розумових дій (СРД); відтворення в учінні логіки наукового пізнання	Розвивальне навчання побудоване в логіці теоретичного мислення (провідна роль теоретичних, змістових узагальнень, дедукція, змістова рефлексія; в основі системи теоретичних знань – змістові узагальнення	Проблемний виклад знань; метод навчальних задач; моделювання способу розв'язання задач; опора на пізнавальну мотивацію діяльності; спрямованість навчальної діяльності на вивчення внутрішніх взаємозв'язків
12.	Оптимізація процесу навчання Ю. Бабанський	Створення системи наукового планування і управління дидактичним процесом; забезпечення науково обґрунтованого вибору і здійснення найкращого для даних умов варіанту завдань, змісту, форм і методів навчання	Системність, конкретизація, генералізація, міра – методологічна основа оптимізації	Вибір методів навчання визначається: законами і принципами, цілями і завданнями, змістом і методами, навчальними можливостями учнів, особливостями зовнішніх умов

Тестові завдання з курсу «ДИДАКТИКА»

1. **Вкажіть рядок, де подано визначення поняття «Викладання».**
 - а) процес взаємодії вчителя та учня, в результаті якого учень засвоює знання, набуває вмінь і навичок.
 - б) організація та управління вчителем пізнавальної діяльності учнів, в результаті чого відбувається розвиток і виховання школярів.
 - в) власна навчальна діяльність учня

2. **Вкажіть рядок, де подано визначення поняття «Освіта».**
 - а) процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості. залежно від мети, особливостей підготовки учнів розрізняють загальну, політехнічну й професійну освіту.
 - б) це сукупність основ науки про природу, суспільство, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від професії.
 - в) це сукупність знань про головні галузі виробництва й набуття загальнотехнічних умінь, необхідних для участі в продуктивній праці. її здобувають у процесі вивчення предметів політехнічного циклу
 - г) це сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для певної галузі трудової діяльності, що забезпечує глибоке вивчення наукових основ з обраного виду праці, формування спеціальних практичних умінь та навичок, виховання майбутніх фахівців.

3. **Вкажіть рядок, де подано визначення поняття «Загальна освіта».**
 - а) процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості. залежно від мети, особливостей підготовки учнів розрізняють загальну, політехнічну й професійну освіту.
 - б) це сукупність основ науки про природу, суспільство, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від професії.
 - в) це сукупність знань про головні галузі виробництва й набуття загальнотехнічних умінь, необхідних для участі в продуктивній праці. її здобувають у процесі вивчення предметів політехнічного циклу
 - г) це сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для певної галузі трудової діяльності, що забезпечує глибоке вивчення наукових основ з обраного виду праці, формування спеціальних практичних умінь та навичок, виховання майбутніх фахівців.

4. **Вкажіть рядок, де подано визначення поняття «Політехнічна освіта».**
 - а) процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості. залежно від мети, особливостей підготовки учнів розрізняють загальну, політехнічну й професійну освіту.
 - б) це сукупність основ науки про природу, суспільство, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від професії.
 - в) це сукупність знань про головні галузі виробництва й набуття загальнотехнічних умінь, необхідних для участі в продуктивній праці. її здобувають у процесі вивчення предметів політехнічного циклу
 - г) це сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для певної галузі трудової діяльності, що забезпечує глибоке вивчення наукових основ з обраного виду праці, формування спеціальних практичних умінь та навичок, виховання майбутніх фахівців.

5. **Вкажіть рядок, де подано визначення поняття «Професійна освіта».**
- а) процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості. залежно від мети, особливостей підготовки учнів розрізняють загальну, політехнічну й професійну освіту.
 - б) це сукупність основ науки про природу, суспільство, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від професії.
 - в) це сукупність знань про головні галузі виробництва й набуття загальнотехнічних умінь, необхідних для участі в продуктивній праці. її здобувають у процесі вивчення предметів політехнічного циклу
 - г) це сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для певної галузі трудової діяльності, що забезпечує глибоке вивчення наукових основ з обраного виду праці, формування спеціальних практичних умінь та навичок, виховання майбутніх фахівців.
6. **Вкажіть рядок, де схарактеризовано поняття «Зміст освіти».**
- а) це система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості.
 - б) це сукупність норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової та повної загальної середньої освіти, а також гарантії держави щодо її здобуття.
 - в) це документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року.
7. **Вкажіть рядок, де схарактеризовано поняття «Державний стандарт загальної середньої освіти».**
- а) це система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості.
 - б) це сукупність норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової та повної загальної середньої освіти, а також гарантії держави щодо її здобуття.
 - в) це документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року.
8. **Вкажіть рядок, де схарактеризовано поняття «Навчальний план».**
- а) це система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості.
 - б) це сукупність норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової та повної загальної середньої освіти, а також гарантії держави щодо її здобуття.
 - в) це документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року.
9. **Вкажіть рядок, де схарактеризовано державний компонент стандарту вищої освіти.**
- а) визначає напрями спеціальності, освіти і професійної підготовки фахівців за освітньо–кваліфікаційними рівнями відповідно до класифікатора галузей освіти, напрямів підготовки і спеціальностей.
 - б) формується з урахуванням державного компонента, включає освітньо–кваліфікаційну характеристику й освітньо–професійну програму, яка включає цикли гуманітарної,

- соціально–економічної, природничої та професійно–орієнтованої практичної підготовки.
- в) запроваджується з метою забезпечення відповідності рівня освіти і професійної підготовки фахівця вимогам суспільного поділу праці й мобільності системи підготовки фахівців для задоволення вимог ринку праці. включає варіативну частину освітньо–кваліфікаційної характеристики випускника навчального закладу, яка доповнює й конкретизує кваліфікаційні вимоги до змісту освіти і професійної підготовки випускників.
10. **Вкажіть рядок, де схарактеризовано галузевий компонент стандарту вищої освіти.**
- а) визначає напрями спеціальності, освіти і професійної підготовки фахівців за освітньо–кваліфікаційними рівнями відповідно до класифікатора галузей освіти, напрямів підготовки і спеціальностей.
- б) формується з урахуванням державного компонента, включає освітньо–кваліфікаційну характеристику й освітньо–професійну програму, яка включає цикли гуманітарної, соціально–економічної, природничої та професійно–орієнтованої практичної підготовки.
- в) запроваджується з метою забезпечення відповідності рівня освіти і професійної підготовки фахівця вимогам суспільного поділу праці й мобільності системи підготовки фахівців для задоволення вимог ринку праці. включає варіативну частину освітньо–кваліфікаційної характеристики випускника навчального закладу, яка доповнює й конкретизує кваліфікаційні вимоги до змісту освіти і професійної підготовки випускників.
11. **Вкажіть рядок, де схарактеризовано галузевий компонент навчального закладу за стандартом вищої освіти.**
- а) визначає напрями спеціальності, освіти і професійної підготовки фахівців за освітньо–кваліфікаційними рівнями відповідно до класифікатора галузей освіти, напрямів підготовки і спеціальностей.
- б) формується з урахуванням державного компонента, включає освітньо–кваліфікаційну характеристику й освітньо–професійну програму, яка включає цикли гуманітарної, соціально–економічної, природничої та професійно–орієнтованої практичної підготовки.
- в) запроваджується з метою забезпечення відповідності рівня освіти і професійної підготовки фахівця вимогам суспільного поділу праці й мобільності системи підготовки фахівців для задоволення вимог ринку праці. включає варіативну частину освітньо–кваліфікаційної характеристики випускника навчального закладу, яка доповнює й конкретизує кваліфікаційні вимоги до змісту освіти і професійної підготовки випускників.
12. **Вкажіть рядок, де схарактеризовано поняття «Навчальний план».**
- а) це документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року.
- б) це документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок з кожного навчального предмета, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.
- в) це книга, що містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни відповідно до мети навчання, визначеної програмою і вимогами дидактики.
13. **Вкажіть рядок, де схарактеризовано поняття «Навчальна програма».**
- а) це документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року.
- б) це документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок з кожного навчального предмета, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.
- в) це книга, що містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни відповідно до мети навчання, визначеної програмою і вимогами дидактики.

14. **Вкажіть рядок, де схарактеризовано поняття «Підручник».**
а) це документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року.
б) це документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок з кожного навчального предмета, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.
в) це книга, що містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни відповідно до мети навчання, визначеної програмою і вимогами дидактики.
15. **Вкажіть рядок, в якому зазначено основні джерела змісту освіти.**
а) навчальний план, конспект, підручники;
б) навчальний план, навчальна програма, підручники;
в) навчальний план, стандарт освіти, зміст освіти.
16. **Вкажіть рядок, в якому зазначено структурні компоненти навчальної програми.**
а) пояснювальна записка, яка містить виклад мети навчання з певного предмета, ознаки процесу та обсяг знань, умінь і навичок (у їх різновидах) з певного предмета для учнів кожного класу; зміст навчального матеріалу, поділений на розділи і теми із зазначенням кількості годин на кожну з них; критерії оцінювання знань, умінь і навичок щодо кожного з видів роботи; перелік унаочнень, літератури для учнів та методичної літератури для викладачів.
б) тексти: основний, додатковий, пояснювальний; позатекстові компоненти: апарат організації процесу засвоєння змісту; запитання і завдання; інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки розв'язування задач, прикладів); таблиці; написи–пояснення до ілюстративного матеріалу; вправи; ілюстративний матеріал (фотографії, малюнки, плани, карти, креслення та ін.); апарат орієнтування (вступ, зміст, бібліографія).
в) *мета навчання, завдання навчання, зміст освіти (навчання, методи навчання, засоби навчання).*
17. **Вкажіть рядок, в якому зазначено структурні компоненти підручника.**
а) пояснювальна записка, яка містить виклад мети навчання з певного предмета, ознаки процесу та обсяг знань, умінь і навичок (у їх різновидах) з певного предмета для учнів кожного класу; зміст навчального матеріалу, поділений на розділи і теми із зазначенням кількості годин на кожну з них; критерії оцінювання знань, умінь і навичок щодо кожного з видів роботи; перелік унаочнень, літератури для учнів та методичної літератури для викладачів.
б) тексти: основний, додатковий, пояснювальний; позатекстові компоненти: апарат організації процесу засвоєння змісту; запитання і завдання; інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки розв'язування задач, прикладів); таблиці; написи–пояснення до ілюстративного матеріалу; вправи; ілюстративний матеріал (фотографії, малюнки, плани, карти, креслення та ін.); апарат орієнтування (вступ, зміст, бібліографія).
в) *мета навчання, завдання навчання, зміст освіти (навчання, методи навчання, засоби навчання).*
18. **Вкажіть рядок, в якому зазначено структурні компоненти навчального процесу.**
а) пояснювальна записка, яка містить виклад мети навчання з певного предмета, ознаки процесу та обсяг знань, умінь і навичок (у їх різновидах) з певного предмета для учнів кожного класу; зміст навчального матеріалу, поділений на розділи і теми із зазначенням кількості годин на кожну з них; критерії оцінювання знань, умінь і навичок щодо кожного з видів роботи; перелік унаочнень, літератури для учнів та методичної літератури для

викладачів.

б) тексти: основний, додатковий, пояснювальний; позатекстові компоненти: апарат організації процесу засвоєння змісту; запитання і завдання; інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки розв'язування задач, прикладів); таблиці; написи–пояснення до ілюстративного матеріалу; вправи; ілюстративний матеріал (фотографії, малюнки, плани, карти, креслення та ін.); апарат орієнтування (вступ, зміст, бібліографія).

в) мета навчання, завдання навчання, зміст освіти (навчання, методи навчання, засоби навчання).

19. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Закономірності навчання».**
- а) стійкі педагогічні явища, які базуються на повторюваності фактів, навчальних дій і є теоретичною основою принципів навчання.
- б) певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність.
- в) взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток
20. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Принципи навчання».**
- а) стійкі педагогічні явища, які базуються на повторюваності фактів, навчальних дій і є теоретичною основою принципів навчання.
- б) певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність.
- в) взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток
21. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Методи навчання».**
- а) стійкі педагогічні явища, які базуються на повторюваності фактів, навчальних дій і є теоретичною основою принципів навчання.
- б) певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність.
- в) взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток
22. **Суть закономірності навчання «Обумовленість навчання і освіти суспільними потребами» полягає в тому, що:**
- а) навчальний процес має бути спрямований на розвиток інтелекту особистості, її творчих здібностей, уміння жити і працювати в соціальному середовищі.;
- б) на рівень і якість навчального процесу впливають стан навчально–технічної бази, наявність у вчительському колективі спеціалістів, чия кваліфікація, талант відповідають найвищим стандартам і які визначають особливості навчального процесу в школі;
- в) на рівень і якість навчального процесу впливають уміння організувати навчальний процес на засадах гуманізму (доброти, людяності) з урахуванням свідомої дисципліни учня, формування позитивних його якостей словом і власним прикладом; індивідуальний підхід до кожного учня на основі його інтересів, зацікавленості щодо отримання знань, розвитку творчих здібностей.
23. **Суть закономірності навчання «Залежність навчання від умов, в яких воно відбувається» полягає в тому, що:**
- а) навчальний процес має бути спрямований на розвиток інтелекту особистості, її творчих здібностей, уміння жити і працювати в соціальному середовищі.;
- б) на рівень і якість навчального процесу впливають стан навчально–технічної бази,

наявність у вчительському колективі спеціалістів, чия кваліфікація, талант відповідають найвищим стандартам і які визначають особливості навчального процесу в школі;
в) на рівень і якість навчального процесу впливають уміння організовувати навчальний процес на засадах гуманізму (доброти, людяності) з урахуванням свідомої дисципліни учня, формування позитивних його якостей словом і власним прикладом; індивідуальний підхід до кожного учня на основі його інтересів, зацікавленості щодо отримання знань, розвитку творчих здібностей.

24. **Суть закономірності навчання «Взаємозалежність процесів навчання, освіти, виховання, розвитку особистості» полягає в тому, що:**

а) навчальний процес має бути спрямований на розвиток інтелекту особистості, її творчих здібностей, уміння жити і працювати в соціальному середовищі.;

б) на рівень і якість навчального процесу впливають стан навчально–технічної бази, наявність у вчительському колективі спеціалістів, чия кваліфікація, талант відповідають найвищим стандартам і які визначають особливості навчального процесу в школі;

в) на рівень і якість навчального процесу впливають уміння організовувати навчальний процес на засадах гуманізму (доброти, людяності) з урахуванням свідомої дисципліни учня, формування позитивних його якостей словом і власним прикладом; індивідуальний підхід до кожного учня на основі його інтересів, зацікавленості щодо отримання знань, розвитку творчих здібностей.

25. **Суть закономірності навчання «Взаємозв'язок навчальних і реальних пізнавальних можливостей учня» полягає в тому, що:**

а) у центрі навчального процесу є учень, який володіє певними можливостями для вдосконалення своїх здібностей та здобуття знань;

б) у навчальному процесу відбувається спільна діяльність вчителя та учня, за якої розвивається не тільки учень, а й вдосконалює свої професійні навички вчитель;

в) методи і форми навчання повинні стимулювати розвиток логічного мислення, уміння школяра застосовувати теоретичні знання на практиці, виявляти власну ініціативу та нестандартність у прийнятті рішень, на що мають бути зорієнтовані шкільні підручники, посібники.

26. **Суть закономірності навчання «Єдність процесів викладання і навчання» полягає в тому, що:**

а) у центрі навчального процесу є учень, який володіє певними можливостями для вдосконалення своїх здібностей та здобуття знань;

б) у навчальному процесу відбувається спільна діяльність вчителя та учня, за якої розвивається не тільки учень, а й вдосконалює свої професійні навички вчитель;

в) методи і форми навчання повинні стимулювати розвиток логічного мислення, уміння школяра застосовувати теоретичні знання на практиці, виявляти власну ініціативу та нестандартність у прийнятті рішень, на що мають бути зорієнтовані шкільні підручники, посібники.

27. **Суть закономірності навчання «Взаємозалежність завдань, змісту, методів і форм навчання в навчальному процесі» полягає в тому, що:**

а) у центрі навчального процесу є учень, який володіє певними можливостями для вдосконалення своїх здібностей та здобуття знань;

б) у навчальному процесу відбувається спільна діяльність вчителя та учня, за якої розвивається не тільки учень, а й вдосконалює свої професійні навички вчитель;

в) методи і форми навчання повинні стимулювати розвиток логічного мислення, уміння школяра застосовувати теоретичні знання на практиці, виявляти власну ініціативу та

нестандартність у прийнятті рішень, на що мають бути зорієнтовані шкільні підручники, посібники.

28. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип науковості у навчанні?**
- а) здійснення такого відбору навчального матеріалу, який відповідав би структурі певної галузі знань і навчального предмета, специфіці його розділів і тем, викладання предмета на підставі перевірених наукових даних, розкриття причинно–наслідкові зв'язків явищ, процесів, подій;
 - б) послідовний виклад навчального матеріалу, виділення основного, логічний перехід від засвоєння попереднього до нового матеріалу з метою усвідомлення учнями структури знань, з'ясування логічних зв'язків між структурними частинами навчального предмета, забезпечення системності здобуття знань учнів;
 - в) майстерне викладанням навчального матеріалу учителем або вдалою подачею автором підручника, що дає можливість зрозуміти складний зміст програми, яку необхідно виконати учневі.
29. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип систематичності та послідовності у навчанні?**
- а) здійснення такого відбору навчального матеріалу, який відповідав би структурі певної галузі знань і навчального предмета, специфіці його розділів і тем, викладання предмета на підставі перевірених наукових даних, розкриття причинно–наслідкові зв'язків явищ, процесів, подій;
 - б) послідовний виклад навчального матеріалу, виділення основного, логічний перехід від засвоєння попереднього до нового матеріалу з метою усвідомлення учнями структури знань, з'ясування логічних зв'язків між структурними частинами навчального предмета, забезпечення системності здобуття знань учнів;
 - в) майстерне викладанням навчального матеріалу учителем або вдалою подачею автором підручника, що дає можливість зрозуміти складний зміст програми, яку необхідно виконати учневі.
30. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип доступності викладання у навчанні?**
- а) здійснення такого відбору навчального матеріалу, який відповідав би структурі певної галузі знань і навчального предмета, специфіці його розділів і тем, викладання предмета на підставі перевірених наукових даних, розкриття причинно–наслідкові зв'язків явищ, процесів, подій;
 - б) послідовний виклад навчального матеріалу, виділення основного, логічний перехід від засвоєння попереднього до нового матеріалу з метою усвідомлення учнями структури знань, з'ясування логічних зв'язків між структурними частинами навчального предмета, забезпечення системності здобуття знань учнів;
 - в) майстерне викладанням навчального матеріалу учителем або вдалою подачею автором підручника, що дає можливість зрозуміти складний зміст програми, яку необхідно виконати учневі.
31. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип зв'язку навчання із життям ?**
- а) використання на уроках життєвого досвіду учнів, розкриття практичної значимості знань, застосування їх у практичній діяльності;
 - б) бпозитивний результат будь–якої діяльності визначається активністю людини, використання у навчанні проблемних ситуацій, які сприяють активізації пізнання;
 - в) навчання на основі живого сприймання конкретних предметів і явищ дійсності або їх зображень, що підпорядковується конкретній меті, розвитку самостійності й активності

учнів з урахуванням їх вікових особливостей.

32. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип свідомості й активності учнів у навчанні?**
- а) використання на уроках життєвого досвіду учнів, розкриття практичної значимості знань, застосування їх у практичній діяльності;
 - б) бпозитивний результат будь-якої діяльності визначається активністю людини, використання у навчанні проблемних ситуацій, які сприяють активізації пізнання;
 - в) навчання на основі живого сприймання конкретних предметів і явищ дійсності або їх зображень, що підпорядковується конкретній меті, розвитку самостійності й активності учнів з урахуванням їх вікових особливостей.
33. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип наочності у навчанні?**
- а) використання на уроках життєвого досвіду учнів, розкриття практичної значимості знань, застосування їх у практичній діяльності;
 - б) бпозитивний результат будь-якої діяльності визначається активністю людини, використання у навчанні проблемних ситуацій, які сприяють активізації пізнання;
 - в) навчання на основі живого сприймання конкретних предметів і явищ дійсності або їх зображень, що підпорядковується конкретній меті, розвитку самостійності й активності учнів з урахуванням їх вікових особливостей.
34. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип наочності у навчанні?**
- а) застосування таких методів, прийомів і форм організації навчання, що забезпечать тривале збереження в пам'яті учнів набутих знань, умінь і навичок;
 - б) врахування рівня розумового розвитку, знань та умінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності учнів, їх особливостей пізнавальних інтересів, вольового розвитку, ставлення до навчання;
 - в) жвавий, образний виклад матеріалу, мова учителя переконлива, чуттєва, його ставлення до учнів позитивне, зовнішній вигляд охайний, діловий, естетичний, використовуються цікаві приклади, наочні і технічні засобів навчання.
35. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип індивідуального підходу до учнів у навчанні?**
- а) застосування таких методів, прийомів і форм організації навчання, що забезпечать тривале збереження в пам'яті учнів набутих знань, умінь і навичок;
 - б) врахування рівня розумового розвитку, знань та умінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності учнів, їх особливостей пізнавальних інтересів, вольового розвитку, ставлення до навчання;
 - в) жвавий, образний виклад матеріалу, мова учителя переконлива, чуттєва, його ставлення до учнів позитивне, зовнішній вигляд охайний, діловий, естетичний, використовуються цікаві приклади, наочні і технічні засобів навчання.
36. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип емоційності у навчанні?**
- а) застосування таких методів, прийомів і форм організації навчання, що забезпечать тривале збереження в пам'яті учнів набутих знань, умінь і навичок;
 - б) врахування рівня розумового розвитку, знань та умінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності учнів, їх особливостей пізнавальних інтересів, вольового розвитку, ставлення до навчання;
 - в) жвавий, образний виклад матеріалу, мова учителя переконлива, чуттєва, його ставлення до учнів позитивне, зовнішній вигляд охайний, діловий, естетичний, використовуються цікаві приклади, наочні і технічні засобів навчання.

37. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип демократизації у навчанні?**
- а) організація навчального процесу здійснюється відповідно до умов розвитку суспільства і тенденцій розвитку цивілізації, врахування особливостей навчання залежно від розвитку дитини, надання дитині право вибору та право вільного висловлювання думки.
 - б) створення певної системи фізичного виховання (урок фізкультури кожного дня), поєднання фізичної культури з моральним, інтелектуальним та естетичним вихованням, створення матеріальної бази для занять спортом та умов з метою забезпечення санітарії та гігієни людини.
 - в) дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, намаганням кожного школяра розвивати свої здібності на основі відповідних умов у школах різного типу.
38. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип виховання здорової дитини у навчанні?**
- а) організація навчального процесу здійснюється відповідно до умов розвитку суспільства і тенденцій розвитку цивілізації, врахування особливостей навчання залежно від розвитку дитини, надання дитині право вибору та право вільного висловлювання думки.
 - б) створення певної системи фізичного виховання (урок фізкультури кожного дня), поєднання фізичної культури з моральним, інтелектуальним та естетичним вихованням, створення матеріальної бази для занять спортом та умов з метою забезпечення санітарії та гігієни людини.
 - в) дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, намаганням кожного школяра розвивати свої здібності на основі відповідних умов у школах різного типу.
39. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип диференціації у навчанні?**
- а) організація навчального процесу здійснюється відповідно до умов розвитку суспільства і тенденцій розвитку цивілізації, врахування особливостей навчання залежно від розвитку дитини, надання дитині право вибору та право вільного висловлювання думки.
 - б) створення певної системи фізичного виховання (урок фізкультури кожного дня), поєднання фізичної культури з моральним, інтелектуальним та естетичним вихованням, створення матеріальної бази для занять спортом та умов з метою забезпечення санітарії та гігієни людини.
 - в) дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, намаганням кожного школяра розвивати свої здібності на основі відповідних умов у школах різного типу.
40. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип диференціації у навчанні?**
- а) дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, намаганням кожного школяра розвивати свої здібності на основі відповідних умов у школах різного типу;
 - б) забезпечення досягнення школярами високого рівня знань, умінь і навичок, розвитку їх психологічних, інтелектуальних функцій, вдосконалення способів та шляхів навчально–пізнавальної діяльності з допомогою вчителів–професіоналів, яких запрошують для викладання у школи на конкурсній основі за контрактом
 - в) використання в класно–урочній системі нових форм навчання, які сприяють засвоєнню учнями знань на основі колоквиумів, заліків, рефератів, наукових повідомлень, участі в олімпіадах, конкурсах тощо.
41. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип оптимізації навчально–**

виховного процесу?

а) дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, намаганням кожного школяра розвивати свої здібності на основі відповідних умов у школах різного типу;

б) забезпечення досягнення школярами високого рівня знань, умінь і навичок, розвитку їх психологічних, інтелектуальних функцій, вдосконалення способів та шляхів навчально–пізнавальної діяльності з допомогою вчителів–професіоналів, яких запрошують для викладання у школи на конкурсній основі за контрактом

в) використання в класно–урочній системі нових форм навчання, які сприяють засвоєнню учнями знань на основі колоквиумів, заліків, рефератів, наукових повідомлень, участі в олімпіадах, конкурсах тощо.

42. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип нетрадиційності системи навчання?**

а) дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, намаганням кожного школяра розвивати свої здібності на основі відповідних умов у школах різного типу;

б) забезпечення досягнення школярами високого рівня знань, умінь і навичок, розвитку їх психологічних, інтелектуальних функцій, вдосконалення способів та шляхів навчально–пізнавальної діяльності з допомогою вчителів–професіоналів, яких запрошують для викладання у школи на конкурсній основі за контрактом

в) використання в класно–урочній системі нових форм навчання, які сприяють засвоєнню учнями знань на основі колоквиумів, заліків, рефератів, наукових повідомлень, участі в олімпіадах, конкурсах тощо.

43. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип емоційності у навчанні?**

а) жвавий, образний виклад матеріалу, мова учителя переконлива, чуттєва, його ставлення до учнів позитивне, зовнішній вигляд охайний, діловий, естетичний, використовуються цікаві приклади, наочні і технічні засоби навчання;

б) дозування навчального матеріалу для учнів з урахуванням їх загального розвитку, намаганням кожного школяра розвивати свої здібності на основі відповідних умов у школах різного типу;

в) організація навчального процесу здійснюється відповідно до умов розвитку суспільства і тенденцій розвитку цивілізації, врахування особливостей навчання залежно від розвитку дитини, надання дитині право вибору та право вільного висловлювання думки.

44. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип наочності у навчанні?**

а) організація навчального процесу здійснюється відповідно до умов розвитку суспільства і тенденцій розвитку цивілізації, врахування особливостей навчання залежно від розвитку дитини, надання дитині право вибору та право вільного висловлювання думки.

б) застосування таких методів, прийомів і форм організації навчання, що забезпечать тривале збереження в пам'яті учнів (зокрема через візуальне сприйняття) набутих знань, умінь і навичок;

в) жвавий, образний виклад матеріалу, мова учителя переконлива, чуттєва, його ставлення до учнів позитивне, зовнішній вигляд охайний, діловий, естетичний, використовуються цікаві приклади, наочні і технічні засоби навчання.

45. **Яке із запропонованих положень характеризує принцип демократизації у навчанні?**

а) організація навчального процесу здійснюється відповідно до умов розвитку суспільства і тенденцій розвитку цивілізації, врахування особливостей навчання залежно від розвитку дитини, надання дитині право вибору та право вільного висловлювання думки.

- б) застосування таких методів, прийомів і форм організації навчання, що забезпечать тривале збереження в пам'яті учнів (зокрема через візуальне сприйняття) набутих знань, умінь і навичок;
- в) жвавий, образний виклад матеріалу, мова учителя переконлива, чуттєва, його ставлення до учнів позитивне, зовнішній вигляд охайний, діловий, естетичний, використовуються цікаві приклади, наочні і технічні засоби навчання.
46. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано методи організації та здійснення навчально–пізнавальної діяльності.**
- а) це сукупність методів (словесні, наочні, практичні), спрямованих на передачу і засвоєння учнями знань, формування умінь і навичок;
- б) методи, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів навчальною інформацією;
- в) це методи, що забезпечують одержання зворотної інформації про зміст, характер і досягнення у навчально–пізнавальній діяльності учнів та про ефективність праці вчителя.
47. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано методи стимулювання і мотивації навчально–пізнавальної діяльності.**
- а) це сукупність методів (словесні, наочні, практичні), спрямованих на передачу і засвоєння учнями знань, формування умінь і навичок;
- б) методи, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів навчальною інформацією;
- в) це методи, що забезпечують одержання зворотної інформації про зміст, характер і досягнення у навчально–пізнавальній діяльності учнів та про ефективність праці вчителя.
48. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально–пізнавальної діяльності.**
- а) це сукупність методів (словесні, наочні, практичні), спрямованих на передачу і засвоєння учнями знань, формування умінь і навичок;
- б) методи, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів навчальною інформацією;
- в) це методи, що забезпечують одержання зворотної інформації про зміст, характер і досягнення у навчально–пізнавальній діяльності учнів та про ефективність праці вчителя.
49. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення бесіди як методу навчання.**
- а) це діалогічний метод навчання, за якого вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки–узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу;
- б) це словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо;
- в) це образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні явища і події.
50. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення пояснення як методу навчання.**
- а) це діалогічний метод навчання, за якого вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки–узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу;
- б) це словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо;
- в) це образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні явища і події.
51. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення розповіді як методу навчання.**
- а) це діалогічний метод навчання, за якого вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки–

- узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу;
- б) це словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо;
 - в) це образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні явища і події.
52. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «Робота з підручником».**
- а) це самостійне опрацювання учнями друкованого тексту, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні;
 - б) це короткі, лаконічні, чіткі вказівки (рекомендації) щодо виконання дії;
 - в) це інформативно–доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу.
53. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «Інструктаж».**
- а) це самостійне опрацювання учнями друкованого тексту, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні;
 - б) це короткі, лаконічні, чіткі вказівки (рекомендації) щодо виконання дії;
 - в) це інформативно–доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу.
54. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «Лекція».**
- а) це самостійне опрацювання учнями друкованого тексту, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні;
 - б) це короткі, лаконічні, чіткі вказівки (рекомендації) щодо виконання дії;
 - в) це інформативно–доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу.
55. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «Самостійне спостереження».**
- а) безпосереднє споглядання та сприймання явищ дійсності, у процесі якого учень здобуває знання безпосередньо з життя, власних спостережень і дослідів;
 - б) оснащення ілюстраціями статичної (нерухомої) наочності, плакатів, малюнків, картин, карт, схем та ін.;
 - в) показ рухомих засобів наочності, приладів, дослідів, технічних установок тощо.
56. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «Ілюстрування».**
- а) безпосереднє споглядання та сприймання явищ дійсності, у процесі якого учень здобуває знання безпосередньо з життя, власних спостережень і дослідів;
 - б) оснащення ілюстраціями статичної (нерухомої) наочності, плакатів, малюнків, картин, карт, схем та ін.;
 - в) показ рухомих засобів наочності, приладів, дослідів, технічних установок тощо.
57. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «Демонстрування».**
- а) безпосереднє споглядання та сприймання явищ дійсності, у процесі якого учень здобуває знання безпосередньо з життя, власних спостережень і дослідів;
 - б) оснащення ілюстраціями статичної (нерухомої) наочності, плакатів, малюнків, картин, карт, схем та ін.;
 - в) показ рухомих засобів наочності, приладів, дослідів, технічних установок тощо.
58. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «Вправа».**
- а) це цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій та операцій (розумових, практичних) для формування навичок і вмінь;

- б) вивчення у школі природних явищ за допомогою спеціального обладнання;
в) це застосування знань учнями у ситуаціях, наближених до життєвих.
59. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «Лабораторна робота».**
а) це цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій та операцій (розумових, практичних) для формування навичок і вмінь;
б) це вивчення у школі природних явищ за допомогою спеціального обладнання;
в) це застосування знань учнями у ситуаціях, наближених до життєвих.
60. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод навчання «Практичні роботи».**
а) це цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій та операцій (розумових, практичних) для формування навичок і вмінь;
б) це вивчення у школі природних явищ за допомогою спеціального обладнання;
в) це застосування знань учнями у ситуаціях, наближених до життєвих.
61. **Вкажіть рядок, в якому зазначено словесні методи організації та здійснення навчально–пізнавальної діяльності.**
а) бесіда, лекція, розповідь, пояснення, інструктаж, доповідь;
б) бесіда, лекція, розповідь, пояснення, інструктаж;
в) бесіда, протокол, розповідь, пояснення, інструктаж.
62. **Вкажіть рядок, в якому зазначено наочні методи організації та здійснення навчально–пізнавальної діяльності.**
а) ілюстрування, забезпечення, самостійне спостереження;
б) ілюстрування, демонстрування, педагогічне спостереження;
в) ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження.
63. **Вкажіть рядок, в якому зазначено практичні методи організації та здійснення навчально–пізнавальної діяльності.**
а) вправи, лабораторні, практичні, контрольні роботи;
б) вправи, лабораторні, практичні, графічні й дослідні роботи;
в) вправи, лабораторні, самостійні роботи;
64. **Вкажіть рядок, в якому зазначено словесні методи організації та здійснення навчально–пізнавальної діяльності.**
а) ілюстрування, забезпечення, самостійне спостереження;
б) бесіда, лекція, розповідь, пояснення, інструктаж;
в) вправи, лабораторні, практичні, графічні й дослідні роботи.
65. **Вкажіть рядок, в якому зазначено практичні методи організації та здійснення навчально–пізнавальної діяльності.**
а) ілюстрування, забезпечення, самостійне спостереження;
б) бесіда, лекція, розповідь, пояснення, інструктаж;
в) вправи, лабораторні, практичні, графічні й дослідні роботи.
66. **Вкажіть рядок, в якому зазначено наочні методи організації та здійснення навчально–пізнавальної діяльності.**
а) ілюстрування, забезпечення, самостійне спостереження;
б) бесіда, лекція, розповідь, пояснення, інструктаж;
в) вправи, лабораторні, практичні, графічні й дослідні роботи.

67. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод стимулювання і мотивації навчально–пізнавальної діяльності– створення ситуації новизни навчального матеріалу.**
- а) передбачає окреслення нових знань у процесі викладання, створення атмосфери морального задоволення від інтелектуальної праці, що спонукає учнів до самовдосконалення;
 - б) передбачає використання вчителем у навчальному процесі життєвого досвіду учнів (фактів, явищ, які вони спостерігали в житті, навколишньому середовищі або в яких самі брали участь) як основи при вивченні нового матеріалу, що викликає в учнів інтерес, бажання пізнати сутність спостережуваних явищ;
 - в) передбачає створення ситуації відчуття учнем можливості досягати хороших результатів у навчанні, що зміцнює впевненість у власних силах, пробуджує почуття гідності, бажання вчитися.
68. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод стимулювання і мотивації навчально–пізнавальної діяльності – метод опори на життєвий досвід учнів.**
- а) передбачає окреслення нових знань у процесі викладання, створення атмосфери морального задоволення від інтелектуальної праці, що спонукає учнів до самовдосконалення;
 - б) передбачає використання вчителем у навчальному процесі життєвого досвіду учнів (фактів, явищ, які вони спостерігали в житті, навколишньому середовищі або в яких самі брали участь) як основи при вивченні нового матеріалу, що викликає в учнів інтерес, бажання пізнати сутність спостережуваних явищ;
 - в) передбачає створення ситуації відчуття учнем можливості досягати хороших результатів у навчанні, що зміцнює впевненість у власних силах, пробуджує почуття гідності, бажання вчитися.
69. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод стимулювання і мотивації навчально–пізнавальної діяльності – метод створення відчуття успіху в навчанні.**
- а) передбачає окреслення нових знань у процесі викладання, створення атмосфери морального задоволення від інтелектуальної праці, що спонукає учнів до самовдосконалення;
 - б) передбачає використання вчителем у навчальному процесі життєвого досвіду учнів (фактів, явищ, які вони спостерігали в житті, навколишньому середовищі або в яких самі брали участь) як основи при вивченні нового матеріалу, що викликає в учнів інтерес, бажання пізнати сутність спостережуваних явищ;
 - в) передбачає створення ситуації відчуття учнем можливості досягати хороших результатів у навчанні, що зміцнює впевненість у власних силах, пробуджує почуття гідності, бажання вчитися.
70. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод стимулювання і мотивації навчально–пізнавальної діяльності– метод диспуту**
- а) передбачає використання моделювання життєвих ситуацій, стосунків людей, взаємодію речей, явищ на основі імпровізації, природного вияву вільних творчих сил учнів у навчальному процесі, що сприяє створенню емоційно–піднесеної атмосфери, засвоєнню матеріалу за допомогою емоційно насиченої форми його відтворення;
 - б) публічна суперечка на наукову чи суспільно важливу тему, яка базується на обміні думками між учнями, вчителями й учнями, що вчить їх мислити самостійно, сприяє розвитку аналітичних навичок, розвиває здатність до виваженої аргументації та поважання думки інших;
 - в) передбачає показ учням суспільної та особистої значущості учіння, висунення вимог,

дотримання яких означає виконання ними свого обов'язку, привчання їх до виконання вимог, заохочення до сумлінного виконання обов'язків, оперативний контроль за виконанням вимог і в разі потреби – вказівки на недоліки та недоробки.

71. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод стимулювання і мотивації навчально–пізнавальної діяльності– метод пізнавальних ігор**

а) передбачає використання моделювання життєвих ситуацій, стосунків людей, взаємодію речей, явищ на основі імпровізації, природного вияву вільних творчих сил учнів у навчальному процесі, що сприяє створенню емоційно–піднесеної атмосфери, засвоєнню матеріалу за допомогою емоційно насиченої форми його відтворення;

б) публічна суперечка на наукову чи суспільно важливу тему, яка базується на обміні думками між учнями, вчителями й учнями, що вчить їх мислити самостійно, сприяє розвитку аналітичних навичок, розвиває здатність до виваженої аргументації та поважання думки інших;

в) передбачає показ учням суспільної та особистої значущості учіння, висунення вимог, дотримання яких означає виконання ними свого обов'язку, привчання їх до виконання вимог, заохочення до сумлінного виконання обов'язків, оперативний контроль за виконанням вимог і в разі потреби – вказівки на недоліки та недоробки.

72. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод стимулювання обов'язку і відповідальності у навчанні.**

а) передбачає використання моделювання життєвих ситуацій, стосунків людей, взаємодію речей, явищ на основі імпровізації, природного вияву вільних творчих сил учнів у навчальному процесі, що сприяє створенню емоційно–піднесеної атмосфери, засвоєнню матеріалу за допомогою емоційно насиченої форми його відтворення;

б) публічна суперечка на наукову чи суспільно важливу тему, яка базується на обміні думками між учнями, вчителями й учнями, що вчить їх мислити самостійно, сприяє розвитку аналітичних навичок, розвиває здатність до виваженої аргументації та поважання думки інших;

в) передбачає показ учням суспільної та особистої значущості учіння, висунення вимог, дотримання яких означає виконання ними свого обов'язку, привчання їх до виконання вимог, заохочення до сумлінного виконання обов'язків, оперативний контроль за виконанням вимог і в разі потреби – вказівки на недоліки та недоробки.

73. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод усного опитування як метод контролю і самоконтролю за ефективністю навчально–пізнавальної діяльності.**

а) полягає у з'ясуванні рівня знань учня завдяки прямому контакту з ним під час перевіркової бесіди через постановку вчителем питань (завдань), підготовку учнів до відповіді та демонстрування своїх знань, корекцію і самоконтроль викладених знань у процесі відповіді, аналіз та оцінювання її;

б) відповідь учнів на завдання чи запитання, що зафіксована на аркуші паперу у формі розв'язання задач, предметних диктантів, самостійної роботи;

в) оцінювання рівня розвитку логічного мислення учнів, оволодіння ними розумовими операціями, науковими принципами, основними законами, що дають змогу оцінити рівень засвоєння окремих тем, понять, явищ, процесів, способів дій у межах конкретного навчального предмета за допомогою досить коротких стандартизованих чи не стандартизованих завдань, результатом яких є вибір правильної відповіді із декількох запропонованих.

74. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод письмового контролю як метод контролю і самоконтролю за ефективністю навчально–пізнавальної діяльності.**

- а) полягає у з'ясуванні рівня знань учня завдяки прямому контакту з ним під час перевірконої бесіди через постановку вчителем питань (завдань), підготовку учнів до відповіді та демонстрування своїх знань, корекцію і самоконтроль викладених знань у процесі відповіді, аналіз та оцінювання її;
- б) відповідь учнів на завдання чи запитання, що зафіксована на аркуші паперу у формі розв'язання задач, предметних диктантів, самостійної роботи;
- в) оцінювання рівня розвитку логічного мислення учнів, оволодіння ними розумовими операціями, науковими принципами, основними законами, що дають змогу оцінити рівень засвоєння окремих тем, понять, явищ, процесів, способів дій у межах конкретного навчального предмета за допомогою досить коротких стандартизованих чи не стандартизованих завдань, результатом яких є вибір правильної відповіді із декількох запропонованих.
75. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано метод тестового контролю як метод контролю і самоконтролю за ефективністю навчально–пізнавальної діяльності.**
- а) полягає у з'ясуванні рівня знань учня завдяки прямому контакту з ним під час перевірконої бесіди через постановку вчителем питань (завдань), підготовку учнів до відповіді та демонстрування своїх знань, корекцію і самоконтроль викладених знань у процесі відповіді, аналіз та оцінювання її;
- б) відповідь учнів на завдання чи запитання, що зафіксована на аркуші паперу у формі розв'язання задач, предметних диктантів, самостійної роботи;
- в) оцінювання рівня розвитку логічного мислення учнів, оволодіння ними розумовими операціями, науковими принципами, основними законами, що дають змогу оцінити рівень засвоєння окремих тем, понять, явищ, процесів, способів дій у межах конкретного навчального предмета за допомогою досить коротких стандартизованих чи не стандартизованих завдань, результатом яких є вибір правильної відповіді із декількох запропонованих.
76. **Вкажіть рядок, в якому правильно зазначено види контролю за ефективністю навчально–пізнавальної діяльності.**
- а) письмовий, усний; індивідуальний, фронтальний; поточний, підсумковий; регіональний, державний;
- б) письмовий, усний; індивідуальний, фронтальний; поточний, підсумковий;
- в) інтелектуальний, усний; індивідуальний, фронтальний; поточний, підсумковий.
77. **Вкажіть рядок, в якому не правильно зазначено види контролю за ефективністю навчально–пізнавальної діяльності.**
- а) письмовий, усний; індивідуальний, фронтальний; поточний, підсумковий; регіональний, державний;
- б) письмовий, усний; індивідуальний, фронтальний; поточний, підсумковий;
- в) тестовий, усний; індивідуальний, фронтальний; поточний, підсумковий.
78. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Форма організації навчального процесу»**
- а) це взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток.
- а) це спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі
- в) це конкретна навчальна ситуація, що сприяє досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу

79. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Метод навчання»**
а) це взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток.
а) це спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі
в) це конкретна навчальна ситуація, що сприяє досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу
80. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Приєм навчання»**
а) це взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток.
а) це спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі
в) це конкретна навчальна ситуація, що сприяє досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу
81. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано індивідуально–групову форму навчання.**
а) учитель займається з групою дітей (10–15 осіб), навчальна робота має індивідуальний характер, оскільки діти різного віку неоднаково підготовлені, діти приходять на заняття в різний час, на уроці учитель по черзі опитує кожного учня, пояснює новий матеріал, дає індивідуальні завдання, її використовують в малокомплектних сільських школах, де на уроці одночасно навчаються учні різних класів;
б) учнів одного віку розподіляють на класи, заняття з ними проводять поурочно за наперед складеним розкладом, усі учні працюють над засвоєнням одного й того ж матеріалу;
в) клас розподілений на невеликі групи–бригади (по 5–7 осіб), учні вчать за спеціальними підручниками («робочими книгами»), виконують спеціально визначені вчителем денні, тижневі «робочі завдання» з кожного навчального предмета.
82. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано поняття «Знання»**
а) факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини, які поділяються на теоретичні і фактичні;
б) дії на основі засвоєних понять, що формуються у процесі аналітично-синтетичної діяльності за кількома етапами: усвідомлення, оволодіння, реалізація;
в) автоматизовані, звичні, безпомилково виконувані дії (доведені до автоматизму уміння), які можуть бути теоретичними (в їх основі – правила оперування поняттями, вони є результатом аналізу, синтезу) і практичними (дії, що регулюються за допомогою формул, моделей).
83. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано класно–урочну форму навчання.**
а) учитель займається з групою дітей (10–15 осіб), навчальна робота має індивідуальний характер, оскільки діти різного віку неоднаково підготовлені, діти приходять на заняття в різний час, на уроці учитель по черзі опитує кожного учня, пояснює новий матеріал, дає індивідуальні завдання, її використовують в малокомплектних сільських школах, де на уроці одночасно навчаються учні різних класів;
б) учнів одного віку розподіляють на класи, заняття з ними проводять поурочно за наперед складеним розкладом, усі учні працюють над засвоєнням одного й того ж матеріалу;

- в) клас розподілений на невеликі групи–бригади (по 5–7 осіб), учні вчать за спеціальними підручниками («робочими книгами»), виконують спеціально визначені вчителем денні, тижневі «робочі завдання» з кожного навчального предмета.
84. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано бригадно–лабораторну форму навчання.**
- а) учитель займається з групою дітей (10–15 осіб), навчальна робота має індивідуальний характер, оскільки діти різного віку неоднаково підготовлені, діти приходять на заняття в різний час, на уроці учитель по черзі опитує кожного учня, пояснює новий матеріал, дає індивідуальні завдання, її використовують в малокомплектних сільських школах, де на уроці одночасно навчаються учні різних класів;
- б) учнів одного віку розподіляють на класи, заняття з ними проводять поурочно за наперед складеним розкладом, усі учні працюють над засвоєнням одного й того ж матеріалу;
- в) клас розподілений на невеликі групи–бригади (по 5–7 осіб), учні вчать за спеціальними підручниками («робочими книгами»), виконують спеціально визначені вчителем денні, тижневі «робочі завдання» з кожного навчального предмета.
85. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано «Белл–ланкастерську система взаємного навчання».**
- а) учитель навчав 200–300 учнів різного віку, до обіду він займався з групою старших учнів, після обіду кращі учні займалися із молодшими, передаючи їм одержані знання, замість підручників застосовувалися унаочнення, здебільшого саморобні таблиці;
- б) учнів, залежно від їх здібностей та успішності, розподіляли по класах на слабких, середніх і сильних, відбір здійснювався на основі спостережень, результатів психометричних обстежень, характеристик учителів та екзаменів, вона стала основою для створення шкіл різного типу, куди набирають учнів за результатами тестових іспитів після закінчення початкових класів;
- в) забезпечення кожного учня можливістю працювати у відповідності до індивідуальних особливостей, загального плану (розкладу) занять не було, колективна робота проводилась протягом години, решту часу учні вивчали матеріал індивідуально, звітуючи про виконання кожної теми перед учителем відповідного предмета.
86. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано «Мангеймську форму вибіркового навчання».**
- а) учитель навчав 200–300 учнів різного віку, до обіду він займався з групою старших учнів, після обіду кращі учні займалися із молодшими, передаючи їм одержані знання, замість підручників застосовувалися унаочнення, здебільшого саморобні таблиці;
- б) учнів, залежно від їх здібностей та успішності, розподіляли по класах на слабких, середніх і сильних, відбір здійснювався на основі спостережень, результатів психометричних обстежень, характеристик учителів та екзаменів, вона стала основою для створення шкіл різного типу, куди набирають учнів за результатами тестових іспитів після закінчення початкових класів;
- в) забезпечення кожного учня можливістю працювати у відповідності до індивідуальних особливостей, загального плану (розкладу) занять не було, колективна робота проводилась протягом години, решту часу учні вивчали матеріал індивідуально, звітуючи про виконання кожної теми перед учителем відповідного предмета.
87. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано форму навчання «Дальтон–план».**
- а) учитель навчав 200–300 учнів різного віку, до обіду він займався з групою старших учнів, після обіду кращі учні займалися із молодшими, передаючи їм одержані знання, замість підручників застосовувалися унаочнення, здебільшого саморобні таблиці;

- б) учнів, залежно від їх здібностей та успішності, розподіляли по класах на слабких, середніх і сильних, відбір здійснювався на основі спостережень, результатів психометричних обстежень, характеристик учителів та екзаменів, вона стала основою для створення шкіл різного типу, куди набирають учнів за результатами тестових іспитів після закінчення початкових класів;
- в) забезпечення кожного учня можливістю працювати у відповідності до індивідуальних особливостей, загального плану (розкладу) занять не було, колективна робота проводилась протягом години, решту часу учні вивчали матеріал індивідуально, звітуючи про виконання кожної теми перед учителем відповідного предмета.
88. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано організаційні вимоги до уроку.**
- а) чітке визначення мети і завдань уроку, раціонально спроектована його структура, спрямування на підтримання високої працездатності, дисципліни, оптимального використання часу;
- б) чіткість формулювання навчальних завдань, освітньої та виховної мети, формування оптимального змісту уроку, застосування раціональних методів, дотримання принципів навчання;
- в) стимулювання та мотивація навчально–пізнавальної діяльності, метою якої є формування позитивного ставлення учнів до навчання, що забезпечить не тільки рівень власної діяльності вчителя (викладання), але й діяльності учнів (учіння).
89. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано дидактичні вимоги до уроку.**
- а) чітке визначення мети і завдань уроку, раціонально спроектована його структура, спрямування на підтримання високої працездатності, дисципліни, оптимального використання часу;
- б) чіткість формулювання навчальних завдань, освітньої та виховної мети, формування оптимального змісту уроку, застосування раціональних методів, дотримання принципів навчання;
- в) стимулювання та мотивація навчально–пізнавальної діяльності, метою якої є формування позитивного ставлення учнів до навчання, що забезпечить не тільки рівень власної діяльності вчителя (викладання), але й діяльності учнів (учіння).
90. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано психологічні вимоги до уроку.**
- а) чітке визначення мети і завдань уроку, раціонально спроектована його структура, спрямування на підтримання високої працездатності, дисципліни, оптимального використання часу;
- б) чіткість формулювання навчальних завдань, освітньої та виховної мети, формування оптимального змісту уроку, застосування раціональних методів, дотримання принципів навчання;
- в) стимулювання та мотивація навчально–пізнавальної діяльності, метою якої є формування позитивного ставлення учнів до навчання, що забезпечить не тільки рівень власної діяльності вчителя (викладання), але й діяльності учнів (учіння).
91. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано дидактичні вимоги до уроку.**
- а) чіткість формулювання навчальних завдань, освітньої та виховної мети, формування оптимального змісту уроку, застосування раціональних методів, дотримання принципів навчання;
- б) забезпечення позитивного характеру взаємин учителя й учнів (вимогливість, принциповість, справедливість, тактовність, толерантність);
- в) забезпечення відповідної площі, кубатури класних приміщень, освітлення класу, відповідальність не тільки за глибокі та фундаментальні знання дітей, але й за їх

психофізіологічний стан, який залежить від раціонального розкладу уроків, сприятливого шкільного режиму.

92. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано етичні вимоги до уроку.**

а) чіткість формулювання навчальних завдань, освітньої та виховної мети, формування оптимального змісту уроку, застосування раціональних методів, дотримання принципів навчання;

б) забезпечення позитивного характеру взаємин учителя й учнів (вимогливість, принциповість, справедливість, тактовність толерантність);

в) забезпечення відповідної площі, кубатури класних приміщень, освітлення класу, відповідальність не тільки за глибокі та фундаментальні знання дітей, але й за їх психофізіологічний стан, який залежить від раціонального розкладу уроків, сприятливого шкільного режиму.

93. **Вкажіть рядок, в якому схарактеризовано санітарно–гігієнічні вимоги до уроку.**

а) чіткість формулювання навчальних завдань, освітньої та виховної мети, формування оптимального змісту уроку, застосування раціональних методів, дотримання принципів навчання;

б) забезпечення позитивного характеру взаємин учителя й учнів (вимогливість, принциповість, справедливість, тактовність толерантність);

в) забезпечення відповідної площі, кубатури класних приміщень, освітлення класу, відповідальність не тільки за глибокі та фундаментальні знання дітей, але й за їх психофізіологічний стан, який залежить від раціонального розкладу уроків, сприятливого шкільного режиму.

94. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Урок».**

а) це форма навчального процесу, за якою учні самостійно виконують практичні та лабораторні роботи, застосовуючи знання, навички й уміння, які, як правило, проводять із предметів чи тем фізико–математичного і природничо–біологічного циклів після вивчення великих розділів курсу;

б) це обговорення класним колективом підготовлених учнями доповідей, рефератів, повідомлень, головних питань з основного розділу (чи кількох розділів);

в) це логічно закінчена, цілісна, обмежена в часі частина навчально–виховного процесу, яку проводять за розкладом під керівництвом учителя з постійним складом учнів.

95. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Практикум».**

а) це форма навчального процесу, за якою учні самостійно виконують практичні та лабораторні роботи, застосовуючи знання, навички й уміння, які, як правило, проводять із предметів чи тем фізико–математичного і природничо–біологічного циклів після вивчення великих розділів курсу;

б) це обговорення класним колективом підготовлених учнями доповідей, рефератів, повідомлень, головних питань з основного розділу (чи кількох розділів);

в) це логічно закінчена, цілісна, обмежена в часі частина навчально–виховного процесу, яку проводять за розкладом під керівництвом учителя з постійним складом учнів.

96. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Семінарське заняття».**

а) це форма навчального процесу, за якою учні самостійно виконують практичні та лабораторні роботи, застосовуючи знання, навички й уміння, які, як правило, проводять із предметів чи тем фізико–математичного і природничо–біологічного циклів після вивчення великих розділів курсу;

б) це обговорення класним колективом підготовлених учнями доповідей, рефератів,

повідомлень, головних питань з основного розділу (чи кількох розділів);
в) це логічно закінчена, цілісна, обмежена в часі частина навчально–виховного процесу, яку проводять за розкладом під керівництвом учителя з постійним складом учнів.

97. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Факультатив».**

а) це навчальний курс, для якого розроблено варіанти програм, навчальні посібники та у процесі якого учні додатково вивчають окремі питання навчальної дисципліни, окремі розділи або вивчають окремі дисципліни;

б) це форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя природних чи соціальних явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання;

в) це навчальні заняття у позаурочний час, організовані з метою розширення й поглиблення знань учнів з різних предметів навчального плану школи й розвитку в них інтересу до відповідних галузей науки, художньої літератури й мистецтва, техніки тощо;

г) це самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків вдома, або у школі, зокрема, в групах подовженого дня.

98. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Навчальна екскурсія».**

а) це навчальний курс, для якого розроблено варіанти програм, навчальні посібники та у процесі якого учні додатково вивчають окремі питання навчальної дисципліни, окремі розділи або вивчають окремі дисципліни;

б) це форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя природних чи соціальних явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання;

в) це навчальні заняття у позаурочний час, організовані з метою розширення й поглиблення знань учнів з різних предметів навчального плану школи й розвитку в них інтересу до відповідних галузей науки, художньої літератури й мистецтва, техніки тощо;

г) це самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків вдома, або у школі, зокрема, в групах подовженого дня.

99. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Предметні гуртки».**

а) це навчальний курс, для якого розроблено варіанти програм, навчальні посібники та у процесі якого учні додатково вивчають окремі питання навчальної дисципліни, окремі розділи або вивчають окремі дисципліни;

б) це форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя природних чи соціальних явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання;

в) це навчальні заняття у позаурочний час, організовані з метою розширення й поглиблення знань учнів з різних предметів навчального плану школи й розвитку в них інтересу до відповідних галузей науки, художньої літератури й мистецтва, техніки тощо;

г) це самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків вдома, або у школі, зокрема, в групах подовженого дня.

100. **Вкажіть рядок, в якому подано визначення поняття «Домашня робота».**

а) це навчальний курс, для якого розроблено варіанти програм, навчальні посібники та у процесі якого учні додатково вивчають окремі питання навчальної дисципліни, окремі розділи або вивчають окремі дисципліни;

б) це форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя природних чи соціальних явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання;

в) це навчальні заняття у позаурочний час, організовані з метою розширення й

поглиблення знань учнів з різних предметів навчального плану школи й розвитку в них інтересу до відповідних галузей науки, художньої літератури й мистецтва, техніки тощо;
г) це самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків вдома, або у школі, зокрема, в групах подовженого дня.

101. **Яке із понять характеризує визначення «Навчальний курс, для якого розроблено варіанти програм, навчальні посібники та у процесі якого учні додатково вивчають окремі питання навчальної дисципліни, окремі розділи або вивчають окремі дисципліни»?**
а) факультатив;
б) предметні гуртки;
в) навчальна кускурсія;
г) домашня робота.
102. **Яке із понять характеризує визначення «Форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя природних чи соціальних явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання»?**
а) факультатив;
б) предметні гуртки;
в) навчальна кускурсія;
г) домашня робота.
103. **Яке із понять характеризує визначення «Навчальні заняття у позаурочний час, організовані з метою розширення й поглиблення знань учнів з різних предметів навчального плану школи й розвитку в них інтересу до відповідних галузей науки, художньої літератури й мистецтва, техніки тощо»?**
а) факультатив;
б) предметні гуртки;
в) навчальна кускурсія;
г) домашня робота.
104. **Яке із понять характеризує визначення «Самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків вдома, або у школі, зокрема, в групах подовженого дня»?**
а) факультатив;
б) предметні гуртки;
в) навчальна кускурсія;
г) домашня робота.
105. **Яке із понять характеризує визначення «Форма навчального процесу, за якою учні самостійно виконують практичні та лабораторні роботи, застосовуючи знання, навички й уміння, які, як правило, проводять із предметів чи тем фізико–математичного і природничо–біологічного циклів після вивчення великих розділів курсу»?**
а) урок;
б) практикум;
в) семінарське заняття;
г) навчальна екскурсія.
106. **Яке із понять характеризує визначення «Форма навчального процесу, за якою відбувається обговорення класним колективом підготовлених учнями доповідей,**

- рефератів, повідомлень, головних питань з основного розділу (чи кількох розділів)?**
- а) урок;
 - б) практикум;
 - в) семінарське заняття;
 - г) навчальна екскурсія.
107. **Яке із понять характеризує визначення «Логічно закінчена, цілісна, обмежена в часі частина навчально–виховного процесу, яку проводять за розкладом під керівництвом учителя з постійним складом учнів»?**
- а) урок;
 - б) практикум;
 - в) семінарське заняття;
 - г) навчальна екскурсія.
108. **Вкажіть рядок, у якому зазначено функції контролю за навчально–пізнавальною діяльністю учнів.**
- а) освітня, діагностична, виховна, розвиваюча, стимулююча, управлінська ;
 - б) попередній, поточний, періодичний (тематичний), підсумковий, заключний;
 - в) соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти.
109. **Вкажіть рядок, у якому зазначено види контролю за навчально–пізнавальною діяльністю учнів.**
- а) освітня, діагностична, виховна, розвиваюча, стимулююча, управлінська ;
 - б) попередній, поточний, періодичний (тематичний), підсумковий, заключний;
 - в) соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти.
110. **Вкажіть рядок, у якому зазначено види компетенцій.**
- а) освітня, діагностична, виховна, розвиваюча, стимулююча, управлінська;
 - б) попередній, поточний, періодичний (тематичний), підсумковий, заключний;
 - в) соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти.
111. **Суть якої функції контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у систематичному спостереженні вчителем за навчальною діяльністю учнів, виявленні її результатів та їх коригуванні»?**
- а) освітньої;
 - б) діагностичної ;
 - в) виховної;
 - г) стимулюючої;
 - д) розвиваючої;
 - е) управлінської.
112. **Суть якої функції контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у «виявленні успіхів і недоліків у знаннях, навичках та вміннях, з'ясуванні їх причин і визначенні заходів для підвищення якості навчання, попередження і подолання неуспішності»?**
- а) освітньої;
 - б) діагностичної ;
 - в) виховної;
 - г) стимулюючої;
 - д) розвиваючої;
 - е) управлінської.

113. Суть якої функції контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у «систематичному контролі та оцінюванні успішності, що виховує в учнів свідому дисципліну, наполегливість у роботі, працьовитість, почуття відповідальності, обов’язку; залучення учнів до взаємоконтролю, що сприяє формуванню в них принципів справедливості, взаємоповаги?»
- а) освітньої;
 - б) діагностичної ;
 - в) виховної;
 - г) стимулюючої;
 - д) розвиваючої;
 - е) управлінської.
114. Суть якої функції контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у «добре вмотивованому і справедливому оцінюванні успішності учнів,що важливим стимулом у навчальній діяльності, який переростає в стійкий мотив обов’язку і відповідальності»?
- а) освітньої;
 - б) діагностичної ;
 - в) виховної;
 - г) стимулюючої;
 - д) розвиваючої;
 - е) управлінської.
115. Суть якої функції контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у тому, що «обґрунтування оцінки вчителем, самооцінки і взаємооцінки сприяє розвитку в учнів логічного мислення, пам’яті, мисленнєвої та мовленнєвої діяльності»?
- а) освітньої;
 - б) діагностичної ;
 - в) виховної;
 - г) стимулюючої;
 - д) розвиваючої;
 - е) управлінської.
116. Суть якої функції контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у тому, що «на основі контролю вчитель одержує інформацію про стан успішності, успіхи і недоліки кожного учня, і це дає йому змогу правильно скоригувати роботу учнів і своєю»?
- а) освітньої;
 - б) діагностичної ;
 - в) виховної;
 - г) стимулюючої;
 - д) розвиваючої;
 - е) управлінської.
117. Яке із положень характеризує особливості соціальної компетенції?
- а) здатність брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, врегулюванні конфліктів ненасильницьким шляхом, у функціонуванні та розвиткові демократичних інститутів суспільства;
 - б) розуміння несхожості людей, взаємоповага до мови, релігії, культури тощо;
 - в) володіння усною і писемною рідною та іншими мовами.

118. **Яке із положень характеризує особливості полікультурної компетенції?**
а) здатність брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, врегулюванні конфліктів ненасильницьким шляхом, у функціонуванні та розвитку демократичних інститутів суспільства;
б) розуміння несхожості людей, взаємоповага до мови, релігії, культури тощо;
в) володіння усною і писемною рідною та іншими мовами.
119. **Яке із положень характеризує особливості комунікативної компетенції?**
а) здатність брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, врегулюванні конфліктів ненасильницьким шляхом, у функціонуванні та розвитку демократичних інститутів суспільства;
б) розуміння несхожості людей, взаємоповага до мови, релігії, культури тощо;
в) володіння усною і писемною рідною та іншими мовами.
120. **Яке із положень характеризує особливості інформаційної компетенції?**
а) володіння інформаційними технологіями, вміння здобувати, критично осмислювати і використовувати різноманітну інформацію;
б) потреба і готовність постійно вдосконалюватись як у професійному, так і в особистому та суспільному плані;
в) володіння усною і писемною рідною та іншими мовами.
121. **Яке із положень характеризує особливості компетенції саморозвитку та самоосвіти?**
а) володіння інформаційними технологіями, вміння здобувати, критично осмислювати і використовувати різноманітну інформацію;
б) потреба і готовність постійно вдосконалюватись як у професійному, так і в особистому та суспільному плані;
в) володіння усною і писемною рідною та іншими мовами.
122. **Вкажіть рядок, у якому подано характеристику поточного контролю за навчально–пізнавальною діяльністю учнів.**
а) здійснюється перед вивченням нового матеріалу для з'ясування якості опорних знань, навичок і вмінь з метою їх актуалізації та корекції, встановлення необхідних внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків;
б) здійснюється у процесі вивчення нового матеріалу для з'ясування якості засвоєння учнями знань, навичок і вмінь з метою їх корекції;
в) здійснюється після вивчення розділів навчальної програми з метою перевірки, оцінювання і корекції засвоєння певної системи знань, навичок і вмінь.
123. **Вкажіть рядок, у якому подано характеристику попереднього контролю за навчально–пізнавальною діяльністю учнів.**
а) здійснюється перед вивченням нового матеріалу для з'ясування якості опорних знань, навичок і вмінь з метою їх актуалізації та корекції, встановлення необхідних внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків;
б) здійснюється у процесі вивчення нового матеріалу для з'ясування якості засвоєння учнями знань, навичок і вмінь з метою їх корекції;
в) здійснюється після вивчення розділів навчальної програми з метою перевірки, оцінювання і корекції засвоєння певної системи знань, навичок і вмінь.

124. **Вкажіть рядок, у якому подано характеристику тематичного контролю за навчально–пізнавальною діяльністю учнів.**
а) здійснюється перед вивченням нового матеріалу для з'ясування якості опорних знань, навичок і вмінь з метою їх актуалізації та корекції, встановлення необхідних внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків;
б) здійснюється у процесі вивчення нового матеріалу для з'ясування якості засвоєння учнями знань, навичок і вмінь з метою їх корекції;
в) здійснюється після вивчення розділів навчальної програми з метою перевірки, оцінювання і корекції засвоєння певної системи знань, навичок і вмінь.
125. **Вкажіть рядок, у якому подано характеристику підсумкового контролю за навчально–пізнавальною діяльністю учнів.**
а) здійснюється з метою обліку успішності кожного учня наприкінці навчальної чверті або за рік, важливим видом цього контролю є екзамени (перевідні та випускні);
б) здійснюється у процесі вивчення нового матеріалу для з'ясування якості засвоєння учнями знань, навичок і вмінь з метою їх корекції;
в) здійснюється після вивчення розділів навчальної програми з метою перевірки, оцінювання і корекції засвоєння певної системи знань, навичок і вмінь.
126. **Суть якого виду контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у здійсненні перевірки з метою обліку успішності кожного учня наприкінці навчальної чверті або за рік, при якому важливими є екзамени (перевідні та випускні)?**
а) підсумкового;
б) попереднього;
в) тематичного;
г) поточного.
127. **Суть якого виду контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у здійсненні його після вивчення розділів навчальної програми з метою перевірки, оцінювання і корекції засвоєння певної системи знань, навичок і вмінь?**
а) підсумкового;
б) попереднього;
в) тематичного;
г) поточного.
128. **Суть якого виду контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у здійсненні його перед вивченням нового матеріалу для з'ясування якості опорних знань, навичок і вмінь з метою їх актуалізації та корекції, встановлення необхідних внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків?**
а) підсумкового;
б) попереднього;
в) тематичного;
г) поточного.
129. **Суть якого виду контролю за навчально–пізнавальною діяльністю полягає у здійсненні його у процесі вивчення нового матеріалу для з'ясування якості засвоєння учнями знань, навичок і вмінь з метою їх корекції?**
а) підсумкового;
б) попереднього;
в) тематичного;
г) поточного.

130. **Вкажіть рядок, у якому зазначена структура аналізу і оцінювання навчальних досягнень учнів:**
- а) характеристики відповіді учня; якість знань; ступінь сформованості загальнонавчальних та предметних умінь і навичок; рівень оволодіння розумовими операціями; досвід творчої діяльності; самостійність оцінних суджень;
 - б) ступінь сформованості загальнонавчальних та предметних умінь і навичок; відношення учня до вчителя; рівень оволодіння розумовими операціями; досвід творчої діяльності; самостійність оцінних суджень;
 - в) характеристики відповіді учня; якість знань; ступінь сформованості загальнонавчальних та предметних умінь і навичок; рівень оволодіння розумовими операціями; досвід вчителя; самостійність оцінних суджень.
131. **Вкажіть рядок, у якому зазначено, що знання учня відповідають початковому рівню навчальних досягнень.**
- а) відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення;
 - б) учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний вирішувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності;
 - в) учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), робить висновки, виправляє допущені помилки; відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень, він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності;
 - г) знання учня глибокі, міцні, узагальнені, системні; він уміє застосовувати їх творчо, навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вміннями самостійно оцінювати життєві ситуації, явища, факти, виявляти і обстоювати власну позицію.
132. **Вкажіть рядок, у якому зазначено, що знання учня відповідають середньому рівню навчальних досягнень.**
- а) відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення;
 - б) учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний вирішувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності;
 - в) учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), робить висновки, виправляє допущені помилки; відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень, він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності;
 - г) знання учня глибокі, міцні, узагальнені, системні; він уміє застосовувати їх творчо, навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вміннями самостійно оцінювати життєві ситуації, явища, факти, виявляти і обстоювати власну позицію.
133. **Вкажіть рядок, у якому зазначено, що знання учня відповідають достатньому рівню навчальних досягнень.**
- а) відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення;
 - б) учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний вирішувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності;
 - в) учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом,

- абстрагуванням, узагальненням тощо), робить висновки, виправляє допущені помилки; відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень, він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності;
- г) знання учня глибокі, міцні, узагальнені, системні; він уміє застосовувати їх творчо, навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вміннями самостійно оцінювати життєві ситуації, явища, факти, виявляти і обстоювати власну позицію.
134. **Вкажіть рядок, у якому зазначено, що знання учня відповідають високому рівню навчальних досягнень.**
- а) відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення;
- б) учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний вирішувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності;
- в) учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), робить висновки, виправляє допущені помилки; відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень, він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності;
- г) знання учня глибокі, міцні, узагальнені, системні; він уміє застосовувати їх творчо, навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вміннями самостійно оцінювати життєві ситуації, явища, факти, виявляти і обстоювати власну позицію.
135. **Суть якого рівня навчальних досягнень учня характеризує положення «Учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), робить висновки, виправляє допущені помилки; відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень, він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності»?**
- а) початкового рівня навчальних досягнень учня;
- б) середнього рівня навчальних досягнень учня;
- в) достатнього рівня навчальних досягнень учня;
- г) високого рівня навчальних досягнень учня.
136. **Суть якого рівня навчальних досягнень учня характеризує положення «Відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення»?**
- а) початкового рівня навчальних досягнень учня;
- б) середнього рівня навчальних досягнень учня;
- в) достатнього рівня навчальних досягнень учня;
- г) високого рівня навчальних досягнень учня.
137. **Суть якого рівня навчальних досягнень учня характеризує положення «Учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний вирішувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності»?**
- а) початкового рівня навчальних досягнень учня;
- б) середнього рівня навчальних досягнень учня;
- в) достатнього рівня навчальних досягнень учня;
- г) високого рівня навчальних досягнень учня.

138. Суть якого рівня навчальних досягнень учня характеризує положення «Знання є глибокі, міцні, узагальнені, системні; він уміє застосовувати їх творчо, навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вміннями самостійно оцінювати життєві ситуації, явища, факти, виявляти і обстоювати власну позицію»?
- а) початкового рівня навчальних досягнень учня;
 - б) середнього рівня навчальних досягнень учня;
 - в) достатнього рівня навчальних досягнень учня;
 - г) високого рівня навчальних досягнень учня.
139. **Вставте пропущені поняття.**
- 139.1. – це система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості.
- 139.2..... – це сукупність норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової та повної загальної середньої освіти, а також гарантії держави щодо її здобуття
- 139.3..... – це документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року
- 139.4. – це документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок з кожного навчального предмета, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.
- 139.5. – це книга, що містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни відповідно до мети навчання, визначеної програмою і вимогами дидактики.
- 139.6. – це організація та управління вчителем пізнавальної діяльності учнів, в результаті чого відбувається розвиток і виховання школярів.
- 139.7. – це власна навчальна діяльність учня.
- 139.8. – це факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини.
- 139.9. – це процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості. Залежно від мети, особливостей підготовки учнів розрізняють загальну, політехнічну й професійну освіту.
- 139.10. – це сукупність основ науки про природу, суспільство, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від професії.
- 139.11. – це сукупність знань про головні галузі виробництва й набуття загальнотехнічних умінь, необхідних для участі в продуктивній праці. Її здобувають у процесі вивчення предметів політехнічного циклу
- 139.12. – це сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для певної галузі трудової діяльності, що забезпечує глибоке вивчення наукових основ з обраного виду праці, формування спеціальних практичних умінь та навичок, виховання майбутніх фахівців.

139.13. визначає напрями спеціальності, освіти і професійної підготовки фахівців за освітньо–кваліфікаційними рівнями відповідно до класифікатора галузей освіти, напрямів підготовки і спеціальностей.

139.14. формується з урахуванням державного компонента, включає освітньо–кваліфікаційну характеристику й освітньо–професійну програму, яка включає цикли гуманітарної, соціально–економічної, природничої та професійно–орієнтованої практичної підготовки.

139.15. запроваджується з метою забезпечення відповідності рівня освіти і професійної підготовки фахівця вимогам суспільного поділу праці й мобільності системи підготовки фахівців для задоволення вимог ринку праці. включає варіативну частину освітньо–кваліфікаційної характеристики випускника навчального закладу, яка доповнює й конкретизує кваліфікаційні вимоги до змісту освіти і професійної підготовки випускників.

139.16. – це пояснювальна записка, яка містить виклад мети навчання з певного предмета, ознаки процесу та обсяг знань, умінь і навичок (у їх різновидах) з певного предмета для учнів кожного класу; зміст навчального матеріалу, поділений на розділи і теми із зазначенням кількості годин на кожну з них; критерії оцінювання знань, умінь і навичок щодо кожного з видів роботи; перелік унаочнень, літератури для учнів та методичної літератури для викладачів.

139.17. містить: тексти: основний, додатковий, пояснювальний; позатекстові компоненти: апарат організації процесу засвоєння змісту; запитання і завдання; інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки розв'язування задач, прикладів); таблиці; написи–пояснення до ілюстративного матеріалу; вправи; ілюстративний матеріал (фотографії, малюнки, плани, карти, креслення та ін.); апарат орієнтування (вступ, зміст, бібліографія).

139.18. – це мета навчання, завдання навчання, зміст освіти (навчання), методи навчання, засоби навчання.

139.19. – це стійкі педагогічні явища, які базуються на повторюваності фактів, навчальних дій і є теоретичною основою принципів навчання.

139.20. – це певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність.

139.21. – це взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток

139.22. – це діалогічний метод навчання, за якого вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки–узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу.

139.23. – це словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо.

139.24. – це образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні

явища і події.

139.25. – це метод навчання, який передбачає самостійне опрацювання учнями друкованого тексту, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні.

139.26. – це короткі, лаконічні, чіткі вказівки (рекомендації) щодо виконання дії.

139.28. – це інформативно–доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу.

139.29. – це безпосереднє споглядання та сприймання явищ дійсності, у процесі якого учень здобуває знання безпосередньо з життя, власних спостережень і дослідів.

139.30. – це оснащення ілюстраціями статичної (нерухомої) наочності, плакатів, малюнків, картин, карт, схем та ін.

139.31. – це показ рухомих засобів наочності, приладів, дослідів, технічних установок тощо.

139.32. – це цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій та операцій (розумових, практичних) для формування навичок і вмінь.

139.33. – це вивчення у школі природних явищ за допомогою спеціального обладнання.

139.34. – це застосування знань учнями у ситуаціях, наближених до життєвих.

139.35. – це взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток.

139.36. – це спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі.

139.37. – це конкретна навчальна ситуація, що сприяє досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу.

139.38. – це форма навчального процесу, за якою учні самостійно виконують практичні та лабораторні роботи, застосовуючи знання, навички й уміння, які, як правило, проводять із предметів чи тем фізико–математичного і природничо–біологічного циклів після вивчення великих розділів курсу.

139.39. – це обговорення класним колективом підготовлених учнями доповідей, рефератів, повідомлень, головних питань з основного розділу (чи кількох розділів).

139.40. – це логічно закінчена, цілісна, обмежена в часі частина навчально–

виховного процесу, яку проводять за розкладом під керівництвом учителя з постійним складом учнів.

139.41. – це навчальний курс, для якого розроблено варіанти програм, навчальні посібники та у процесі якого учні додатково вивчають окремі питання навчальної дисципліни, окремі розділи або вивчають окремі дисципліни.

139.42. – це форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя природних чи соціальних явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання.

139.43. – це навчальні заняття у позаурочний час, організовані з метою розширення й поглиблення знань учнів з різних предметів навчального плану школи й розвитку в них інтересу до відповідних галузей науки, художньої літератури й мистецтва, техніки тощо.

139.44. – це самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків вдома, або у школі, зокрема, в групах подовженого дня.

139.45. – це відповідь учня, яка при відтворенні навчального матеріалу є елементарною, фрагментарною, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення.

139.46. – це відповідь учня, при якій відтворюється основний навчальний матеріал, учень демонструє здатність вирішувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності.

139.47. – це відповідь, при якій учень демонструє знання істотних ознак понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), робить висновки, виправляє допущені помилки.

139.48. – це відповідь, при якій учень виявляє глибокі, міцні, узагальнені, системні знання; уміє застосовувати їх творчо, його навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вміннями самостійно оцінювати життєві ситуації, явища, факти, виявляти і обґрунтовувати власну позицію.

139.49. здійснюється перед вивченням нового матеріалу для з'ясування якості опорних знань, навичок і вмінь з метою їх актуалізації та корекції, встановлення необхідних внутрішньооб'єктивних і міжпредметних зв'язків.

139.50. здійснюється після вивчення розділів навчальної програми з метою перевірки, оцінювання і корекції засвоєння певної системи знань, навичок і вмінь.

140. **Хто із названих нижче видатних діячів педагогічної науки обґрунтував основні додаткові теоретичні положення, що стали основою педагогіки як науки?**

- а) німецький педагог Вольфганг Ратке;
- б) чеський педагог Ян Амос Коменський;
- в) швейцарський педагог Йоганн–Генріх Песталоцці;
- г) німецький філософ і педагог Йоганн–Фрідріх Герbart;
- д) німецький педагог Фрідріх Дістервег;
- е) російський педагог Костянтин Ушинський;
- є) український педагог Василь Сухомлинський.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

КРИТЕРІЇ

оцінювання обов'язкових (вибіркових) завдань

Обов'язкові чи вибіркові завдання інтегровані з аудиторною роботою. Оцінюються за 4-и бальною системою.

При усних відповідях оцінюється: повнота розкриття питання, логіка викладання, культура мовлення, емоційність та переконаність, використання основної та додаткової літератури (підручників, навчальних посібників, журналів, періодичних видань тощо), аналітичні міркування, вміння робити порівняння, висновки; уміння складати сценарії виховних заходів, уміння визначати виховні моменти уроків з різних предметів у початковій школі, аналізувати їх.

При виконанні письмових завдань: повнота розкриття питання, цілісність, системність, логічна послідовність, вміння формулювати висновки, акуратність оформлення письмової роботи, підготовка матеріалу за допомогою комп'ютерної техніки та інших технічних засобів; уміння визначити типи уроку; володіння культурою писемного мовлення.

1. Оцінка «відмінно»: вичерпна відповідь на питання. Студент відповідає логічно, послідовно, системно. Відповідь свідчить про глибоке знання матеріалу. Опанував основну й додаткову літературу з теми, рекомендованої планом заняття. Розповідає впевнено, творчо, наводить фрагменти виховних ситуацій, вміє їх аналізувати.

2. Оцінка «добре»: студент виявляє досить повні знання матеріалу, не допускає у своїй відповіді фактичних помилок, засвоїв основну рекомендовану літературу. Проте допускає неточності у вживанні професійної лексики, формулюванні виховних тем. Дає відповіді на питання викладача та учасників заняття з помилками. Уміє добирати види робіт для реалізації виховних завдань.

3. Оцінка «задовільно»: студент виявляє знання матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання за спеціальністю, допускає мовленнєві помилки у формулюванні думки. Відповідь не повністю розкриває проблему. Відповідає на поставлені запитання з помилками, однак спроможний зі сторонньою допомогою виправити їх.

4. Оцінка «незадовільно»: студент відповідає, читаючи з конспекту, без допомоги якого у матеріалі орієнтується слабо, допускає методичні, мовленнєві помилки. Відповідає на поставлені запитання тільки зі сторонньою допомогою, відповідь студента розкриває проблему поверхово чи фрагментарно. На запитання викладача та здобувачів освіти відповісти не може.

У відповідях на письмові завдання враховується культура писемного мовлення.

КРИТЕРІЇ

оцінювання тестових завдань:

100% виконання тестових завдань — оцінка «відмінно»;

75% виконання тестових завдань — оцінка «добре»;

50% виконання тестових завдань — оцінка «задовільно»;

Нижче 50% виконання тестових завдань — оцінка «незадовільно».

КРИТЕРІЇ

оцінювання модульної контрольної роботи з дисципліни

Для написання контрольної роботи з дисципліни студенти отримують тести та два завдання (теоретичного та практичного змісту). Для написання контрольної роботи відводиться 90 хвилин.

Форма проведення: письмова.

Контрольна робота оцінюється за національною шкалою.

Оцінюється наступним чином:

«Відмінно» – заслуговує студент, який виявив всебічні і глибокі знання пройденого матеріалу, засвоїв основну і ознайомився з додатковою літературою, дає повні, обґрунтовані,

теоретично правильні відповіді на питання, передбачені варіантом контрольної роботи, вміє скласти план уроку; демонструє знання і розуміння основних категорій і понять. Тести виконав повністю. Робота акуратна. Добре володіє мовним матеріалом.

«Добре» – заслуговує студент, що виявив повне знання програмового матеріалу; засвоїв основну та додаткову літературу, виявив знання з дисципліни, що підтверджується складеним планом уроку, але ним допущені незначні помилки у формулюванні термінів, категорій, наведенні прикладів. Виконав 75 % тестів. Робота акуратно оформлена.

«Задовільно» – заслуговує студент, що виявив знання основного програмового матеріалу, але проявив поверхові, неточні відповіді на питання, припускається помилок у наведенні етапів уроку. Студент слабо володіє спеціальною термінологією, не зовсім розуміє значення і сутність основних категорій. Тести виконав не менше, ніж 50%.

«Незадовільно» – студент дає неправильні відповіді на запитання, передбачені варіантом контрольної роботи, у наведенні прикладів припускається помилок, не розуміє сутності основних методичних категорій. Види робіт не передбачені планом-конспектом уроку. Не виконав тестові завдання або виконав менше, ніж 50%.

КРИТЕРІЇ

оцінювання відповіді на екзамені

Підсумковий (семестровий) контроль. Підсумковим контролем з дисципліни «Теорія і методика виховання» є **екзамен**.

Екзамен з навчальної дисципліни – це форма семестрового контролю засвоєння студентом теоретичного матеріалу та набутих практичних вмінь і навичок з окремої навчальної дисципліни за семестр. Підсумкова оцінка з дисципліни визначається як сума двох складових: результати поточної успішності та оцінка за національною шкалою, яку отримав студент на екзамені, помножена на ваговий коефіцієнт.

Ваговий коефіцієнт оцінки на екзамені становить для здобувачів освіти денної форми навчання – 0,4, заочної форми навчання – 1.

Підсумкова оцінка з дисципліни диференціюється за національною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»), 100-бальною та шкалою ECTS

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТІВ

Відповіді на тести за розділом «Теорія навчання» («Дидактика»)

1.б; 2.а; 3.б; 4.в; 5.г; 6.а; 7.б; 8.в; 9.а; 10.б; 11.в; 12.а; 13.б; 14.в; 15.б; 16.а; 17.б; 18.в; 19.а; 20.б; 21.в; 22.а; 23.б 24.в; 25.а; 26.б; 27.в; 28.а; 29.б; 30.в; 31.а; 32.б; 33.в; 34.а; 35.б; 36.в; 37.а; 38.б; 39.в; 40.а; 41 б ;42.в; 43.а; 44.б; 45.а; 46.а; 47.б; 48.в; 49.а; 50.б; 51.в; 52.а; 53.б; 54.в; 55.а; 56.б; 57.в; 58.а; 59.б; 60.в; 61.б; 62.в; 63.б; 64.б; 65.в; 66.а; 67.а; 68.б; 69.в; 70.б; 71.а; 72.в; 73.а; 74.б; 75.в; 76.б; 77.а; 78.б; 79.а; 80.в; 81.а; 82.а ;83.б; 84.в; 85.а; 86.б; 87.в; 88.а; 89.б; 90.в; 91.а; 92.б; 93.в; 94.в; 95. -; 96.б; 97.а; 98.б; 99.в; 100 -; 101.а; 102.в; 103.б; 104.г; 105.б; 106.в; 107.а; 108.а; 109.б; 110.в; 111.а; 112.б; 113.в; 114.г; 115.д; 116.е; 117.а; 118.б; 119.в; 120.а; 121.б; 122.б; 123.а; 124.в; 125.а; 126.а; 127.в; 128.б; 129.г; 130.а; 131.а; 132.б; 133.в; 134.г; 135.в; 136.а; 137.б; 138.г; 140.б

139.1. Зміст освіти. 139.2. Державний стандарт загальної середньої освіти. 139.3. Навчальний план . 139.4. Навчальна програма. 139.5. Підручник. 139.6. Викладання. 139.7. Учіння. 139.8. Знання. 139.9. Освіта. 139.10. Загальна освіта. 139.11. Політехнічна освіта. 139.12. Професійна освіта. 139.13. Державний компонент. 139.14. галузевий компонент. 139.15. Компонент навчального закладу. 139.16. Основні розділи навчальної програми. 139.17. Структура підручника. 139.18. Основні компоненти навчального процесу: 139.19. Закономірності навчання. 139.20. Принципи навчання (дидактичні принципи). 139.21. Метод навчання. 139.22. Бесіда. 139.23. Пояснення. 139.24. Розповідь. 139.25. Робота з підручником. 139.26. Інструктаж. 139.28. Лекція. 139.29. Самостійне спостереження. 139.30. Метод ілюстрування. 139.31. Метод демонстрування. 139.32. Вправи. 139.33. Лабораторні роботи. 139.34. Практичні роботи. 139.35. Метод навчання. 139.36. Форма організації навчання. 139.37. Прийом навчання 139.38. Практикум. 139.39. Семінарське заняття. 139.40. Урок. 139.41. Факультатив. 139.42. Навчальна екскурсія. 139.43. Предметні гуртки. 139.44. Домашня робота. 139.45. Початковий рівень навчальних досягнень. 139.46. Середній рівень навчальних досягнень. 139.47. Достатній рівень навчальних досягнень. 139.48. Високий рівень навчальних досягнень. 139.49. Попередній контроль. 139.50. Тематичний контроль.

Навчально-методичне видання

ДИДАКТИКА:
методичні рекомендації до вивчення курсу та організації самостійної роботи.
Для здобувачів освіти спеціальності 013 «Початкова освіта»
денної та заочної форми навчання

Укладач: Товканець Г.В.

В авторській редакції

Тираж 10

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26.



МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>